

ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Σειρά έργων γραφέντων ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ καὶ τῶν τελευταίων προόδων τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν.

Λ. ΤΟΛΣΤΟΗ

ΤΟΥ ΔΙΑΣΗΜΟΤΕΡΟΥ ΤΩΝ ΡΩΣΙΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΩΝ

Α Ι

ΝΕΑΙ ΙΔΕΑΙ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ

ΗΛΙΑ Ι. ΟΙΚΟΝΟΜΟΠΟΥΛΟΥ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ἡ Ζωή.— Ὁ Ἄνθρωπος.— Ἡ Κοινωνία.— Ἡ Ἐρησκέα.— Ἡ Ἐξουσία.— Ὁ Πατριωτισμός.— Ὁ Πλοῦτος.— Ἡ Ἔργασία.— Ἡ Ἐπιστήμη.— Ἡ Τέχνη.— Ὁ Ἔρως.— Ἡ Γυνή.— Ἡ Ἐλευθέρα βούλησις.— Τὸ ἀγαθόν, τὸ κακόν, ἡ ἀλήθεια.— Διάφοροι σκέψεις.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΝΕΑ ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ

ΧΡΗΣΤΟΥ ΦΕΞΗ & ΒΑΣ. ΚΟΜΠΟΥΓΙΑ

1920

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

026000331747

Handwritten notes:
α. 17/11/03
3/10/03
2003
12/11/03

Handwritten signature:
[Illegible signature]

3 / Αρ. 2068
Α. ΤΟΛΣΤΟΗ

ΝΕΑΙ ΙΔΕΑΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Η ΖΩΗ. — Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ. — Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ.

1.— Ἀναγνῶστα, ὅστισδήποτε καὶ ἂν εἶσαι, σ' ἀγαπῶ. Μακρὰν τοῦ νὰ θέλω νὰ θλιβῆς, τοῦ νὰ θέλω νὰ καταστήσω δυστυχῆ τὴν ζωὴν σου, ὑπὸ ἐνὸς μόνου διαπνέομαι πόθου: — νὰ σοῦ φανῶ χρήσιμος.

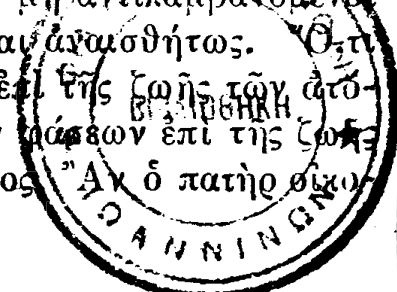
Ἄλλὰ δυνατὸν νὰ γράψω ἴσως ὥραϊα καὶ μὲ τὸ ἰσχυρότερον ὑπαρκτὸν τάλλαντον, δυνατὸν νὰ ἔχω ἀπόλυτον δίκαιον ὑπὸ ἔποψιν λογικὴν, δὲν θὰ δυνηθῶ ὅμως νὰ σὲ πείσω, ἂν τὸ πνεῦμά σου ἀντιφέρεται κατὰ τοῦ ἰδικοῦ μου, ἂν ἡ καρδιά σου παραμένει ψυχρά. Μὴ συζητῶμεν λοιπόν. Ἐν μόνον σοῦ ζητῶ: συμβουλεύου τὴν καρδίαν σου.

2.— Ὁ ἥλιος παρέχει τὴν ζωὴν εἰς μόνους ἐκείνους ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐρριζοβόλησεν ἡδῆ.

3.— Ἡ ἡμετέρα σοφία παρὰ τὴν ἀναντίρρητον ἐνέργειάν της δὲν μᾶς παρέχει τὴν γνῶσιν τῆς συναισθήσεως τῆς ζωῆς· ἐνῶ ὀλόκληρος ἡ ἀνθρωπότης, ἣτις ἀποτελεῖ τὴν ζωὴν, φαίνεται μὴ ἀμφιβάλλουσα περὶ τῆς συναισθήσεως αὐτῆς.

4.— Ἄνευ τῆς σαφοῦς ἀντιλήψεως τῆς ζωῆς, ζωὴ δὲν ὑπάρχει. Πᾶς ἄνθρωπος ζῆ κατὰ βαθμὸν συναισθήσεως τῆς ζωῆς του.

5.— Ἡ ζωὴ τῆς ἀνθρωπότητος μεταμορφοῦται, ὅπως ἡ ζωὴ τοῦ ἀτόμου, διερχομένη διὰ τῶν διαφορῶν ἡλικιῶν: ἐκάστη ἡλικία ἔχει περὶ τῆς ζωῆς ἀνάλογον ἀντίληψιν, καθ' ἣν οἱ ἄνθρωποι ὁμοιάζουσιν ἀλλήλους ἀλαθῆτως. Οἱ μὴ ἀντιλαμβανόμενοι τοῦτο διὰ τοῦ λογικοῦ, τὸ ἀντιλαμβάνονται ἀλαθῆτως. Ὅ,τι συμβαίνει ἐν τῇ μεταλλαγῇ τῶν φάσεων ἐπὶ τῆς ζωῆς τῶν ἀτόμων, συμβαίνει καὶ ἐν τῇ μεταλλαγῇ τῶν φάσεων ἐπὶ τῆς ζωῆς τῶν λαῶν καὶ ὀλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος.

γενείας ἐξηκολούθει ἐμμένων εἰς τὴν ἀντίληψιν τῆς ζωῆς ἣν εἶχε κατὰ τὴν παιδικὴν του ἡλικίαν, ἡ ζωὴ θὰ τῷ καθίστατο τόσον δυσχερὴς, ὥστε θὰ ἐπεζῆται οἰκεία βουλήσει ἑτέραν ἀντίληψιν καὶ θ' ἀπεδέχετο ἐκουσίως τὴν ἀναλογοῦσαν πρὸς τὴν ἡλικίαν του.

6.—Δύο τρόποι ὑπάρχουν, αὐστηρῶς λογικοί, διὰ τὴν κατανόησιν τῶν φαινομένων τῆς ζωῆς: ὁ εἷς βασιίζεται ἐπὶ τῆς ἰδέας τῆς ζωῆς τῆς συναφοῦς πρὸς τὰ ὄρατὰ φαινόμενα ἅτινα συντελοῦνται ἐν τῷ σώματί μας ἀπὸ τῆς γεννήσεως μέχρι τοῦ θανάτου· ὁ ἕτερος ἔχει βάσιν τὴν ἰδέαν τῆς ζωῆς τῆς συναφοῦς πρὸς τὴν ἀόρατον καὶ ἐνδόμυχον συναίσθησιν ἣν ἔχομεν περὶ ζωῆς. Ἡ μὲν τῶν ἀπόψεων τούτων εἶνε πεπλανημένη, ἡ ἑτέρα ἀληθής· ἀλλ' ἀμφότεραι δύνανται ν' ἀποτελέσουν ἀφειτηρίας συλλογισμῶν λογικῶν ἐπὶ τῶν φαινομένων τῆς ζωῆς, καὶ οἱ ἄνθρωποι δύνανται νὰ νίοιθῆσιν τὴν εἰς ἕκαστον ἀρμόζουσαν.

7.—Ἐσφυρηλατήσαμεν ἡμῖν αὐτοῖς ζωὴν ἀντίθετον πρὸς τε τὴν ἠθικὴν καὶ φυσικὴν ὑπόστασιν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἐντείνομεν ἀπάσας τὰς δυνάμεις τοῦ πνεύματός μας ἵνα πείσωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς ὅτι αὐτὴ εἶναι ἡ ἀληθὴς ζωὴ.

8.—Δύναται τις νὰ ζῆ, —ὅπως τὸ πράττομεν, —ἐφ' ὅσον μεθύσκειται ἐκ ζωῆς· ἀλλ' ὅταν ἀπαλλαγῆ τῆς μέθης, δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ μὴ διῖδῃ ὅτι ὁ ἡμέτερος τρόπος τοῦ ζῆν εἶνε πλάνη καὶ πλάνη ἡλιθία. Δὲν ὑπάρχει μάλιστα οὐδὲν τὸ γελοῖον ἢ τὸ μεγαλοφυές, ὑπάρχει, ἀπλούστατα, τὸ σκληρὸν καὶ ἡλίθιον.

9.—Ἐπέρχεται στιγμή ἐν τῇ ζωῇ παντὸς ἀνθρωπίνου ὄντος καθ' ἣν διερωτᾶται: «*Διατί ἄρα γε ζῶ; Ποία συναίσθησις τῆς ζωῆς μου; Τί ἐστι ζωὴ ὀλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος;*»

Τέσσαρες ὑπάρχουν ἀπαντήσεις εἰς τὰ ἐρωτήματα ταῦτα, τέσσαρες διέξοδοι εἰς τὴν φρικώδη θέσιν ἐν τῇ ὁποίᾳ εὐρίσκεται ὁ ἄνθρωπος ὁ θέτων ἑαυτῷ ταῦτα. Ἡ πρώτη ἀποτελεῖται ἐκ τῆς ἀγνοίας. Ἐγκεῖται εἰς τὸ μὴ γινώσκειν, εἰς τὸ μὴ θέλειν γνωρῖσαι ὅτι ἡ ζωὴ ἦν ἐδημιουργήσαμεν εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς εἰνέ τι τὸ κακὸν καὶ τὸ ἀσυναίσθητον. Οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην, — γυναῖκες κατὰ τὸ πλεῖστον ἢ καὶ ἄνδρες νεαροὶ ἢ ἀφνεῖς, — δὲν κατενόησαν ἀκόμη τὸ ζήτημα τοῦτο τῆς ζωῆς ὅπερ ὠρθῶθι ἐνώπιον τοῦ Σιοπεγγάουερ, τοῦ Σολομῶντος, τοῦ Βούδδα. Δὲν διακρίνουσι τὸ περικυκλοῦν αὐτοὺς κακόν, τὸ διαβλέπουν μόνον καθ' ἣν στιγμήν κάτι τοῖς τὸ ἀνακαλύπτει, καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ

τὸ τέρμα τῆς ἀπολαύσεώς των. Δὲν ἔχομεν τίποτε νὰ διδαχθῶμεν παρ' αὐτῶν.

Ἡ δευτέρα διέξοδος εἶνε ἡ ἐπικούριος. Ἐγκείται εἰς τὸ ἀπολαμβάνειν τῶν προσφερομένων ἡδονῶν, ἄνευ ἀναζητήσεως τῆς πηγῆς αὐτῶν ἢ τοῦ σκοποῦ. Ὁ Σολομὼν ἐκφράζει ὡς ἑξῆς τὴν ἰδέαν ταύτην: « Ὑπαγε, τρῶγε τὸν ἄρτον σου ἐν φαιδρότητι, πίνε » τὸν οἶνόν σου ἐν χαρᾷ. Ἀπόλαυε τῆς ζωῆς μετὰ τῆς γυναικὸς » ἢ ἀγαπᾶς, καθ' ὅλας τὰς ἡμέρας τῆς ματαίας ζωῆς, διότι αὐτὸ » εἶνε τὸ μερίδιόν σου ἐκ τῆς ζωῆς. Ὅ,τι ἡ χεὶρ σου δύναται, » πράττε το, διότι, ἐντὸς τοῦ τάφου, ὅστις σὲ ἀναμένει, δὲν » ὑπάρχει οὔτε ἐργασία, οὔτε σκέψις, οὔτε γνῶσις, οὔτε σοφία ». Διὰ τοιούτων συλλογισμῶν ἡ πλειονότης τῶν ἀνθρώπων τοῦ ἡμετέρου κόσμου κατανοεῖ τὸ δυνατόν τοῦ ζῆν.

Αἱ συνθῆκαι ὑπὸ τὰς ὁποίας εὐρίσκονται τοὺς καθιστῶσι κτήτορας πλειοτέρων ἀγαθῶν ἢ κακῶν, καὶ ἡ ἠθικὴ των ἠλιθιότης τοῖς παρέχει τὴν δύναμιν τοῦ λησμονεῖν ὅτι ἡ προνομιακῆ των κατάστασις, εἶνε τυχαία, ὅτι ὅλος ὁ κόσμος δὲν δύναται νὰ ἔχη χιλίας γυναῖκας καὶ ἀνάκτορα, ὅπως ὁ Σολομῶν· ὅτι εἰς ἕκαστον ἄνδρα ἔχοντα χιλίας γυναῖκας ἀναλογοῦσι χίλιοι ἄνδρες ἄνευ γυναικῶν καὶ ὅτι δι' ἕκαστον ἀνάκτορον ὑπάρχουν χίλιοι ἄνδρες οἵτινες τὸ κρίζουν μὲ τὸν ἰδρῶτα τοῦ μετώπου των. Ἡ πτωχεία τῆς φαντασίας τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν τοῖς παρέχει τὴν δύναμιν τοῦ λησμονεῖν ἐκεῖνο ποῦ δὲν ἀφήνει ἡσυχον τὸν Βούδδαν: τὸ ἐπικείμενον τῆς νόσου, τοῦ γήρατος καὶ τοῦ θανάτου, ἅτινα θὰ καταρτίψουν εἰς συντρίμματα, θᾶττον ἢ βράδιον, ἀπάσας τὰς ἡδονὰς των.

Ἡ τρίτη διέξοδος εἶνε ἡ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς δράσεως. Ἐγκείται εἰς τὸ συντρίβειν τὴν ζωὴν, μετὰ τὴν κατανόησιν ὅτι εἶνέ τι τὸ κακὸν καὶ τὸ ἀσυναίσθητον. Οὕτως ἐνεργοῦσιν οἱ σπάνιοι ἰσχυροὶ καὶ λογικοὶ ἄνθρωποι. Κατανοοῦντες ὅλην τὴν ἠλιθιότητα τοῦ εἴρωνος ἀστεϊσμοῦ παρ' οὗ ἐνεπαίχθημεν, ἐνεργοῦσι κατ' ἀναλογίαν καὶ τερματίζουν δι' ἑνὸς μόνου πλήγματος τὸν βλακώδη αὐτὸν ἀστεϊσμόν. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀτόμων τοῦ κύκλου μας οἵτινες ἐνεργοῦσι τοιοῦτοτρόπως καθίσταται μεγαλύτερος ὁσημέραι, καί, πρὸ πάντων, κατὰ τὴν ὠραιότεραν περίοδον τῆς ζωῆς των ἀποφασίζουσιν οὕτω, ὅταν αἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς των εὔρηται ἐν ὅλῃ των τῇ ἀναπτύξει καὶ δὲν ἔχουσιν ἀκόμη ἐξοικειωθῆ πρὸς τὰς συνηθείας τῆς πυρακμῆς.

Ἡ τρίτη διέξοδος εἶνε ἡ ἀδυναμία. Αὕτη ἔγκεται εἰς τὸ νὰ

ἔξακολουθῆ τις νὰ σύρη τὴν ζωὴν ἐν πλήρει συναισθήσει τοῦ κακοῦ καὶ τοῦ ἀσυναισθήτου αὐτῆς καὶ γνωρίζων ἐκ τῶν προτέρων ὅτι εἰς οὐδὲν ἀποτέλεσμα καταλήγει. Οἱ ἄνθρωποι τῆς κατηγορίας ταύτης γνωρίζουσιν ὅτι τίποτε δὲν ἀξίζει ἡ ζωὴ· ἀλλὰ μὴ ἔχοντες τὴν δύναμιν νὰ ἐνεργήσωσιν ἐλλόγως, νὰ θέσωσι τὸ ταχύτερον τέρμα εἰς τὴν πλάνην αὐτήν, ἔχουν τὸ ἦθος ἀνθρώπων κάτι ἀναμενόντων.

Τοιοιτοτρόπως οἱ ἄνθρωποι διεκφεύγουσι διὰ τεσσάρων ὁδῶν ἐκ τῆς φρικαλέας συγχύσεως ἡ ὁποία τοὺς κατατρώγει. Ἡ πρώτη ἔγκειται εἰς τὸ μὴ κατανοεῖν ὅτι ἡ ζωὴ εἶνέ τι τὸ ἀσυναισθητόν, κάτι τὸ μάταιον καὶ πονηρόν, καὶ ὅτι εἶνε προτιμότερον νὰ μὴ ζῆ κανεὶς. Ἡ δευτέρα ἔγκειται εἰς τὸ ἀπολαμβάνειν τῆς ζωῆς ὁποία εἶνε, χωρὶς νὰ σκέπτεται τις περὶ τοῦ μέλλοντος. Ἡ τρίτη ὁδὸς εἶνε ἡ ἐξῆς : ἀφ' οὗ κατανοήσῃ τις ὅτι ἡ ζωὴ εἶνέ τι τὸ κακὸν καὶ ἀπλῆ ἀνοησία, νὰ θέτῃ τέρμα εἰς αὐτήν, ν' αὐτοκτονῆ. Ἡ τετάρτη, — τὸ ζῆν ὅπως ὁ Σολομών καὶ ὁ Σιοπεγχαόουερ, — ἔγκειται εἰς τὸ γνωρίζειν ὅτι ἡ ζωὴ εἶνε ἠλίθιος ἀστεϊσμός, καὶ ὅμως ζῆν παρὰ τὴν κατανόησιν τούτου, ἀπολαύειν, ὁμιλεῖν καὶ γράφειν μάλιστα βιβλία ¹.

10. — Πάντες οἱ ἄνθρωποι ζῶσι καὶ ἐνεργοῦσιν, ἐν μέρει μὲν συμφώνως πρὸς τὰς ἰδίας των ἀρχάς, ἐν μέρει δὲ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἰδεῶν ἑτέρων. Οἱ ἄνθρωποι καταφαίνονται διάφοροι ἀλλήλων καθ' ὅσον ὑπόκεινται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἰδίων των ἰδεῶν, ἢ τὴν τῶν ἰδεῶν ἑτέρου : οἱ μὲν τούτων καταρτίζουσιν ἑαυτοῖς τὸ συχνότερον ἐκ τῶν ἰδίων των σκέψεων νοητικόν τι παίγνιον· δι' αὐτούς, ἡ λογικὴ καθίσταται ὡς τις τροχὸς ἐστερημένος τοῦ κινητηρίου του λωρίου, διότι εἰς τὰς πράξεις των, ὑφίστανται τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἠθῶν, τῶν παραδόσεων, τῶν νόμων· ἄλλοι, ἐξ ἐναντίας, θεωροῦντες τὰς σκέψεις των, ὡς κυρίους κινητῆρας τῆς ἐνεργητικότητός των, ἀκολουθοῦσι πάντοτε σχεδὸν τὰς ὑποδείξεις τὰς διδομένας εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ λογικοῦ των καὶ ὑποτάσσονται εἰς αὐτάς, σπανιώτερον ἀπεκδεχόμενοι, — καὶ κατόπιν κριτικῆς ἐξετάσεως — ὅσα ἄλλοι ἀπεφάσισαν.

11. — Ἡ ἐναντίον τῆς φύσεως πάλη πρὸς κατάκτησιν τῶν μέσων τῆς ὑπάρξεως ἔσεται πάντοτε τὸ πρῶτον καὶ τὸ μᾶλλον

1) Ἐκ τῆς θεωρίας ταύτης ἐκφαίνεται ἡ ψυχικὴ κατάστασις τοῦ Τολστόη πρὸ τῆς ὀριστικῆς του μεταλλαγῆς τῶν πεποιθήσεων : « Ἐσπυρόμην ἐν τῇ τετάρτῃ κατηγορίᾳ », γράφει ὁ ἴδιος εἰς τὴν « Ἐξομολόγησίν » του.

ἀναμφισβήτητον τῶν καθηκόντων τοῦ ἀνθρώπου, διότι τὶ καθήκον αὐτὸ ἀποτελεῖ αὐτὸν τὸν νόμον τῆς ζωῆς, τοῦ ὁποίου ἡ παραβίασις σύρει ὀπισθὲν τῆς, ὡς ἀναπότρεπτον ποινήν, τὴν ἀποσύνθεσιν τῆς εἴτε σαρκικῆς εἴτε νοητικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Ἐξ ἐναντίας, ὁ ἀνθρώπος εὐρίσκει ἐν μόνῃ τῇ ἐκπληρώσει τοῦ καθήκοντος τούτου πλήρη ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν του, τόσον τῶν σαρκικῶν ὅσον καὶ τῶν πνευματικῶν.

12.—Δὲν ἔχομεν ἀνάγκην νὰ γνωρίσωμεν καὶ οὐδὲν ἄλλο γνωρίζομεν πλὴν ἡμῶν αὐτῶν. Τὸ ζωϊκὸν βασίλειον εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μας εἶνε ἀπλῆ ἀντανάκλασις τῶν ὅσα γνωρίζομεν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς. Ὁ ὑλικὸς κόσμος ἀποτελεῖ συνεπῶς, οὕτως εἰπεῖν, ἀντανάκλασιν ἀνταγακλάσεως.

13.—Ἐπάρχουσι τόσαι ἀνάγκαι εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρωποκτήνους ὅσαι ὑπάρχουσι φάσεις ἐν τῇ ὑπάρξει του, καὶ αἱ φάσεις αὗται εἶνε τόσον πολυάριθμοι ὅσον αἱ ἀκτῖνες σφαιρας. Εἶνε αἱ ἀνάγκαι τοῦ τρῶγειν, τοῦ ἀναπνεεῖν, τοῦ ἐργάζεσθαι, τοῦ ἀπολαύειν, ἡ ἀνάγκη τοῦ οἰκογενεακοῦ βίου, τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης, τῆς θρησκείας, τῆς κοινωνίας· αἱ ἀνάγκαι τοῦ παιδίου, τοῦ ἐφήβου, τοῦ ὠρίμου ἀνδρός, τοῦ γέροντος, τῆς νεάνιδος, τῆς γυναικός, τοῦ Κινέζου, τοῦ Παρισινοῦ, τοῦ Ρώσου, τοῦ Λάπωνος. Αἱ ἀνάγκαι αὗται ἐξαρτῶνται ἐκ τῶν συνηθειῶν τῶν φυλῶν, ἐκ τῶν νόσων, κ.τ.λ. Θὰ ἠδύνατό τις νὰ καταναλώσῃ τὴν ζωὴν του ὀλόκληρον εἰς τὴν ἀπαρίθμησιν ὅλων τῶν δυνατῶν μορφῶν τῶν ἀναγκῶν τῆς ἀτομικῆς τοῦ ἀνθρώπου ὑπάρξεως, χωρὶς νὰ κατορθώσῃ νὰ τὰς ἀριθμίσῃ ἀπάσας. Ὅλαι αἱ συνθῆκαι αὗται τῆς ὑπάρξεως δύνανται νὰ καταστῶσιν ἀνάγκαι, καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν συνθηκῶν τῆς ὑπάρξεως εἶνε ἄπειρος.

Ὅ,τι ὀνομάζομεν **ἀνάγκας**, εἶνε ἀπλῶς αἱ συνθῆκαι ὧν ἔχομεν συνείδησιν. Μόλις ἀποκλήσωμεν τὴν συναίσθησιν τῶν συνθηκῶν τούτων χάνουν αὗται τὴν ἀληθῆ των ἐννοίαν, καὶ προσλαμβάνουσι τὴν ὑπερτιμημένην σημαντικότητά ἣν ταῖς ἀποδίδει τὸ λογικόν, ἐπιλαμβανόμενον αὐτῶν.

14.—Σκέπτονται καὶ λέγουν συνήθως ὅτι ἡ θυσία τοῦ ἀτομικοῦ ἀγαθοῦ εἶνε πράξις ἡρωϊσμοῦ καὶ πράξις ἐπαινετὴ ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἀπάρνησις τοῦ ἀτομικοῦ καλοῦ δὲν εἶνε οὔτε ἐνέργεια ἐπαινετὴ, οὔτε πράξις ἡρωϊσμοῦ, εἶνε ὅρος ἀναγκαῖος τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Γνωρίζων ἑαυτὸν ὁ ἀνθρώπος ὡς ἀτομικότητα διακεκομμένην ἀπὸ τοῦ ὅλου κόσμου, γνωρίζει ἐπί-

σης τὰς ἄλλας ἀτομικότητας διακεκριμένας ἀπὸ τοῦ ὅλου κόσμου, ἀνεξαρτήτως τοῦ δεσμοῦ ὅστις τὰς συνδέει μεταξύ των· διαβλέπει τὴν οὐτοπίαν τοῦ ἀτομικοῦ ἀγαθοῦ καὶ τὴν πραγματικότητα τοῦ μόνου ἀγαθοῦ τοῦ ἱκανοῦ νὰ ἱκανοποιῇ τὴν ἐσκεμμένην συναίσθησίν του.

15.—Τὸ κτῆνος δύναται νὰ ζῇ ἀποκλειστικῶς διὰ τὸ σῶμα του, οὐδὲν τὸ ἐμποδίζει νὰ ζῇ τοιουτοτρόπως. Ἐπαρκεῖ εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς ἀτομικότητός του, καὶ, χωρὶς νὰ ἔχη ἀντίληψιν τοῦ του, καθίσταται ὠφέλιμον εἰς τὸ εἶδός του· δὲν κατανοεῖ μάλιστα ὅτι ἀποτελεῖ ἀτομικότητα. Ἄλλ' ὁ ὑπεύθυνος ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ ζῇ ἀποκλειστικῶς διὰ τὸ σῶμα του. Δὲν δύναται νὰ ζῇ οὕτω, διότι, γνωρίζων ὅτι ἀποτελεῖ ἀτομικότητα καὶ ὅτι οἱ ἄλλοι εἶνε ἐπίσης ἀτομικότητες ὅπως αὐτός, γνωρίζει πᾶν ὅ,τι εἶνε ἀποτέλεσμα τῶν σχέσεων τῶν ἀτομικότητων τούτων.

16.—Διὰ τὸν ἄνθρωπον, ἡ συναίσθησις τῆς ἀτομικότητός του οὐδαμῶς ἀποτελεῖ τὴν ζωὴν, ἀλλὰ τὸ σημεῖον ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἀρχίζει ἡ ζωὴ, ἣτις συνίσταται εἰς τὴν βαθμιαίαν ἀπόκτησιν τοῦ ἀγαθοῦ ὅπερ τῇ εἶνε ἴδιον, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἀγαθοῦ τῆς ζωικῆς ἀτομικότητος.

17.—Ἀπεκδεχόμενος τὸ δυνατόν τοῦ ἀντικαθιστᾶν τὴν ἐπιζητήσιν τῆς ἰδίας του εὐτυχίας διὰ τῆς ἐπιζητήσεως τῆς εὐτυχίας τῶν ἄλλων πλασμάτων, ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ ἐμποδίσῃ ἑαυτὸν νὰ διαγνώσῃ ὅτι τὸ παραιτεῖσθαι βαθμηδὸν ἀπὸ τῆς ἰδίας του ἀτομικότητος καὶ ἐκτοπίζειν τὸν σκοπὸν τῆς δραστηριότητός του ὅπως τὴν κατευθύνῃ ἐπὶ τῶν ἄλλων, εἶνε ἀκριβῶς ἔκεινο εἰς ὃ ἔγκειται ἡ πρὸς τὰ πρόσω πορεία τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τῶν ζώντων πλασμάτων τῶν μᾶλλον προσεγγιζόντων τὸν ἄνθρωπον.

18.—Ἡ ἰδέα κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἀνθρωπίνη ζωὴ δὲν εἶνε ἡ ἀτομικὴ ὑπαρξις, ἡ ἀλήθεια, αὕτη κτηθεῖσα εἰς ἀντάλλαγμα τῆς ἠθικῆς ἐργασίας τῆς ἀνθρωπότητος ὀλοκλήρου ἐπὶ χιλιάδας ἐτῶν κατέστη διὰ τὸν ἄνθρωπον (τὸν μὴ κτῆνος), ἐν τῇ ἠθικῇ ὀλότητι, ἀλήθεια πολὺ μᾶλλον ἀναμφισβήτητος καὶ μᾶλλον σταθερὰ ἀπὸ τὴν περιστροφὴν τῆς γῆς καὶ τοὺς νόμους τῆς ἔλξεως. Πᾶς σκεπτόμενος ἄνθρωπος, ὁ πολυμαθής, ὁ ἀμαθής, ὁ γέρον, τὴν κατανοεῖ καὶ τὴν γνωρίζει· ἀγνοεῖται παρὰ μόνον τῶν ἀγριωτέρων ἰθαγενῶν τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Αὐστραλίας, ὡς ἐπίσης καὶ παρὰ τῶν μὴ ὑποκειμένων εἰς ἀνάγκας ἀνθρώπων, οἵτινες κατοικοῦσι τὰς πόλεις καὶ τὰς πρωτεύουσας τῆς Εὐρώπης καὶ ἐπανῆλθον εἰς τὴν κατάστασιν τῆς ἀγριότητος. Ἡ ἀλήθεια αὕτη κατέστη κληρο-

νομία τῆς ἀνθρωπότητος· καὶ ἂν ἡ ἀνθρωπότης δὲν ὀπισθοδρομῇ εἰς τὰς διαδοχικὰς τῆς γνώσεις, ἐν τῇ μηχανικῇ, ἐν τῇ ἀλγέβρᾳ, ἐν τῇ ἀστρονομίᾳ, πολὺ ὀλιγώτερον θὰ ὀπισθοδρομῇ εἰς τὴν θεμελιώδη καὶ κυρίαν ἐπιστήμην ἣτις, ἔχει ὡς ἀντικείμενον τὸν καθορισμὸν τῆς ζωῆς τῆς. Εἶνε ἀδύνατον ν' ἀποσβεσθῇ ἐκ τῆς συνειδήσεως τῆς ἀνθρωπότητος ἐκεῖνο ὅπερ ἀπέκτησεν αὕτη ἐν τῇ χιλιάδων ἐτῶν ὑπάρξει τῆς, τοῦτέστι ἡ πεποιθήσις ἐπὶ τὴν ματαιότητα, ἐπὶ τὸ ἀσυναίσθητον καὶ τὴν ἀθλιότητα τῆς ἀτομικῆς ὑπάρξεως. Ἡ ἀνθρωπότης ἀπηλλάγη τέλος τῆς ιδέας τῆς ζωῆς θεωρουμένης ὡς ὑπάρξεως ἀτομικῆς· δὲν δύναται νὰ ὑποτρέψῃ πρὸς αὐτήν, οὔτε νὰ λησμονήσῃ ὅτι ἡ ἀτομικὴ τοῦ ἀνθρώπου ὑπαρξίς δὲν ἔχει ἔννοιαν.

19. — Ἄν ὁ ἀνθρώπος ἀπέβλεπεν εἰς μόνον τὸ ἀγαθὸν τῆς ἀτομικότητός του, ἂν ἠγάπα ἑαυτὸν μόνον, δὲν θὰ κατηνόει ὅτι καὶ τὰ λοιπὰ πλάσματα μόνον ἑαυτὰ ἀγαπῶσιν (ὅπως καὶ τὰ ζῶα δὲν τὸ γνωρίζουν). Ἄλλ' ὅταν γνωρίζῃ ὅτι ἀποτελεῖ ἀτομικότητα ἀποβλέπουσαν εἰς τὸν ἴδιον σκοπὸν μεθ' ὅλων τῶν ἀτομικότητων αἵτινες τὸν κυκλοῦσι, δὲν δύναται ν' ἀποβλέπῃ πλέον πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐκεῖνο ὅπερ ἡ ἐκλογικευθεῖσα συνείδησίς του θεωρεῖ ὡς κακόν, καὶ ἡ ζωὴ του δὲν δύναται πλέον ν' ἀσχολῆται εἰς τὴν ἀναζήτησιν τοῦ ἀτομικοῦ καλοῦ.

20. — Τὰ ἐρωτήματα: Διατί; Πρὸς τίνα σκοπὸν; τὰ ὁποῖα ἀναθρώσκουν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀνθρώπου, ὁσάκις ὑφίσταται τὴν ὀδύνην πράγματι ἢ κατὰ φαντασίαν, ἐνδεικνύουσι μόνον ὅτι δὲν ἀντελήφθη τὴν ἐνεργητικότητα, ἣν ἔδει νὰ γεννᾷ ἐν ἑαυτῷ ἡ ὀδύνη, ἐνεργητικότητα ἣτις ἀφαιρεῖ ἀπὸ ταύτης τὸν ὀδυνηρὸν τῆς χαρακτῆρα, Καί, πράγματι, ὁ ἀνθρώπος ὁ ταυτίζων τὴν ζωὴν πρὸς τὴν ζωικὴν ὑπαρξίν, στερεῖται τῆς ἐνεργητικότητος ταύτης, ἣτις ἀπομακρύνει τὴν ὀδύνην, καὶ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον ἔχει μᾶλλον περιορισμένην ἰδέαν περὶ ζωῆς.

21. — Τὸ ζῶον πάσχει ἐν τῷ ἐνεστῶτι μόνον· συνεπῶς, ἡ ἐνεργητικότης ἢ προκαλουμένη ἐκ τῆς ὀδύνης ταύτης, ἐνεργητικότης ἣτις τῷ εἶνε ἐπωφελῆς ἐν τῷ παρόντι, τὸ ἱκανοποιεῖ τελείως. Ἄλλ' ὁ ἀνθρώπος δὲν πάσχει μόνον ἐν τῷ ἐνεστῶτι· πάσχει καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν καὶ κατὰ τὸ μέλλον· κατὰ συνέπειαν, ἂν ἡ ἐνεργητικότης ἢ προκαλουμένη ἐκ τῶν ὀδυνῶν κατευθύνεται πρὸς μόνον τὸ παρὸν τοῦ ἀνθρωποκτήνου, δὲν δύναται νὰ τὸν ἱκανοποιῇ. Μόνη ἡ ἐνεργητικότης ἢ ἔχουσα ὡς σκοπὸν τὰ αἷτια καὶ τὰς συνεπείας τῆς ἐν τῷ παρελθόντι καὶ τῷ μέλλοντι ὀδύνης

δύναται νὰ ἰκανοποιήσῃ τὸν πάσχοντι ἄνθρωπον.

22.—Οἱ ἄνθρωποι θέτουσιν εἰς ἑαυτοὺς σκοποὺς ἐν τῇ σαρκικῇ ζωῇ, καὶ ἵνα φθάσωσιν εἰς αὐτοὺς πάσχουσι καὶ γίνονται πρόξενοι ὀδύνης εἰς τοὺς ἄλλους. Ἄν ἤθελον ν' ἀναγνωρίσωσι τὸ δόγμα τῆς ἐν πνεύματι ζωῆς καὶ νὰ χειραφετηθῶσιν ἀπὸ τῶν σωματικῶν ἀπασχολήσεων, θὰ εὕρισκον ἰκανοποιήσιν πλήρη ἐν τῇ ζωῇ τοῦ πνεύματος, ἣτις ἀκριβῶς εἶνε ἡ ζωὴ διὰ τὴν ὁποίαν ἐγεννήθησαν.

23.—Διατί ὁ ἄνθρωπος, καίπερ γνωρίζων ὅτι αἱ ὀδύνη εἶνε συνδεδεμένη πρὸς τὰς ἀπολαύσεις, ἐρωτᾷ ἑαυτόν : Διατί, πρὸς τίνα σκοπὸν αἱ ὀδύνη ; καὶ ὄχι : Διατί, πρὸς τίνα σκοπὸν αἱ ἀπολαύσεις ;

24.—Ὁ ἄνθρωπος ἀγαπᾷ τὰς ἡδονὰς καὶ τὴν ἰκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν του μεθ' ἧς δὲν εὕρισκεται εἰς συνάφειαν ἢ ὀδύνη, καί, ἐν τούτοις, ἐν τῷ μόχθῳ καὶ ἐν τῇ ὀδύνη εὕρισκει τὴν ζωὴν, αὐτὸς καὶ ὅλη του ἡ φυλή.

25.—Πᾶς ἄνθρωπος, τοῦ ὁποίου ἡ ὕπαρξις εἶνε πολυτάραχος, πιστεύει εὐκόλως ὅτι αἱ δυσχέρειαι τῆς ζωῆς εἶνε προσωπικὴ του κακοτυχία, προνομία δυστυχῆς ἐπιφυλαχθεῖσα εἰς αὐτὸν μόνον, καὶ τῆς ὁποίας ἐξαιροῦνται οἱ λοιποί.

26.—Ὅπως ὁ ὀνειρευόμενος ἄνθρωπος δὲν πιστεύει ὅτι ὅσα βλέπει εἶνε ἡ πραγματικότης καὶ ἐπιθυμεῖ ν' ἀφυπνισθῇ ἵνα ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν ἀληθῆ ζωὴν, ὁμοίως ὁ μέσος ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς μας δὲν δύναται νὰ πιστεύσῃ κατὰ βάθος ὅτι ἡ τρομακτικὴ θέσις εἰς ἣν εὕρισκεται καὶ ἣτις χειροτερεύει ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἶνε πραγματικὴ, καὶ ἐπιθυμεῖ ν' ἀφυπνισθῇ ἵνα ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν ἀληθῆ ζωὴν.

27.—Ἡ ἐνεργητικότης τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ὁποίαν αὐτὴ του ἡ φύσις τῷ καθιστᾷ ἀνάγκην, διαίρειται εἰς τέσσαρας κατηγορίας : πρῶτον, τὴν ἐνεργητικότητα τῆς μυϊκῆς δυνάμεως, τὴν ἐργασίαν τῶν χειρῶν, τῶν κνημῶν, τῶν ὤμων, τῆς ράχεως, ἐργασίαν ἐπώδυνον καὶ ἣτις σκεπάζει αὐτὸν μὲ ἰδρώτα· δεύτερον, τὴν ἐνεργητικότητα τῶν δακτύλων καὶ τοῦ ταρσοῦ, τὴν συνιστῶσαν τὴν δεξιότητα ἐν τῇ τέχνῃ· τρίτον, τὴν ἐνεργητικότητα τοῦ πνεύματος καὶ τῆς φαντασίας· τέταρτον, τὴν τάσιν πρὸς συνάφειαν μετὰ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων.

28.—Ἄρχει εἰς ἓνα ἄνθρωπον ὅσον ὀλίγον μορφωμένος καὶ

ἂν εἶνε ν' ἀναλογισθῇ τὰς πραγματικὰς συνεπείας αἵτινες ἀπορρέουσιν ἐκ τῶν ἰδεῶν ἃς δοξάζει περὶ κόσμου, ἵνα κατανοήσῃ ὅτι ἡ ἐκτίμησις αὕτη τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, τοῦ ἐπαινετοῦ καὶ τοῦ ἐπονειδίστου, ἐπὶ τῆς ὁποίας, ἐξ ἀδρανείας, κανονίζει τὴν ὑπαρξίν του, εὐρίσκειται ἐν ἀπολύτῳ ἀντιφάσει πρὸς τὰ ἀποτελέσματα τῶν σκέψεών του.

29.— Ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς μας δὲν δύναται ν' ἀγνοῇ ὅτι τὸ συμμετέχειν εἴτε ὡς ἄρχων, εἴτε ὡς ὑπουργός, ἀστυνόμος ἢ ἀγροφύλαξ, εἰς τὴν πώλησιν τῆς τελευταίας ἀγελάδος μιᾶς πτωχῆς οἰκογενείας πρὸς ἱκανοποίησιν τοῦ θησαυροφυλακίου, καὶ χρησιμοποίησιν τοῦ χρήματος τούτου εἰς τὴν ἀγορὰν πυροβόλων, εἰς ὑποδοχάς, εἰς ἐπιχορηγήσεις ὑπαλλήλων ἀργομίσθων καὶ ἀχρηστων, ζώντων ἐν πολυτελείᾳ· ἢ ὅτι τὸ συμμετέχειν εἰς τὴν φυλάκισιν ἐνὸς οἰκογενειάρχου ὃν ἡμεῖς αὐτοὶ διεφθείραμεν, καὶ εἰς τὸν μετασηματισμὸν τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας του εἰς ἐπαίτια· ἢ ὅτι τὸ συμμετέχειν εἰς διαρπαγὰς καὶ σφαγισμοὺς πολέμων· ἢ ὅτι τὸ συμμετέχειν εἰς τὴν διδαχὴν δεισιδαιμονιῶν βαρβάρων, εἰδωλολατρικῶν· ἢ μᾶλλον ὅτι τὸ σφειτερίζεσθαι τὴν ἀγελάδα ἣτις εἰσηλθεν εἰς τὴν ἰδιοκτησίαν σας καὶ ἣς ὁ κύριος δὲν κατέχει γαίας· ἢ μᾶλλον ὅτι τὸ ἀναγκάζειν ἓνα πτωχὸν νὰ πληρώσῃ ἀντικείμενόν τι εἰς τὸ διπλάσιον τῆς ἀξίας του διὰ μόνον τὸν λόγον ὅτι εἶνε πτωχός· οὐδεὶς ἄνθρωπος δύναται ν' ἀγνοῇ ὅτι ὅλαι αἱ πράξεις αὗται εἶνε κακαί, ἐπονειδιστοί.

30.— Ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος ὁ ἐπωφελούμενος τῆς συγχρόνου τάξεως τῶν πραγμάτων τῆς ἐδραζομένης ἐπὶ τῆς βίας καὶ ὁ βεβαιῶν ταυτοχρόνως ὅτι ἀγαπᾷ τοὺς ὁμοίους του, ὁ μὴ παρατηρῶν ὅτι πᾶσά του ἡ ὑπαρξις εἶνε ἀποφρὰς πρὸς τὸν πλησίον του, ὁμοιάζει τὸν ληστήν, ὅστις, συλλαμβανόμενος τέλος, μὲ τὴν μάχαιραν ὑψωμένην ἐπὶ τοῦ θύματος καλοῦντος ἐν ἀπογνώσει βοήθειαν, θὰ ἐβεβαίωσεν ὅτι δὲν ἐγνώριζεν ὅτι ὅσα ἔπρατιεν ἦσαν δυσάρεστα εἰς ἐκείνον τὸν ὁποῖον ἀπεγύμνωσε καὶ τὸν ὁποῖον ἠτοιμάζετο νὰ ἀποκεφαλίσῃ. Ὅπως δὲ ὁ ληστής αὐτὸς δὲν θὰ ἠδύνατο ν' ἀρνηθῇ ὅ,τι ἀποτελεῖ αὐτιούσιον τὸ προφανές, ὁμοίως καὶ ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος, ὁ ἀποζῶν ἐκ τῆς καταστροφῆς τῶν καταδυναστευομένων, δὲν δύναται νὰ φαντάζεται καὶ νὰ πείσῃ τοὺς ἄλλους ὅτι ἐπιζητεῖ τὸ καλὸν ἐκείνων τοὺς ὁποίους δὲν παύει ἀπογυμνῶν καὶ ὅτι ἀγνοεῖ πῶς ἀπεκτήθησαν τὰ ἀγαθὰ τῶν ὁποίων ἀπολαύει.

31.— Ἀρχεῖ νὰ εἶνέ τις εἰλικρινής ἵνα κατανοῇ ὅτι οὐδεὶς ἔχει οὐδὲ δύναται νὰ ἔχῃ ἐν τῇ ζωῇ δικαιώματα, προνομίας, χα-

ρακτῆρας διακεκριμένους, ἀλλ' ὅτι τὰ καθήκοντα δὲν ἔχουν οὔτε τέρμα οὔτε ὄρια, καὶ ὅτι τὸ πρῶτον, τὸ μᾶλλον ἀναμφισβήτητον καθῆκον τοῦ ἀνθρώπου, εἶνε ἡ συμμετοχὴ ἐν τῇ κατὰ τῆς φύσεως πάλῃ, χάριν καὶ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ καὶ τῆς τῶν ἄλλων ζωῆς.

32. — Ἡ θρησκεία μας, ἡ ἐπιστήμη μας, ἡ δημοσία ἡμῶν γνώμη, ἀποτελοῦσι χορὸν ἵνα μᾶς λέγουν ὅτι ἡ ζωὴ, ὅπως τὴν διάγομεν, εἶνε κακὴ, καὶ ταυτοχρόνως βεβαιώνουν ὅτι τὸ χριστιανικὸν δόγμα (τὸ πρωτογενές), ὅπερ διδάσκει ἡμᾶς πῶς δύναται τις νὰ ἐπιτύχῃ νὰ καταστῆ καλύτερος καὶ νὰ βελτιώσῃ οὕτω τὸν βίον του, εἶνε δόγμα μὴ ἐφαρμόσιμον.

33. — Ὀλλή ἡ πυρετώδης καὶ πολύπλοκος ἐργατικότης τῶν ἀνθρώπων μὲ τὸ ἐμπόριόν των, τοὺς πολέμους των, τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας των, τὴν ἐπιστήμην των, τὰς τέχνας των, τὸ συχνότερον εἶνε ἡ ἀσυναίσθητος ἀναταραχὴ τοῦ ὄχλου τοῦ συνωθουμένου ἐπὶ τοῦ κατωφλίου τῆς ζωῆς.

34. — Ἄν δεχθῆ τις ὡς πρόβλημα τὴν ἀποπλάνησιν τῆς υγινοῦς τοῦ ἀνθρώπου εὐφυΐας ἵνα μὴ δύναται οὗτος νὰ ἐξέλθῃ τῆς συγχύσεως τῶν ἀντιφατικῶν ἀστιλήψεων τὰς ὁποίας τῷ ἐνετύπωσαν ἀπὸ τῆς παιδικῆς του ἡλικίας, δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐφεύρῃ τίποτε τὸ ἐμβριθέστερον ἀπὸ τὸ ἐκπαιδευτικὸν σύστημα τὸ καθιερωμένον ἐν τῇ ἡμετέρᾳ κοινωνίᾳ τῇ αὐτοκαλουμένῃ χριστιανικῇ.

35. — Οἱ ἄνθρωποι, — ὁ μείζων ἀριθμὸς τῶν ἀνθρώπων εἰς οὓς εἶνε ἐφικτὸν τὸ ζῆν ἐν ζωῇ δικαιοσύνης καὶ ἀγάπης, — εὐρίσκονται εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν μὲ τὰ πρόβατα, τὰ ὁποῖα ἐξάγονται ἔκ τινος πυρπολουμένης οἰκοδομῆς καὶ αἰτίνα, νομίζοντα ὅτι προτίθενται νὰ τὰ ρίψωσιν εἰς τὰς φλόγας, καταβάλλουσιν ἀπάσας τὼν τὰς δυνάμεις ὅπως παλαίσωσιν ἐναντίον τῶν ἐπιζητούντων τὴν σωτηρίαν των.

36. — Ἡ ἀνέκκλητος ἀπόρασις ἣτις πλήττει τοὺς ἀμπελουρογούς ὡς διαρπάσαντας τοὺς καρπούς τοῦ κήπου, -- ἡ ἔξωσις, -- εἶνε ἀκριβῶς ὁμοία διὰ τοῖς ἀνθρώπους τοὺς φανταζομένους ὅτι ἡ προσωπικὴ ζωὴ εἶνε ἡ ζωὴ ἡ ἀληθής. Ὁ θάνατος τοὺς ἐκδιώκει τῆς ζωῆς, καὶ ἀντικαθίστανται δι' ἄλλων: συνέπεια τοῦτο τῆς πλάνης ἣτις τοὺς ἔκαμε νὰ παραγνωρίσωσι τὴν σημασίαν τῆς ζωῆς, ὅπως οἱ ἀμπελουργοὶ τοῦ κήπου λησμονοῦσιν ἢ δὲν θέλουν ν' ἀναμνησθῶσιν ὅτι ἔλαβον κῆπον περίφρακτον ὑπὸ τείχους καὶ τάφρου, ἐφωδιασμένον δὲ διὰ φρέατος, ὅτι κάποιος εἰργάσθη δι' αὐτοὺς καὶ ὑπολογίζει ἐπ' αὐτῶν ὅπως ἐργασθῶσι

καὶ αὐτοὶ ἐπίσης· ὁμοίως οἱ ἄνθρωποι οἱ θέλοντες νὰ ζήσωσι δι' ἑαυτοὺς, λησμονοῦσιν, ἢ δὲν θέλουν ν' ἀναμνησθῶσι πᾶν ὅ,τι ἐγένετο χάριν αὐτῶν πρὸ καὶ κατὰ τὴν ζωὴν· λησμονοῦσιν ὅτι ἔχουν, κατὰ συνέπειαν, τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐργασθῶσι καὶ αὐτοί, καὶ ὅτι πᾶντα τὰ ἀγαθὰ τῆς ζωῆς ὧν ἀπολαύουσιν εἶνε καρποὶ τοὺς ὁποίους ὀφείλουν νὰ συμμερισθῶσι μετ' ἄλλων.

37.—Φανταζόμεθα ὅτι ἡ ἀνθρωπότης ἀσχολεῖται εἰς τὸ ἐμπόριον, εἰς τὰς συνθήκας, εἰς τοὺς πολέμους, εἰς τὰς ἐπιστήμας, εἰς τὰς τέχνας· ἀλλὰ, κατὰ βάθος, εἰς ἓν καὶ μόνον ἀσχολεῖται: θέλει νὰ κατανοήσῃ τοὺς ἠθικοὺς νόμους ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων ζῆ. Οἱ νόμοι οὗτοι ὑφίστανται· ἡ ἀνθρωπότης ἐπιθυμεῖ νὰ τοὺς καθορίσῃ, ἀλλ' ὁ καθορισμὸς οὗτος φαίνεται ἀσήμαντος καὶ ἄκαιρος εἰς ἐκείνον ὅστις δὲν θέλει ν' ἀναγνωρίσῃ τὸν ἠθικὸν νόμον καὶ δὲν στέργει νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ. Καὶ ὅμως ὁ καθορισμὸς οὗτος τοῦ ἠθικοῦ νόμου δὲν ἀποτελεῖ μόνον τὴν κυρίαν ἀποστολὴν, ἀλλὰ τὴν ἀποστολὴν τὴν μοναδικὴν ὁλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος

38.—Πρὸς τί νὰ ἐξακολουθῆ τις ζῶν κατὰ τρόπον ἀνάξιον; Πρὸς τί νὰ ἐξακολουθῆ πράττειν ἐκεῖνο ὅπερ καταδικάζομεν; Δὲν εἴμεθα κύριοι τῆς ἰδίας μας ζωῆς, ἐλεύθεροι νὰ τὴν μεταβάλωμεν ἢ νὰ τὴν τροποποιήσωμεν κατὰ βούλησιν; Ἡ πολυτέλειά μας, ἡ ραθυμία μας, ὁ πλοῦτος μας, καὶ πρὸ παντὸς ἄλλου, ἡ ἄνευ ὀρίων ὑπεροψία μας, μᾶς ἐξωθεῖ πρὸς καταστροφὴν ἀνεπανόρθωτον. Ἴνα καταστῶμεν περικλεεῖς καὶ πλούσιοι, ἐκβιαζόμεθα ν' ἀποστερηθῶμεν παντὸς ὅ,τι ἀποτελεῖ τὴν χαρὰν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ζῶμεν ἐστιβαγμένοι ἐντὸς μεγάλων οἰκισμῶν, καθιστάμεθα κεκμηκότες καὶ ἐκνευρισμένοι, βαρᾶθροῦμεν τὴν ὑγείαν ἡμῶν, καὶ, εἰς τὸ πείσμα ὅλων μας τῶν διασκεδάσεων καὶ τῶν ἡδονῶν, καταλήγομεν εἰς θάνατον ἐξ ἀνίας καὶ τύψεως, διότι ὁ βίος μας ὑπῆρξε τόσον διάφορος ἀφ' ὅ,τι πράγματι ἔπρεπε νὰ εἶνε. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, διὰ τί νὰ ζῶμεν οὕτω; Διατὶ νὰ συντριβῶμεν ἀσπλάγχχνως ὁλόκληρον τὴν ζωὴν μας!

39.—Οὐδὲν σόφισμα, οὐδεμία πνευματικὴ πανουργία θὰ ὑπερισχύσῃ ἐναντίον τοῦ ἐξῆς γεγονότος, τοῦ τόσον ἅμα ἀπλοῦ καὶ τόσον σαφοῦς: ἡ θεωρία τῆς ἐξελίξεως, βάσις ἀπάσης τῆς συγχρόνου ἐπιστήμης, ἐδράζεται ἐπὶ νόμου γενικοῦ, αἰωνίου, ἀναλλοιώτου, τοῦ νόμου τοῦ ὑπὲρ ὑπάρξεως ἀγῶνος καὶ τῆς ἐπιζήσεως τῶν ἐπιτηδειοτέρων καὶ κατὰ συνέπειαν, ἕκαστος ἄνθρωπος ὀφείλει, πρὸς τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ συμφέρον, ἢ πρὸς τὸ τῆς κοινω-

νίας ἣς ἀποτελεῖ μέλος, νὰ φανῆ εἰς ἕκ τῶν ἐπιτηδαιοτέρων τούτων καὶ νὰ σχηματίσῃ ἕξ αὐτῶν τὴν κοινωνίαν, ἵνα μὴ αὐτὸς καὶ ἡ ὁμάς του πέσωσι θύματα, ἀλλ' ἕτεροι ὀλιγώτερον ἐπιδέξιοι εἰς τὴν πάλην.

40.—Θεωρεῖτε ὡς ἀφροσύνην τὸ φονεῦειν τοὺς Τούρκους ἢ τοὺς Γερμανοὺς, —μὴ τὸ πράττετε· θεωρεῖτε ὡς ἀναισθησίαν τὸ οἰκαιοποιεῖσθαι διὰ τῆς βίας τὴν ἐργασίαν τῶν πτωχῶν ἵνα ἐνδύεσθε συμφώνως πρὸς τὸν συρμὸν, σεῖς καὶ αἱ γυναῖκες σας, ἢ ὅπως καταρτίζετε σαλόνη τὸ ὅποιον σᾶς προξενεῖ θανάσιμον ἀνίαν, —μὴ τὸ πράττετε· θεωρεῖτε ὡς ἀναισθησίαν τὸ στιβάζειν ἐντὸς φυλακῶν, τὸ καταδικάζειν δηλαδὴ εἰς ἀπόλυτον νωθρότητα καὶ εἰς τὴν εἰδεχθεστέραν ἠθικὴν διαφθορὰν ἀνθρώπους διεφθαρμένους ἤδη ἕκ τῆς νωθρότητος καὶ τῆς διαφθορᾶς, —μὴ τὸ πράττετε· εὐρίσκετε ἀφροσύνην τὸ ζῆν εἰς τὴν λοιμώδη ἀτμόσφαιραν τῶν πόλεων, ὅταν δύνασθε νὰ ζῆτε ὑπὸ ἀέρα καθαρὸν· θεωρεῖτε παράλογον τὸ διδάσκειν εἰς τὰ τέκνα σας, πρὸ παντὸς καὶ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο, τὰς γραμματικὰς τῶν νεκρῶν γλωσσῶν, —μὴ τὸ πράττετε. Μὴ πράττετε, ἐν μιᾷ λέξει, ἕκείνο ποῦ πράττει σήμερον ὀλόκληρος ὁ εὐρωπαϊκὸς μας κόσμος : ζῆ δηλ. καὶ θεωρεῖ τὴν ζωὴν τοῦ ἀφροσύνην· δὲν ἔχει πεποιθήσιν εἰς τὸ λογικόν του καὶ ζῆ ἐν ἀσυμφωνίᾳ πρὸς αὐτό.

41.—Πιστεύομεν ὅτι τὰ αἰσθήματα ἅτινα διαπνέουσι τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς μας καὶ τῆς τάξεώς μας εἶνε σημαντικώτατα καὶ ποικιλώτατα, ἐν ᾧ, πράγματι, περιορίζονται εἰς τρία : τὴν ὑπεροψίαν, τὴν φιληδονίαν, τὸν κόρον τῆς ζωῆς.

42.—Ἡ ὑπεροψία, ἢ ἕξ ἡμῶν αὐτῶν εὐχαρίστησις, μᾶς καθιστῶσιν ὁμοίους μὲ παιδιὰ.

43.—Μὴ αἰτιᾶσθε τοὺς ἄλλους διὰ τὰς ἰδίας σας ἀποτυχίας. Ἀναζητεῖται τὴν ἀφορμὴν τῶν δυστυχιῶν σας ἐν ὑμῖν αὐτοῖς, καὶ ἂν δὲν ἔχετε ἀποτυφλωθῆ ἕκ τῆς ματαιοφροσύνης, θὰ τὴν εὐρῆτε καὶ θὰ διδαχθῆτε τοιοῦτοτρόπως ν' ἀποφεύγετε τὸ κακόν. Τὸ ἀντιφάρμακον τῶν δυστυχιῶν σας εὕρηται ἐντὸς ὑμῶν αὐτῶν.

44.—Εἰς τὸ ἐρώτημα : «Τί νὰ πράξω ;» ὁ καθεὶς ὀφείλει νὰ σκέπεται :

1ον Νὰ μὴ ψεύδωμαι πρὸς ἑμαυτόν, ὅσον μεμακροσμένη καὶ ἂν εἶνε ἡ ζωὴ μου ἀπὸ τοῦ ἀληθοῦς δρόμου ὃν μοὶ διανοίγει τὸ λογικόν.

2ον Νὰ παύσω πιστεύων εἰς τὴν ὑπεροχὴν μου.

3ον Νὰ ἐκτελῶ τὸν αἰώνιον καὶ ἀναμφισβήτητον νόμον τῆς ἐργασίας, χωρὶς οὐδέποτε νὰ ἐρυθριῶ δι' οἰονδήποτε ἔργον, καὶ νὰ παλαίω κατὰ τῆς φύσεως πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ζωῆς μου καὶ τῆς ζωῆς τῶν ἄλλων.

45.—Μὴ ποτε λησμόνει τοὺς λόγους τούτους : Ὁ ἐπιφέρων συμφορὰν εἰς τὸν πλησίον του βλάπτει ἑαυτὸν. Ὁ βοηθῶν ἕτερον ἑαυτὸν βοηθεῖ.

46.—Δὲν θέλεις νὰ σὲ βιάσουν νὰ ἐργάζεται ἐπὶ δέκα συνεχεῖς ὥρας ἐντὸς ἐργουστασίου ἢ ἐντὸς μεταλλείου· δὲν θέλεις νὰ σὲ ἐγκλείσουν ἐντὸς εἰρκτῆς ἢ νὰ σὲ ἀπαγχονίσουν, διότι ἐξ ἐμπαθείας, ἢ παρασυρθεῖς, ἢ καὶ ἐξ ἀγνοίας, διέπραξες πράξιν παρὰ νόμον· δὲν θέλεις νὰ σὲ τραυματίσουν ἢ νὰ σὲ φονεύσουν ἐν πολέμῳ ; μὴ τὸ κάμνεις εἰς ἄλλον.

47.—Ὁ,τιδήποτε καὶ ἂν σοῦ συμβῇ, ἀποδέχου το ὡς ἀγαθόν. Δὲν ὑπάρχουν διαιρέσεις μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἀπόδιδε τὴν εἰρήνην εἰς ἐκείνους οἵτινες εὐρίσκονται ἐν ἀσυμφωνίᾳ. Μὴ ποτε ἀπόστρεφε τὴν ὄψιν ἀπὸ τῶν δυστυχῶν, ἀλλὰ μένε πλησίον τοῦ ἀδελφοῦ σου ἐν πάσῃ περιπτώσει. Τίποτε μὴ ὀνόμαζε ἰδιοκτησίαν σου προσωπικῆν.

48.—Μὴ ψεύδου ποσῶς, διότι τὸ ψεῦδος εἶναι ὁ δρόμος τῆς κλοπῆς· μὴ φιλοδόξει χρῆμα οὔτε τιμάς, διότι ἐξ αὐτῶν προκύπτει ἡ κλοπή. Μὴ ἔσο φιλόνεικος, διότι τοῦτο εἶνε πηγὴ βλασφημίας, οὔτε προπέτης, οὔτε ἐχθροπαθῆς, διότι τοιούτων καρπὸς ἡ βλασφημία.

49.—Ἀπόφευγε τὸ πάσης φύσεως κακόν, καὶ πᾶν ὅ,τι ὁμοιάζει πρὸς τὸ κακόν. Μὴ παραδίδου εἰς τὴν ὀργήν, διότι ἡ ὀργὴ ὀδηγεῖ εἰς τὸν φόνον· μὴ ἔσο οὔτε ζηλότυπος, οὔτε φιλόνεικος, οὔτε εὐέξαπτος, διότι ἐκ τούτων προκύπτει ὁ φόνος. Μὴ ἔσο φιλήδονος, διότι ἡ φιληδονία ὀδηγεῖ εἰς τὴν πορνείαν.

50.—Μὴ ταράττου ἂν ὁ λόγος σου εἶνε ψευδῆς ἢ μάταιος, ἀλλ' ἂν εἶνε συνεπῆς πρὸς τὰς πράξεις σου. Μὴ ἔσο οὐδαμῶς φιλάργυρος, μὴ ἔσο οὐδαμῶς ἄρπαξ, οὔτε ὑποκριτής, οὔτε κακεντρεχής, οὔτε ὑπερόπτης. Μὴ ποτε βυσσοδόμει πονηρὰ σχέδια ἐναντίον τοῦ πλησίον σου. Μὴ τρέφε οὐδαμῶς μῖσος ἐναντίον τῶν ὁμοίων σου.

51.—Ἄν δὲν δύνασαι νὰ πράττης εἰς τὸν ἄλλον ὅ,τι θέλεις

να πράττουν διὰ σέ, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον σὺ τοῦλάχιστον ἀποκρούεις· μὴ ποίει εἰς τὸν ἄλλον.

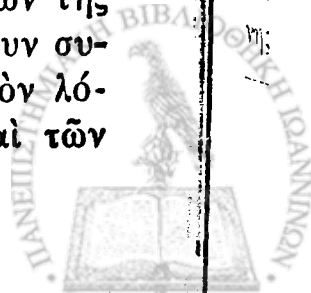
52.— Αἱ ἠθικαὶ βάσεις τῆς ζωῆς ἐδράζονται ἐπὶ τῶν πέντε παραγγελμάτων τοῦ Ἰησοῦ : Μὴ ὀργίζεσθε· μὴ διαπράττετε μοιχείαν· μὴ ὀρκίζεσθε· μὴ ἀμύνεσθε διὰ βίας· μὴ πολεμεῖτε.

53.— Μὴ λέγωμεν ὅτι ὑπάρχει τάξις πληθίων εἰς ὅλας τὰς πρωτεύουσας τῆς Εὐρώπης καὶ ὅτι τοῦτο εἶνε ἀναγκαῖον. Ὅχι, δὲν εἶνε ἀναγκαῖον, διότι εἶνε ἀντίθετον καὶ πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ πρὸς τὴν καρδίαν μας.

54.— Ἡ κατάστασις τοῦ λαοῦ δὲν θὰ καταστῆ δυνατὸν νὰ βελτιωθῇ, ἂν οἱ ἐργάται, ὅπως καὶ οἱ ἄνθρωποι τῆς πλουσίας τάξεως, δὲν κατανοήσουν τέλος ὅτι ἂν θέλουν πράγματι νὰ παρέχουν βοήθειαν εἰς τοὺς ἀδελφούς των καὶ οὐχὶ νὰ ἱκανοποιῶσι πόθους προσωπικούς, ὀφείλουν νὰ εἶνε ἔτοιμοι νὰ διαταράξωσι τὴν ζωὴν των, ν' ἀπορρίψωσι τὰς συνηθείας των, ν' ἀπολέσωσι τὰ πλεονεκτήματα ὧν ἀπολαύουν σήμερον, ν' ἀναλάβωσι ἀγῶνα λυσιπέδη κατὰ τῶν κυβερνήσεων, καθ' ἑαυτῶν καὶ τῶν οἰκογενειῶν των, ἔτοιμοι τέλος ν' ἀψηφήσωσι τὴν καταδίωξιν διὰ τὴν περιφρόνησιν τῶν νόμων.

55.— Δύο λόγοι ἐνδεικνύουσιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τῶν πλουσιῶν τάξεων τὴν ἀνάγκην τῆς μεταλλαγῆς τοῦ βίου των : ἡ μέριμνα περὶ τῆς προσωπικῆς των εὐτυχίας, περὶ τῆς εὐτυχίας τῶν συγγενῶν των, ἣν δὲν ἐξασφαλίζει ποσῶς ὁ δρόμος ἐν τῷ ὁποίῳ εὐρίσκονται, καὶ ἡ ὑποχρέωσις τοῦ ἱκανοποιεῖσαι τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως, ὑποχρέωσις, ἣς ἡ παροῦσα ὑπαρξις καθιστᾷ προφανῶς ἀδύνατον τὴν ἐκπλήρωσιν. Οἱ λόγοι οὗτοι ἠνωμένοι ὀφείλουν νὰ ἐξωθήσωσι τοὺς πλουσίους ἀνθρώπους εἰς μεταλλαγὴν βίου, κατὰ τρόπον ὥστε νὰ ἐξασφαλίσωσι τὴν εὐτυχίαν των καὶ νὰ ἱκανοποιήσωσι τὴν συνείδησίν των.

56.— Ἴνα ἡ κοινωνικὴ μας διαρρύθμισις, ἡ ἀντίθετος πρὸς τὴν συνείδησιν τῶν ἀνθρώπων, ὑποχωρήσῃ εἰς διαρρύθμισιν σύμφωνον πρὸς ταύτην, θὰ χρειασθῇ ὅπως ἡ γηραιὰ δημοσία πεποίθησις, ἡ τετριμμένη, ἀντικατασταθῇ διὰ πεπειθήσεως νεωτέρας καὶ πλήρους ζωῆς. Ἄρα, πρὸς τοῦτο, θὰ χρειασθῇ ὅπως οἱ ἄνθρωποι οἱ ἔχοντες συνείδησιν τῶν νέων ἀπαιτήσεων τῆς ζωῆς, τὰς ἐκφράσωσι καθαρά. Πράγματι, πάντες ὅσοι ἔχουν συνείδησιν τῶν ἀπαιτήσεων τούτων, διὰ τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν λόγον, τὰς παρέρχονται ἐν σιγῇ, ἐν ᾧ, διὰ τῶν πράξεων καὶ τῶν

λόγων τῶν, ὑποστηρίζουσι τὸ ἀντίθετον τῶν ἀπαιτήσεων τούτων.

57.—Μία Ἰνδικὴ παράδοσις διηγεῖται ὅτι ἄνθρωπός τις ἀφῆκε νὰ πέση εἰς μαργαρίτης ἐν τῇ θαλάσῃ· ἵνα τὸν ἐπανεύρη, ἔλαβε κάδον καὶ ἤρχισε νὰ ἀντλῇ ὕδωρ καὶ νὰ τὸ διαχύνη ἐπὶ τῆς ἀκτῆς. Εἰργάσθη οὕτως, ἀκαταπαύστως, καί, τὴν ἐβδόμην ἡμέραν, τὸ θαλάσσιον πνεῦμα ἐφοβήθη μήπως ὁ ἄνθρωπος κατέληγεν εἰς ἀποξήρανσιν τῆς θαλάσσης καὶ τοῦ ἐλέστρεψε τὸν μαργαρίτην.

Ἄν τὸ ἡμέτερον κοινωνικὸν κακόν, ἢ κατὰθλιψις τοῦ ἀνθρώπου, ἦτο ἡ θάλασσα, τότε διὰ τὸν μαργαρίτην ὃν ἀπώλεσαμεν, —τὴν ἀρετὴν,—θὰ ἤξιζε νὰ θυσιάσῃ τις τὴν ζωὴν του ἵνα κενώσῃ τὸν ὠκεανὸν τοῦ κακοῦ τούτου. Τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου θὰ κατετρόμαζε καὶ θὰ ὑπετάσσετο ταχύτερον ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ πόντου. Ἀλλὰ τὸ κοινωνικὸν κακόν δὲν εἶνε θάλασσα· εἶνε δυσώδης λάκκος ἀκαθαρσιῶν, ὃν ἡμεῖς αὐτοὶ πληροῦμεν μετὰ προσοχῆς διὰ τῶν ρυπαροτήτων μας. Θὰ μᾶς ἤρκει μόνον ν' ἀφυπνισθῶμεν νὰ κατανοήσωμεν ὅ,τι πράττομεν, νὰ μὴ ἀγαπῶμεν πλέον τὰς ρυπαρότητας μας, ἵνα ἡ θάλασσα αὕτη, ἣτις εἶνε ἔργον μας, ἀποξηρανθῇ πάραυτα· καὶ θ' ἀποκτῶμεν τότε τὸν ἀνεκτίμητον αὐτὸν μαργαρίτην τῆς ἀδελφικῆς, τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς.

58.—Ὅσοι πλειότεροι ἄνθρωποι πιστεύσωσιν ὅτι εἶνε δυνατὸν νὰ παρασυσθῶσιν ἀκουσίως, ὑπὸ δυνάμεως ἐξωτερικῆς, ἐνεργούσης ἐξ ἑαυτῆς, θρησκείας ἢ ἐπιστήμης, πρὸς ἠθικὴν μεταλλαγὴν τῆς ὑπάρξεώς των, τόσον δυσκολώτερον θὰ συντελεσθῇ ἢ μεταλλαγὴ αὕτη.

59.—Ἡ χειραφέτησις τῶν ἀνθρώπων θὰ παραχθῇ ἐκ τῆς χειραφετήσεως ἑνὸς ἐκάστου ἀτόμου, Ἡ χειραφέτησις δ' αὕτη τῶν μεμονωμένων ἀτόμων, φαινόμενον ἄλλοτε λίαν σπάνιον καὶ παρερχόμενον ἀπαρατήρητον, κατέστη πολὺ μᾶλλον συχνὸν κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη, καὶ πολὺ μᾶλλον ἐπικίνδυνον διὰ τὴν ἔξουσίαν.

60.—Μοὶ διηγήθησαν τὴν ἱστορίαν ἑνὸς τολμηροῦ ἀστυνόμου ὅστις, φθάσας εἰς τι χωρίον ὅπου οἱ χωρικοὶ εἶχον στασιάσει καὶ ὅπου εἶχον μετακληθῆ στρατεύματα, ἔσχε τὴν ἰδέαν νὰ καταστείλῃ τὴν ἀνταρσίαν μετὰ τὸ σύστημα Νικολάου τοῦ Α', διὰ μόνης τῆς προσωπικῆς του ἐπιβολῆς¹. Ἔδωκε διαταγὴν νὰ προ-

1) Τῆ 2)14 Δεκεμβρίου 1826 ἐξεργάγη ἐν Πετροπόλει μηδενιστικῆ

σκομίσωσι μερικὲς καρριὲς καλάμων, καὶ ἐγκλεισθεὶς ἐντὸς σιτοβολῶνος μετὰ τῶν μουζίκων, τοὺς ἐτρόμαξεν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν διὰ τῶν ἀρῶν του, ὥστε τοὺς ἠνάγκασε νὰ ἀλληλοκραβδισθῶσιν. Ἡ τιμωρία αὕτη ἐξηκολούθησε μέχρι τῆς στιγμῆς καθ' ἣν εἰς νεαρὸς στενοκέφαλος ἠρνήθη νὰ ὑπακούσῃ, συνεβούλευσε δὲ καὶ τοὺς λοιποὺς νὰ ἀντιστῶσι. Τότε μόνον ἡ τιμωρία ἔπαυσε καὶ ὁ ἀστυνόμος ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ.

61.— Ἡ ἱστορία διδάσκει τὸν ἄνθρωπον, κατὰ τρόπον ἀδιαφιλονίκητον, ὅτι ἡ κίνησις τῆς ζωῆς καθόλου δὲν ἐγκτεται ἐν τῇ ὑποτροπιάσει καὶ τῇ ἐπεκτάσει τῆς πάλης τῶν ὄντων, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας ἐν τῇ ἐλαττώσει τῆς διχονοίας, ἐν τῇ ἰσοθενήσει τῆς πάλης, καὶ ὅτι ἡ ζωὴ δὲν προοδεύει παρ' ὅταν ὁ κόσμος ὑποτασσόμενος εἰς τὴν ὀρθοφροσύνην, μετατοπίζεται ἀπὸ τῆς διχονοίας καὶ τῆς ἔχθρας εἰς τὴν ἔνωσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄. Ἡ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

62.— Ὁ ἄνθρωπος ἄνευ θρησκείας, δηλαδὴ ἄνευ οὐδεμιᾶς συναφείας, οἰουδήποτε εἶδους, μετὰ τοῦ σύμπαντος, εἶνε κάτι τόσον ἀδύνατον νὰ κατανοηθῇ, ὅσον καὶ ἄνθρωπος ἄνευ καρδίας. Ἄνθρωπός τις δυνατὸν ν' ἀγνοῇ ὅτι ἔχει θρησκείαν, ὅπως δύναται ν' ἀγνοῇ ὅτι ἔχει καρδίαν, ἀλλ' ἄνευ θρησκείας ὅπως ἄνευ καρδίας, ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ.

63.— Ἡ θρησκεία δὲν ἐγκτεται εἰς στάσιν ὑποταγῆς ἀπέναντι τῶν θεοτήτων, —στάσιν φυσικὴν εἰς τοὺς ἀνθρώπους μόνον καθ' ὠρισμένην στιγμὴν τῆς ἀναπτύξεώς των, —προκαλουμένην ἐκ τοῦ δεισιδαίμονος τρόμου τοῦ γεννωμένου ἐνώπιον τῶν ἀγνώστων τῆς φύσεως δυνάμεων. Ἡ θρησκεία εἶνέ τι τὸ ἀπολύτως ανεξάρτητον παντὸς τρόμου ὡς καὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς μορφώσεως τοῦ ἀνθρώπου, εἶνέ τι ὅπερ δὲν δύναται νὰ ἐξαφανίσῃ οὐδεμίαν ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ, καὶ τοῦτο διότι τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἄνθρωπος συναισθάνεται ὅτι εἶνε πλάσμα περιορισμένον ἐν τῷ κέντρῳ

ἐπανάστασις. Πλήθος ἀπειρον συνήχθη ὑπὸ τὰ παράθυρα τῶν ἀνακτόρων Νικολάου τοῦ Α' ἀναπέμπον κραυγὰς ἐπαναστατικὰς. Ὁ αὐτοκράτωρ, μόνος, ἐπεφάνη εἰς τὸν ἐξώστην, καὶ ἀπευθυνθεὶς πρὸς τοὺς στασιαστὰς, μίαν μόνην λέξιν προέφερε : «Γονυλετήσατε !» Καί... ἐγονυπέτησαν ἅπαντες.

σύμπαντος ἀπεριορίστου, ὅτι ἔχει συναίσθησιν τῆς ἁμαρτωλῆς του καταστάσεως, δηλαδή τῆς μὴ ἐκπληρώσεως παντός ὅ,τι ἠδύνατο καὶ ὄφειλε νὰ πράξῃ, παρήχθη πάντοτε καὶ θὰ παράγεται διαρκῶς ἐφ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος θὰ εἶνε ἄνθρωπος.

64.— Ἡ ἰδέα ἐνὸς Θεοῦ ἀπείρου, τῆς θεότητος τῆς ψυχῆς, τοῦ συνδέσμου τῶν πράξεων τῶν ἀνθρώπων μετὰ τοῦ Θεοῦ, τῆς ἐνότητος τῆς φύσεως τῆς ψυχῆς, τῆς ἀνθρωπίνης ἀντιλήψεως τοῦ ἀγαθοῦ καὶ πονηροῦ ἠθικοῦ, εἶνε ἰδέαι σφυρηλατηθεῖσαι ἐν τῷ ἀπείρῳ τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως. Εἶνε ἰδέαι ἄνευ τῶν ὁποίων δὲν θὰ ὑπῆρχε ζωὴ.

65.— Τὸ πνεῦμα πάσης θρησκείας ἔγκειται εἰς μίαν ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐρώτημα: *Διατὶ ζῶ καὶ ἐν ὁποῖα συναφείᾳ εὐρίσκομαι μὲ τὸ σύμπαν ποῦ μὲ περικυκλοῖ;*

Ὅταν εἰσέλθῃ εἰς τὴν ζωὴν, εἰς τὴν ἀληθῆ ζωὴν, ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ μὴ προβάλλῃ εἰς ἑαυτὸν τὸ ἐρώτημα τοῦτο. Εἶνε διαρκῶς παρὸν εἰς ἕκαστον, καὶ, κατὰ τοῦτον ἢ κατ' ἐκεῖνον τὸν τρόπον, ἕκαστος ἄνθρωπος δίδει πάντοτε εἰς αὐτὸ μίαν ἀπάντησιν: ἐδῶ ἔγκειται ἡ οὐσία πάσης θρησκείας.

66.— Οὐδὲν ὑπάρχει γηραιότερον τῆς ἡδονῆς, καὶ οὐδὲν νεώτερον καὶ καινοφανέστερον ἀπὸ τὰ συναισθήματα ἅτινα ἀναθρόσκουν ἐκ τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως ἐκάστης ἐποχῆς. Θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ γείνη ἄλλως: ἡ ἡδονὴ τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ὄριον χαραχθὲν παρ' αὐτῆς του τῆς φύσεως, ἐνῶ ἡ πρόοδος τῆς ἀνθρωπότητος, ἣτις ἐκδηλοῦται διὰ τῆς ἐξελίξεως τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως, δὲν ἔχει ὄρια.

67.— Κατὰ πάσας τὰς ἐποχὰς εὐρίσκομεν ἐν τῇ ἀνθρωπότητι τὴν αὐτὴν σκέψιν: ὁ ἄνθρωπος εἶνε ὁ δέκτης τοῦ θείου φωτός, καὶ τὸ φῶς τοῦτο εἶνε τὸ λογικόν, αὐτὸ δὲ μόνον δέον νὰ εἶνε τὸ ἀντικείμενον τῆς λατρείας ἡμῶν καὶ αὐτὸ μόνον μᾶς προμηθεύει τὸ ἀληθὲς ἀγαθόν.

68.— Οὐδὲ μία μόνη θρησκεία ὑπάρχει, ἀπὸ τῆς ὑψηλοτέρας μέχρι τῆς ἀγροικοτάτης, ἣτις νὰ μὴ ἔχῃ ἐν τῇ βάσει της τὴν θεμελιώδη ἰδέαν τοῦ συνδέσμου ἐν τῷ ὁποίῳ εὐρίσκεται ὁ ἄνθρωπος μετὰ τοῦ σύμπαντος, ὅπερ τὸν περικυκλοῖ ἢ μετὰ τῆς ἀρχικῆς του ἀφειρησίας. Δὲν ὑπάρχει οὔτε ἐν θρησκευτικὸν σύστημα, ἔστω καὶ τὸ μᾶλλον ἀγροϊκὸν τοῦ κόσμου, οὔτε μία λατρεία, ἔστω καὶ ἡ μᾶλλον πανοῦργος, ἣτις νὰ μὴ ἔχῃ ἐν τῇ βάσει της αὐτὴν ταύτην τὴν θεμελιώδη ἰδέαν.

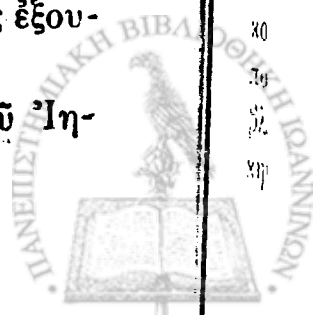

69.— Ὁ Χριστιανισμὸς εἶνε σήμερον, διὰ τοὺς πιστοὺς, ἀποκάλυψις ὑπερφυσική, θαυματογενής, ἣς τὸ *Πιστεύω* ἀποτελεῖ τὴν ὑψίστην ἔκφανσιν. Διὰ τὰ ἐλεύθερα πνεύματα, ἀποτελεῖ ἐκδήλωσιν τῆς ἀνάγκης τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν πίστιν ἐπὶ τὸ ὑπερφυσικόν, ἐπὶ τὸ ἱστορικὸν φαινόμενον, ἀνάγκης ἣτις εὗρηκε τὴν ὀριστικὴν τῆς ἔκφανσιν ἐν τῷ καθολικισμῷ, τῇ ὀρθοδοξίᾳ, τῷ προτεσταντισμῷ, καὶ ἣτις δὲν ἔχει πλέον δι' ἡμᾶς οὐδεμίαν πρακτικὴν σημασίαν.

Τὸ ἀληθὲς πνεῦμα τοῦ δόγματος κρύπτεται ἀπὸ τῶν πιστῶν παρὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀπὸ τῶν ἐλευθέρων πνευμάτων παρὰ τῆς ἐπιστήμης.

70.— Πᾶσαι αἱ θρησκεῖαι, *ἐξαιρέσει τῆς θρησκείας τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας*, ἀπαιτοῦσι παρὰ τῶν πρεσβευόντων αὐτάς, ἐκτὸς τῶν λειτουργιῶν, τὴν ἐκπλήρωσιν μερικῶν ἀγαθῶν πράξεων καὶ τὴν ἀποφυγὴν τῶν πονηρῶν. Ὁ Ἰουδαϊσμός ἐπιβάλλει τὴν περιτομήν, τὴν τήρησιν τοῦ σαββάτου, τὰς ἐλεημοσύνας, τὸ ἰωβηλαῖον ἔτος, κτλ. Ὁ Μωαμεθανισμὸς ἐπιβάλλει τὴν περιτομήν, τὴν πεντάκις τῆς ἡμέρας προσειχὴν, τὸ δέκατον τῶν πτωχῶν, κτλ. Ἀνάλογοι εἶνε αἱ παραγγελίαι καὶ ὄλων τῶν λοιπῶν θρησκευμάτων. Αἱ ἐπιβολαὶ αὐταὶ εἴτε ἀγαθαὶ εἴτε κακαί, εἶνε ἐπιβολαὶ ἀπαιτοῦσαι ἔργα. Μόνος ὁ ψευδοχριστιανισμὸς δὲν ἐπιβάλλει τίποτε. Οὐδὲν ὑπάρχει ὅπερ ὁ χριστιανὸς ὀφείλει νὰ τηρῇ ὑποχρεωτικῶς, ἂν δὲν ὑπολογίσωμεν τὰς νηστείας καὶ τὰς προσευχάς, ἅς, ἄλλως, αὐτὴ ἡ Ἐκκλησία ἀναγνωρίζει οὐχὶ ὑποχρεωτικῶς. Πᾶν ὅ,τι χρεάζεται διὰ τὸν ψευδοχριστιανισμὸν εἶνε ἡ *εὐχαριστία*. Ἄλλ' ἡ εὐχαριστία δὲν ἐκτελεῖται ὑπὸ τοῦ πιστοῦ· ἄλλοι τοῦ τὴν μεταδίδουν. Ὁ ψευδοχριστιανισμὸς δὲν ὑποχρεοῦται οὔτε νὰ πράξῃ τίποτε οὔτε ν' ἀπέχη οὐδενὸς χάριν τῆς σωτηρίας του. Ἡ Ἐκκλησία ἀναλαμβάνει τὴν φροντίδα νὰ τὸν βαπτίσῃ, νὰ τὸν χρίσῃ, νὰ τὸν κοινωνήσῃ, νὰ τοῦ κάμῃ τὸ εὐχέλαιον, νὰ τὸν ἐξομολογήσῃ, καὶ ὅταν ἀκόμη ἔχη χάσει τὰς αἰσθήσεις του, νὰ προσευχηθῇ δι' αὐτόν, — καὶ ἰδοὶ αὐτὸς σεσωσμένος. Ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Κωνσταντίνου, δὲν ἐπέβαλεν οὐδεμίαν ἐνέργειαν εἰς τὰ μέλη της. Οὐδέποτε ἀπήτησεν οὐδεμίαν ἀποχήν. Ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία ἀνεγνώρισε καὶ ἐπέκυρωσε τὴν δουλείαν, τὰ δικαστήρια, ὅλας τὰς ὑπαρχούσας ἐξουσίας, ὡς καὶ τὰς θανατικὰς ἐκτελέσεις καὶ τοὺς πολέμους.

Ἡ Ἐκκλησία ἀναγνωρίζουσα *ἐν λόγοις* τὸ δόγμα τοῦ Ἰησοῦ, τὸ ἀρνεῖται ἐν ἔργοις ἐν τῇ ζωῇ.

71. — Ἐν τῷ δόγματι τῆς ἀπολυτρώσεως, ὑπάρχουσι δύο κύριαι ἀρχαί, ἐφ' ὧν ἐδράζονται τὰ πάντα : 1ον ὁ κανονικὸς βίος τοῦ ἀνθρώπου εἶνε βίος μακαριότητος, ἀλλ' ὁ ἡμέτερος ἐπίγειος βίος εἶνε ἄθλιος καὶ δὲν δύναται νὰ βελτιωθῇ διὰ τῶν ἰδίων μας μόχθων. 2ον ἡ σωτηρία μας εὑρηται ἐν τῇ πίστει ἣτις θὰ μᾶς ἐπιτρέψῃ νὰ διεκφύγωμεν τῆς πονηρᾶς ταύτης ζωῆς.

Αἱ δύο αὗται ἀρχαί κατέστησαν ἡ βᾶσις τῆς θρησκευτικῆς ἀντιλήψεως τῶν πιστῶν καὶ τῶν σκεπτικιστῶν τῶν ψευδοχριστιανικῶν μας κοινωνιῶν. Ἡ δευτέρα ἀρχὴ ἔδωκε γένεσιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ εἰς τὸν ὀργανισμόν της· ἡ πρώτη συναντᾶται ἐν τῇ ἀφειτηρίᾳ τῆς γενικῶς ἀποδεκτῆς γενομένης γνώμης καὶ τῶν πολιτικῶν καὶ φιλοσοφικῶν μας θεωριῶν. Ὅλαι αἱ πολιτικαὶ καὶ φιλοσοφικαὶ θεωρίαι αἵτινες ἐπιζητοῦσι νὰ δικαιολογήσωσι τὴν κρατοῦσαν τάξιν, καὶ αὐτὸς ὁ ἐγγελισμὸς καὶ οἱ βλαστοὶ του, εὐρίσκονται ἐν ριζοβολίᾳ ἐντὸς τῆς ἀρχῆς ταύτης· ὁ πεσσιμισμὸς, ὁ ζητῶν ἀπὸ τὴν ζωὴν ὅτι αὕτη δὲν δύναται νὰ δώσῃ καὶ ἀρνούμενος αὐτὴν ἐξ αἰτίας τούτου, ἐκεῖ ἐπίσης ἔχει τὴν πηγὴν του. Ὁ ὕλισμός, μὲ τὰς καταπληκτικὰς του ἐνθουσιώδεις διαβεβαιώσεις ὅτι ὁ ἀνθρώπος εἶνε ἀπλοῦν φυσικὸν *processus* (ἀπλῆ ἔνδειξις τελειοποιήσεως), καὶ οὐδὲν πλέον, εἶνε τέκνον νόμιμον τοῦ δόγματος τούτου ὅπερ διδάσκει ὅτι ἡ ἐδῶ κάτω ζωὴ εἶνε ζωὴ ἐκπεσμένη. Ὁ πνευματισμὸς, μὲ τοὺς σοφοὺς του ὁπαδοὺς, εἶνε ἡ ἀρίστη ἀπόδειξις ὅτι ἡ φιλοσοφικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ ἔποψις δὲν εἶνε ἀνεξάρτητος, ἀλλ' ὅτι ἐδράζεται ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ δόγματος τῆς αἰωνίας μακαριότητος, ἣτις ἔσται ὁ φυσικὸς κληρὸς τοῦ ἀνθρώπου,

Ὁ σφαλερὸς οὗτος τρόπος τῆς ἀντιλήψεως τῆς ζωῆς ἐπέδρασεν ἐλεεινῶς ἐπὶ πάσης τῆς λογικῆς δράσεως τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ δόγμα τῆς καταπτώσεως καὶ τῆς ἀπολυτρώσεως τοῦ μετημφίσε το μᾶλλον σημαῖνον καὶ μᾶλλον νόμιμον πεδῖον τῆς δραστηριότητός του καὶ διέγραψεν ἐκ τῆς σφαίρας ἀπασῶν του τῶν γνώσεων τὴν γνώσιν ἐκείνου ὅπερ ἀνθρώπος ὀφείλει νὰ πράττῃ ἵνα καταστῇ καλύτερος καὶ εὐτυχέστερος.

72. — Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐπαναλαμβάνουν μετὰ τόσης πεποιθήσεως καὶ πανηγυρικότητος, ἀπὸ αἰῶνος εἰς αἰῶνα, οἱ ἀρχιδιάκονοι, οἱ ἐπίσκοποι, οἱ ἀρχιεπίσκοποι, αἱ ἱεραὶ σύνοδοι καὶ οἱ πάπαι, εἶνε πανοῦργον ψεῦδος. Συκοφαντοῦσι τὸν Χριστὸν ἀποβλέτοντες εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τοῦ πλούτου οὗτινος ἔχουσιν ἀνάγκην ὅπως διάγωσι βίον εὐχάριστον ἐπὶ ζημίᾳ τῶν ἄλλων. Καὶ

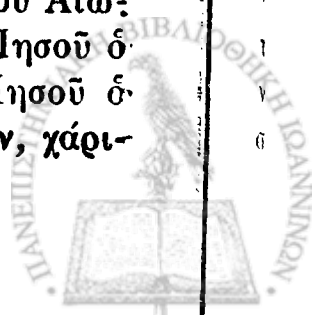
ἡ ψευδο-λογία των κατέστη εἰς τοιοῦτον βαθμὸν κατάφωρος σήμερον, ὥστε μοναδικὸν δι' αὐτοὺς μέσον ὅπως συγκρατήσωσιν ἑαυτοὺς εἶνε ὁ ἐκφοβισμὸς τοῦ κοινοῦ διὰ τῆς διαβεβαιώσεώς των καὶ τῆς ὑποκριτικῆς των χάριτος.

73.—Εἰς τί χρησιμεύει ὁ κλῆρος ὁ μὴ πιστεύων ἀπὸ μακροῦ πλέον χρόνου εἰς ὅσα διδάσκει ;

74.—Ἡ θρησκευτικὴ δεισιδαιμονία ἐνθαρρύνεται διὰ τῆς συστάσεως, διὰ τοῦ ἀπὸ τὸν λαὸν λαμβανομένου χρήματος, ναῶν, λιτανειῶν, μνημείων, ἑορτῶν διὰ τοῦ θυμιάματος ποῦ μεθύσκει, καὶ προ πάντων διὰ τῆς διατηρήσεως τοῦ κλήρου οὗ ἀποστολῆ εἶνε ἡ ἀποκτίνωσις τῶν ἀνθρώπων καὶ ἡ ἔμμονος συγκράτησις αὐτῶν ἐν τῇ καταστάσει ταύτῃ, τῇ βοηθείᾳ τῆς διδαχῆς, τοῦ πανηγυρικοῦ τῶν τελετουργιῶν, τῶν κηρυγμάτων καὶ διὰ τῆς ἐπεμβάσεώς του ἐν τῷ ἰδιωτικῷ βίῳ, εἰς τὴν γέννησιν, εἰς τὸν γάμον, εἰς τὸν θάνατον.

75.—Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ ἔχει παραμορφωθῆ, μεταπλασθῆ εἰς σειρὰν χονδροειδῶν μαγγανειῶν : λουτρῶν, εὐχελαίων, γοητείας, καταπόσεως τεμαχίων ἄρτου, εἰς βαθμὸν τοιοῦτον ὥστε δὲν μένει τίποτε πλέον ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν ταύτην. Καὶ ἂν κανεῖς σκεφθῆ νὰ ὑπομνήσῃ ὅτι ὅλη αὐτὴ ἡ μαγγανεία, ὅλαι αὐταὶ αἱ λειτουργίαι, ὅλαι αὐταὶ αἱ εἰκόνες, οὐδεμίαν ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ, ὅτι οὗτος παραγγέλλει μόνον εἰς τοὺς ἀνθρώπους ν' ἀγαπῶσιν ἀλλήλους, νὰ μὴ ἀνταποδίδωσι κακὸν ἀντὶ κακοῦ, νὰ μὴ ἐπικρίνωσι νὰ μὴ φονεύωσι τοὺς ὁμοίους των, ὅλοι ἐκεῖνοι οἵτινες ἐκμεταλλεύονται τὸ ψεῦδος ἐκρήγνυνται εἰς διαμαρτυρίας ἀγανακτήσεως καὶ μετὰ θράσους ἀπιστεύτου, διακηρύττουσι δημοσίᾳ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις των, δημοσιεύουσιν εἰς τὰ βιβλία καὶ τὰς ἐφημερίδας των, εἰς τοὺς καθηχισμούς των, ὅτι ὁ Ἰησοῦς οὐδέποτε ἀπηγόρευσε τὸν ὄρκον, ὅτι οὐδέποτε ἀπηγόρευσε τὸν φόνον (κεφαλικάς ποινάς, πολέμους), καὶ ὅτι τὸ δόγμα τῆς μὴ ἀντιστάσεως εἰς τὸ κακὸν εἶνε ἐφεύρημα, δόλος σατανικὸς τῶν ἐχθρῶν τοῦ Ἰησοῦ.

76.—Οἰκοδομοῦσι ναοὺς ἵνα δοξάσωσι τὸν Ἰησοῦν: «Γλύ-
»κύτατε Ἰησοῦ, δόξα τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν μαρτύρων! Ἰησοῦ
»ὁ Ἄγνος, ἡ Σεμνότης τῶν παρθένων, σῶσόν με! Ἰησοῦ Αἰώ-
»νιε, ἡ σωτηρία τῶν ἀλιέων, πρὸς σε προσπίπτω! Ἰησοῦ ὁ
»Καρτερικός, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ, εὐσπλαχνίσθητί με! Ἰησοῦ ὁ
»Μακάριος, ἡ ἰσχὺς τῶν βασιλέων, ἡ χαρὰ τῶν μοναχῶν, χάρι-

»σόν μοι τὰς ἡδονὰς τοῦ παραδείσου!» — Κανεῖς δὲν σκέπτεται οὐδὲ πρὸς στιγμήν ὅτι αὐτὸς οὗτος ὁ Ἰησοῦς οὐτινος τοσαύτως ἐπαναλαμβάνεται τὸ ὄνομα, τοῦ ὁποίου ψάλλουν τοὺς αἶνους δι' ἔξωφρενικῶν ἐκφράσεων, ὅτι αὐτὸς οὗτος ἀκριβῶς ὁ Ἰησοῦς ἀπηγόρευσε τοὺς ναοὺς αὐτούς, τὴν εὐήθη αὐτὴν φρασεολογίαν καὶ τὴν βλάσφημον σὺτὴν μαγγανείαν τὴν τελουμένην ἐπὶ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου ὑπὸ τοῦ ποιμένου τῶν προβάτων· ὅτι πολὺ μᾶλλον, ἀπηγόρευσε μὲ τὸν κατηγορηματικώτερον τρόπον εἰς τοὺς ἀνθρώπους νὰ καλῶσι τοὺς ἄλλους ποιμείας· ἀπηγόρευσε τὰς προσευχὰς ἐν τοῖς ναοῖς, διατάξας νὰ προσεύχεται ἕκαστος ἐν μονώσει· ἀπηγόρευσεν αὐτοὺς τούτους τοὺς ναοὺς, λέγων ὅτι εἶχε ἔλθει νὰ τοὺς καταρτίψῃ καὶ ὅτι ἔδει νὰ προσεύχωνται, οὐχὶ ἐν τοῖς ναοῖς, ἀλλ' ἐν τῇ ψυχῇ καὶ τῇ ἀληθείᾳ· ὅτι ἀπηγόρευσε πρὸ πάντων, οὐ μόνον τὸ κρίνειν τοὺς ἀνθρώπους, τὸ φυλακίζειν αὐτούς, τὸ ὑποβάλλειν αὐτοὺς εἰς μαρτύρια, τὸ καθαιρεῖν αὐτούς, τὸ ἐπιβάλλειν εἰς αὐτοὺς παντὸς εἴδους ποινάς, ἀλλ' ἀκόμη καὶ πάσας τὰς βιαιότητας, εἰπὼν ὅτι εἶχεν ἔλθει ὅπως ἀπελευθερώσῃ πάντα τοὺς καθεργημένους! Κανεῖς δὲν σκέπτεται ὅτι ὁ ἐπίχρυσος σταυρὸς μὲ τὰ σμαλτωμένα του μετάλια, ὁ φερόμενος ὑπὸ τοῦ ἱερέως καὶ ἀσπαζόμενος παρὰ τῶν πιστῶν, οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ ἀναπαράστασις τῆς ἀγχόνης ἐφ' ἧς ὁ Ἰησοῦς ἐμαρτύρησεν, ἀκριβῶς διότι εἶχεν ἀπαγορεύσει αὐτὰς τὰς πράξεις αἵτινες διαπράττονται ἐν τῷ ὀνόματί του! Κανεῖς δὲν σκέπτεται ὅτι οἱ ἱερεῖς, πιστεύοντες ὅτι τρώγουν τὴν σάρκα καὶ πίνουν τὸ αἷμα τοῦ Ἰησοῦ ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου, οὐ μόνον ἔξωθοῦσιν εἰς πλάνην τοὺς ταπεινοὺς μεθ' ὧν ὁ Ἰησοῦς ἐταύτισεν ἑαυτόν, ἀλλ' ἀκόμη τοὺς κάμνουν ν' ἀπολέσωσι τὸ μέγιστον ἀγαθὸν καὶ τοὺς ρίπτουν εἰς τὰς σκληροτέρας βασάνους ἀποκρύπτοντες ἀπ' αὐτῶν τὴν ἀποκάλυψιν τῆς μακαριότητος ἣν ἐκείνος τοῖς εἶχε δωρήσει!

77.— Θεωρῶ ὅλα τὰ μυστήρια ὡς μαγγανείας χαμερπεῖς καὶ ἀγροίκους, ἀσυμφιλιώτους πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ, καί, ἐπὶ πλέον, ὡς παραβάσεις ρητῶν παραγγελμάτων τοῦ Εὐαγγελίου. Εἰς τὸ βίπτισμα τῶν νεογνῶν, διαβλέπω τὴν διαστρέβλωσιν αὐτῆς τῆς σημασίας ἣν δύναται νὰ ἔχη τὸ βάπτισμα διὰ τοὺς ἐρήβους τοὺς ἐγκολπουμένους ἐν ἐπιγνώσει τὸν χριστιανισμόν. Ἐν τῇ τελετουργίᾳ τοῦ γάμου τοῦ εὐλογουμένου πρὸς δύο πλάσματα, τὰ ὁποῖα ἐκ τῶν προτέρων εἰσὶν ἐκουσίως ἠνωμένα, ἐν τῇ παραδοχῇ λόγων διαζυγίου καὶ ἐν τῇ καθα-

γιάσει τῇ ἀποδιδομένη εἰς τὸν δεύτερον γάμον προσώπων διεξευγμένων, διαβλέπω ἀντιφάσεις καταφώρους πρὸς τὸ πνεῦμα ὅπως καὶ πρὸς τὸ γράμμα τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας.

78.—Ἐν τῇ περιοδικῇ ἀφέσει τῶν ἁμαρτιῶν, τῇ ἐξαγοραζομένη διὰ τῆς ἐξομολογήσεως, διαβλέπω ἐπικίνδυνον οὐτοπίαν, ἣτις δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ μὴ ἐνθαρρύνῃ τὴν ἀνηθικότητα καὶ νὰ μὴ συντελῇ εἰς ἐξαφανισμόν παντὸς δισταγμοῦ ἐνώπιον τοῦ παραπτώματος. Ἐν τῷ εὐχελείῳ καὶ ἐν τῷ χρίσματι τῶν ἀχράντων, ἐν τῇ λατρείᾳ τῶν εἰκόνων καὶ τῶν ἀγίων λειψάνων, εἰς ὕλας τὰς τελειουργίας, τὰς προσευχὰς καὶ τὰς γοητείας τὰς καθερωμένας ὑπὸ τοῦ λειτουργικοῦ, διαβλέπω ἐνεργείας ἀγροίκου μαγανείας. Ἐν τῇ κοινωνίᾳ, διαβλέπω θεοποίησιν τῆς σαρκὸς ἀντίθετον πρὸς τὸ χριστιανικὸν δόγμα¹. Ἐν τῇ ἀνακηρύξει τῶν ἀγίων διαβλέπω τὴν πρώτην ἐνεργεῖαν σειρᾶς ὀλοκλήρου πλανῶν καὶ ἐπὶ πλέον μίαν παράβασιν τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ, ὅστις ἀπηγόρευσε εἰς πάντας ἀνεξαιρέτως τὴν οἰκειοποίησιν τοῦ τίτλου τοῦ Κυρίου ἢ τοῦ Διδασκάλου².

79.—Διαπράττεται ἱεροσυλία, καὶ ἡ φρικτοτέρα, ἡ ἀποτροπιαστικωτέρα τῶν ἱεροσυλιῶν, διὰ τῆς χρησιμοποίησεως πάντων τῶν μέσων ἅτινα διαθέτει τις πρὸς ἐξαπάτησιν καὶ ὑπνωτισμὸν τῶν ἀνθρώπων, ἐπωφελουμένων τῶν δραστῶν τῆς τῆς ἀπλοϊκότητος τῶν παιδιῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ ὅπως τοὺς πείθωσιν ὅτι, ἂν θραυσθῇ τεμάχιον ἄρτου καθ' ὠρισμένον τρόπον, καί, προφερομένων ἅμα ὠρισμένων τινῶν λέξεων, βιθισθῇ κατόπιν ἐντὸς τοῦ οἴνου, ἡ θεία φύσις ἐπικοινωνεῖ μὲ τὸ τεμάχιον τοῦτο τοῦ ἄρτου, ὅτι ὁ ἱερεὺς, καθ' ὅσον τὸ ἀνυψοῖ ἐν ὀνόματι ἐνὸς ζῶντος ἢ ἐνὸς νεκροῦ, ἐξασφαλίζει εἰς ἐκεῖνον τὴν ὑγείαν, εἰς τοῦτον τὴν βελτίωσιν τῆς τύχης του ἐν τῷ ἄλλῳ κόσμῳ, τέλος δὲ ὅτι ὅστις τρώγει τὸ τεμάχιον τοῦ ἄρτου, δέχεται ἐντὸς τοῦ σώματός του αὐτούσιον τὸν θεόν.

80.—Ἀντὶ νὰ καθοδηγῇ τὸν κόσμον, ἐν τῇ ζωῇ του, ἡ Ἐκκλησία, λόγῳ φιλοφροσύνης πρὸς τὸν κόσμον, ἐρμηνεύει κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῇ τὴν μεταφυσικὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ, κατὰ τρόπον ὥστε δὲν ἀπορρέει ἐξ αὐτῆς οὐδεμία ὑποχρέωσις διὰ τὴν ζωὴν, καί, κατὰ συνέλειαν, οὐδεμία ἀνάγκη διὰ τοὺς ἀνθρώπους

1) Ἐνταῦθα ὁ Τολστόη ὑπαιίσσεται τὸ καθαρῶς πνευματικὸν τῆς θεότητος: «Πνεῦμα ὁ Θεὸς καὶ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ κ.κ.κ...».

2) «Οὐδεὶς Κύριος, πλὴν εἰς ὁ Θεός».

νά ζῶσι καλύτερον ἀφ' ὅ,τι ζῶσιν. Ἡ Ἐκκλησία συνθηκολογεῖ μετὰ τοῦ κόσμου, ἀφίεται νὰ ρυμουλκῆται παρ' αὐτοῦ.

81. — Ὁλος ὁ κόσμος στηρίζει τὸν βίον του ἐπὶ ἀξιοματών, ἅτινα οὐ μόνον οὐδὲν ἔχουσι τὸ κοινὸν μετὰ τῆς θρησκείας, ἀλλ' ἅτινα, τὸ συχνότερον, εἶνε ὅλως ἀντίθετα πρὸς αὐτήν. Ἡ διδασκαλία τῆς θρησκείας οὐδεμίαν ἐξασκεῖ ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ζωῆς. Δὲν κανονίζει κατ' οὐδένα τρόπον τὰς σχέσεις ἡμῶν πρὸς τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους, καὶ ἐν τῇ ἰδίᾳ ἡμῶν ὑπάρξει, οὐδέποτε μᾶς συμβαίνει νὰ τὴν συμβουλευώμεθα. Ἄν εὕρισκώμεθα ἐν ἐπαφῇ πρὸς αὐτήν, εὕρισκώμεθα ὡς πρὸς φαινόμενον ὅλως ἐξωτερικόν, ὅπερ οὐδαμῶς συνδέεται πρὸς τὴν ζωὴν.

82. — Ἐκ τοῦ τρόπου τῆς ζωῆς του, ἐκ τῶν πράξεών του, εἶνε ἀδύνατον νὰ ἐννοήσωμεν ἂν ἄνθρωπός τις εἶνε πιστὸς ἢ ἄθεος.

83. — Ἡμέραν τινα, ἀνεγίνωσκα μετὰ τινος Ἰουδαίου ραββίνου τὸ Ε' κεφάλαιον τοῦ Ματθαίου, εἰς τὴν ἑβραϊκὴν. Εἰς ἕκαστον σχεδὸν ἐδάφιον ὁ ραββῖνος ἔλεγε : «Τοῦτο εὕρισκεται ἐν τῇ Βίβλῳ, τοῦτο εἰς τὸ Ταλμούδ», καὶ μοῦ ἐπεδείκνυεν ἐν τῇ Βίβλῳ καὶ εἰς τὸ Ταλμούδ ἀποφθέγματα στενώτατα ὁμοιάζοντα μετὰ τὰ παραγγέλματα τῆς ἐπὶ τοῦ ὅρου διδασχῆς. Ὅταν ἐφθάσαμεν εἰς τὸ ἐδάφιον : «Μὴ ἀνθίστασθε εἰς τὸ πονηρόν», δὲν εἶπεν : «Αὐτὸ εὕρισκεται εἰς τὸ Ταλμούδ», ἀλλὰ μὲ ἠρώτησεν ὑπομειδιῶν : «Καὶ οἱ χριστιανοὶ σέβονται τὸ παράγγελμα τοῦτο ; Παρουσιάζουσι τὴν παρειάν ;» Δὲν εἶχον τίποτε ν' ἀποκριθῶ, τοσοῦτο μᾶλλον καθ' ὅσον τὴν στιγμὴν ἐκείνην οἱ χριστιανοὶ, οὐ μόνον δὲν ἔστρεφον τὴν παρειάν, ἀλλ' ἐκτύπων τοὺς Ἰουδαίους ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν παρειῶν.

Τὸν ἠρώτησα τότε : δὲν ὑπάρχει τίποτε ὁμοιον εἰς τὴν Βίβλον ἢ εἰς τὸ Ταλμούδ ;

«Ὅχι, μοὶ ἀπεκρίθη. οὐδὲν ὁμοιον· ἀλλὰ σεῖς, διατὶ δὲν μοὺ λέγετε ἂν οἱ χριστιανοὶ σέβωνται τὸν νόμον τοῦτον ;» Τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἦτο τρόπος ἐκφράσεως πρὸς με τῆς σκέψεώς του, ὅτι ἡ παρουσία μιᾶς παραγγελίας ἐν τῷ χριστιανικῷ νόμῳ, ἦν οὐ μόνον οὐδεὶς σέβεται, ἀλλ' ἦτις ἔχει ἀναγνωρισθῆ παρ' αὐτῶν τῶν χριστιανῶν ὡς μὴ ἐφαρμόσιμος, ἀποτελεῖ ὁμολογίαν τοῦ ἀνοήτου καὶ τοῦ ἀκύρου τοῦ παραγγέλματος τούτου.

Καὶ δὲν εὗρηκα τίποτε ν' ἀπαντήσω εἰς τὸν ραββῖνον.

84. — Νομίζω ὅτι ὁ Μᾶξ Μύλλερ εἶνε ὁ διηγούμενος τὴν κα-

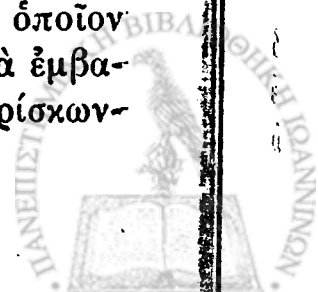

τάπληξιν ἑνὸς Ἰνδοῦ προσηλυτισθέντος εἰς τὸν χριστιανισμὸν καὶ ἐμβαδύναντος εἰς τὸ πνεῦμά του καὶ ὅστις, μεταβάς εἰς τὴν Εὐρώπην, εἶχεν ἴδει κατὰ τίνα τρόπον ἔζων οἱ χριστιανοί." Ἐμεινε κατάπληκτος ἐνώπιον τῆς πραγματικότητος, τῆς τόσον ἀπολύτως ἀντιθέτου πρὸς ὅσα ἐνόμιζεν ὅτι θὰ εὔρισκε παρὰ τοῖς χριστιανικοῖς λαοῖς.

85. — Ἴνα ὑποτάξωμεν εἰς τὸν χριστιανισμὸν τοὺς ἀγρίους τοῦ μὴ χριστιανικοῦ κόσμου, — ὅλους τοὺς Ζουλοῦ, τοὺς Μαντσιοῦ, τοὺς Κινέζους, — οὓς πολλοὶ θεωροῦσιν ὡς ἀγρίους, καὶ τοὺς ἀγρίους τοὺς βιοῦντας ἐν μέσῳ ἡμῶν, ἐν *μόνον μέσον* ὑπάρχει: ἡ διάδοσις εἰς τοὺς λαοὺς τούτους ἠθῶν ἀληθῶς χριστιανικῶν, τὰ ὁποῖα δὲν δύνανται νὰ διαδοθῶσιν ἄλλως ἢ διὰ τοῦ παραδείγματος. Καὶ ὅμως, ἵνα ὁ χριστιανισμὸς ἐπιβληθῇ εἰς ἐκείνους οἵτινες παρέμειναν ἀντίφρονες αὐτῷ, οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς μας πράττουσιν ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον τοῦ ὅ,τι θὰ ἔπρεπε νὰ πράττωσιν.

86. Ὅπως αἱ ἐκκλησίαι διαπλάττουσι τοὺς ἀνθρώπους εἶνέ τι τὸ τρομερόν, ἀλλὰ, ἂν ἐξετάσωμεν καλῶς τὴν κατάστασίν των, θὰ ἀναγνωρίσωμεν ὅτι δὲν δύνανται νὰ ἐνεργήσωσι διαφορετικά. Ἐνώπιον τῶν ἐκκλησιῶν ὀρθοῦται ἐν δίλημμα: ἢ ἐπὶ τοῦ ὄρους Ὀμιλία ἢ τὸ σύμβολον τῆς Νικαίας. Τὸ ἐν ἀποκρούει τὸ ἕτερον. Ἄν ὁ ἄνθρωπος πιστεύῃ εἰλικρινῶς εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ ὄρους διδασχὴν, τὸ σύμβολον τῆς Νικαίας χάνει μοιραίως δι' ἑαυτὸ πᾶσαν ἔννοιαν καὶ ἀξίαν, καί, μετὰ τοῦ συμβόλου τῆς Νικαίας, ἢ Ἐκκλησία καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι αὐτῆς. Καὶ ἂν πιστεύῃ εἰς τὸ σύμβολον τῆς Νικαίας, δηλαδὴ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, δηλαδὴ εἰς ἐκείνους οἵτινες αὐτοτιτλοφοροῦνται ἀντιπρόσωποί της, ἢ ἐπὶ τοῦ ὄρους διδασκαλία καθίσταται δι' αὐτὸν ἀνωφελής. Ἴδου διατί αἱ ἐκκλησίαι δὲν δύνανται νὰ μὴ καταβάλλωσι πάνθ' ὅσους δύναται τις νὰ φαντασθῇ μόχθους ὅπως συσκοτίζωσι τὴν ἔννοιαν τῆς ἐπὶ τοῦ ὄρους διδασκαλίας καὶ προσελκύωσι τοὺς ἀνθρώπους πρὸς ἑαυτάς.

87. — Μερικοὶ ἄνθρωποι, ἂν ἀρχίσωμεν ἀπὸ τὸν Κάντιον, τὸν Στραύους, τὸν Σπένσερ, τὸν Ρενάν, χωρὶς νὰ κατανοῶσι τὸ πνεῦμα τῶν λόγων τοῦ Ἰησοῦ, χωρὶς νὰ κατανοῶσι διατί ἐλέχθησαν οὗτοι, μὴ κατανοοῦντες μάλιστα τὸ ἐρώτημα εἰς τὸ ὁποῖον χρησιμεύουν ὡς ἀπάντησις, μὴ λαμβάνοντες τὸν κόπον νὰ ἐμβαδύνωσιν εἰς τὴν ἔννοιάν των, ἀρνοῦνται ἀπλῶς, ὅταν εὔρισκων-

ται ἐν κακῇ ψυχικῇ διαθέσει, ὅτι τὸ δόγμα ἐνέχει λογικὴν βάσιν. Καί, ὁσάκις καταδέχονται νὰ προσφερθῶσιν εὐνοϊκώτερον, τὸ διορθῶνουν ἐκ τοῦ ὕψους τῆς σοφίας των, ὑποθέτοντες ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἠθέλε νὰ εἶπῃ ἀκριβῶς ὅ,τι αὐτοὶ σκέπτονται, ἀλλ' ὅτι δὲν κατώρθωσε νὰ τὸ κάμῃ. Φέρονται πρὸς τὸ δόγμα ὡς ἐπιη- μένοι τοὺς λόγους πρὸς συνομιλητάς, οἷς θεωροῦσιν ὡς κατωτέ- ρους των, λέγοντες: « Ἀλλὰ πράγματι ἠθέλατε νὰ πῆτε αὐτὸ καὶ ἐκεῖνο ».

88.— Ἴνα κατανοήσῃ τις τὸ δόγμα τοῦ Ἰησοῦ, ἀνάγκη, πρὸ παντὸς ἄλλου, νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς ἑαυτὸν, νὰ σκεφθῇ μετριοφρό- νως, ἀνάγκη νὰ γεννηθῇ ἐν αὐτῷ ἡ μετάνοια ἐκείνη περὶ ἧς ὁμιλεῖ ὁ πρόδρομος τοῦ Ἰησοῦ, — Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής, — ὅταν ἀπηυθύνετο πρὸς ἀνθρώπους μὲ συγκεχυμένην κρίσιν, ὡς εἶνε ἡ ἰδική μας. Ἔλεγε: « Πρὸ παντός, μετανοήσατε, δηλαδὴ ἐμβαθύ- νετε εἰς ὑμᾶς αὐτούς, ἄνευ τοῦ ὁποίου νὰ ἀπολεσθῆτε πάντες ». Καὶ ὁ Ἰησοῦς ἐπίσης ἀρχίζει τὴν διδασκαλίαν του λέγων: « Συ- νετίσθητε ἑαυτοῖς, μετανοήσατε, ἄλλως ἀπολώλατε πάντες ».

89.— Μίαν ἡμέραν, ὁ Ἰησοῦς συνήντησεν ἐν Ἱερουσαλήμ, πλησίον ἰδρύματός τινος λουτρῶν, ἓνα ἀσθενῆ μένοντα χωρὶς τί- ποτε νὰ πράττῃ καὶ ὅστις ἀνέμενε νὰ θεραπευθῇ διὰ θαύματος. Ὁ Ἰησοῦς τῷ εἶπε: « Μὴ ἀνάμενε τὴν θεραπείαν σου διὰ θαύ- ματος, ἀλλ' ἐξακολούθει νὰ ζῆς ἐν τῷ μέτρῳ τῶν δυνάμεών σου ».

90.— Λέγουν συνήθως ὅτι ἂν ὁ πρῶτος χριστιανισμὸς ἦτο ἀλήθεια, ἔπρεπε νὰ ἐγίνετο ἀποδεκτὸς παρὰ πάντων τῶν ἀνθρώ- πων εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεώς του καὶ νὰ μετέβαλλεν ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἔτι τὰς συνθήκας τοῦ βίου βελτιώωνων αὐτόν. Τοῦτο ὁμοιάζει ὡς νὰ ἔλεγον ὅτι ὁ σπόρος, ἀπὸ τῆς στιγμῆς καθ' ἣν δύναται νὰ ριζοβολήσῃ, πρέπει ν' ἀναδίδῃ ταυτοχρόνως τὸ στέλεχος, τὸ ἄνθος καὶ τὸν καρπὸν.

91.— Ὁ Ἰησοῦς διδάσκει τοὺς ἀνθρώπους νὰ πιστεύωσιν εἰς τὸ φῶς, ἐφ' ὅσον τὸ φῶς εὐρίσκεται ἐντός των. Τοὺς διδά- σκει νὰ θεωρῶσι παντὸς ἄλλου ὑπέρτερον τὸ φῶς τοῦτο τοῦ πνεύματος, νὰ ζῶσι παρ' αὐτοῦ καθοδηγούμενοι καὶ νὰ μὴ πράττωσιν ἐκεῖνο ὅπερ θεωροῦσιν ἀντίθετον πρὸς τὸ πνεῦμα.

Δόγμα τοῦ Ἰησοῦ εἶνε τὸ φῶς. Τὸ φῶς λάμπει καὶ τὰ σκότη δὲν δύναται νὰ τὸ ἐπικαλύψωσι. Δὲν δύναται τις νὰ παλαίσῃ ἐναντίον αὐτοῦ, εἶνε ἀδύνατον νὰ μὴ τὸ ἀποδεχθῇ. Ἀπόλυτος ἀνάγκη νὰ παραδοθῇ τις εἰς τὸ δόγμα τοῦ Ἰησοῦ ὅπερ περικα-

λύπτει ὅλας τὰς πλάνας ὑπὸ τὰς ὁποίας ζῶσιν οἱ ἄνθρωποι καὶ χωρὶς νὰ ἔρχεται εἰς σύγκρουσιν μὲ τὰς πλάνας ταύτας, τὰς διαπερᾶ ἀϊώσας, ὅπως ὁ αἰθῆρ, περὶ οὗ ὁμιλοῦσιν οἱ φυσιολόγοι, περικαλύπτει τὸν κόσμον.

92.—Τὸ «βασίλειον» ὅπερ ἀνήγγελεν ὁ Ἰσοῦς εἶνε αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἐξαγγελθὲν ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου. Συνίσταται εἰς τὴν ἐπίτευξιν τοῦ ὅτι πάντες οἱ ἄνθρωποι, ὅσονδήποτε πτωχοὶ καὶ ἄν εἶνε, θὰ ἠδύναντο νὰ ἦσαν εὐτυχεῖς. Αὐτὸ τὸ «βασίλειον τοῦ Θεοῦ» δὲν εὐρίσκεται ἐν τῷ ἐξωτερικῷ κόσμῳ, ἀλλ' ἐντὸς τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ Φαρισαῖοι προσῆλθον εἰς τὸν Ἰωάννην καὶ τὸν ἠκούσαν, ἀλλὰ δὲν τὸν ἐνόησαν, διότι τὸν Θεὸν ἀντελαμβάνοντο ὑπὸ μορφήν ἐξωτερικοῦ ὄντος. Αὐτὸν δὲ τὸν Θεὸν τῆς φαντασίας τῶν ἐκήρυκτον. Ὁ Ἰωάννης, ἐξ ἐναντίας, ἐξηγγέλλετο τὸ ἀληθὲς βασίλειον τοῦ Θεοῦ, ὅπερ ἐδρεύει ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοιουτοτρόπως ἔπραξε πλειότερα πάντων τῶν ἄλλων.

93.—Ἴνα κατανοήσῃ τις τί σημαίνει: «σώζειν τὴν ζωὴν του» συμφώνως πρὸς τὸ δόγμα τοῦ Ἰησοῦ, ἀνάγκη πρότερον νὰ κατανοήσῃ ὅτι λέγουσιν ὅλοι οἱ προφῆται, ὁ Σολομών, ὁ Βούδδας, ὅλοι οἱ σοφοὶ τοῦ κόσμου, περὶ τῆς προσωπικῆς τοῦ ἀνθρώπου ζωῆς. Δυνατὸν, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Πασκάλ, νὰ μὴ σκέπτεται τις τοῦτο, καὶ νὰ τοποθετῇ ἐνώπιόν του ἀλεξίπυρον ὅπερ μᾶς ἀποκρύπτει τὴν ἄβυσσον τοῦ θανάτου πρὸς τὴν ὁποίαν βαδίζομεν πάντες· ἀλλ' ἀρκεῖ ν' ἀναλογισθῶμεν τὴν μόνωσιν τῆς προσωπικῆς ταύτης ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα πεισθῶμεν ὅτι ἡ ζωὴ αὕτη, ἀφοῦ εἶνε προσωπική, οὐ μόνον δὲν ἔχει τὴν παραμικρὰν ἔννοιαν δι' ἕκαστον χωριστά, ἀλλὰ προσέτι ἀποτελεῖ σκληρὰν εἰρωνεῖαν διὰ τὴν καρδίαν καὶ τὸ πνεῦμα.

94.—Ἄρνοῦμαι τριάδα ἀκατανόητον καὶ τὸν μῦθον παράλογον εἰς τὴν ἐποχὴν μας, τῆς πτώσεως τοῦ πρώτου ἀνθρώπου· ἄρνοῦμαι τὴν βέβηλον ἱστορίαν Θεοῦ γεννηθέντος ἐκ μιᾶς Παρθένου πρὸς ἐξίλασμον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους· ἄρνοῦμαι ὅλα ταῦτα. Ἀλλὰ τὸν Θεὸν—πνεῦμα, τὸν Θεὸν ἀγάπην, τὸν Θεὸν ὡς μοναδικὴν ἀρχὴν τῶν πάντων, δὲν ἄρνοῦμαι. Καὶ ἔτι κάλλιον, ἐν αὐτῷ μόνῳ ἀναγνωρίζω τὴν πραγματικὴν ὑπαρξιν καὶ διαβλέπω τὴν ἔννοιαν τῆς ζωῆς ἐν τῇ ἐκπληρώσει τῆς θελήσεώς του.

95.—Ὁ ὅρος **Ἀποκάλυψις**, ἀπηλλαγμένης τῆς μυστικιστικῆς του ἀξίας, εἶνε ἀληθής, διότι ἡ **γνώσις** δὲν κατακτᾶται ποσῶς διὰ τῶν σπουδῶν καὶ τῶν μόχθων αὐτοῦ ἢ ἐκείνου τοῦ ἀν-

θρώπου ἢ ἀνθρώπων πολλῶν· ἐξ ἐναντίας μάλιστα, ἐν τῇ κατακτῆσει ἦν οὗτοι ποιοῦνται, ὁ ρόλος τῶν ἀνθρώπων συνίσταται μόνον εἰς τὸ δέχεσθαι τὴν ἐκδήλωσιν τῆς ἀπείρου νοητικότητος ἥτις, ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ἀποκαλύπτεται εἰς αὐτούς, Ἡ ἐκδήλωσις αὕτη εἶνε ἐκεῖνο, ὅπερ ἐν τῇ θεολογικῇ γλώσσει *καλεῖται* Ἐκκλήλησις.

96.— Ἐν δὲν ἀποχωρισθῆ ἡ ἀντίληψις ἄλλης ζωῆς ἀπὸ τῆς ἰδέας τῆς «ἐσχάτης κρίσεως», ἄδου κατοικουμένου ὑπὸ δαιμόνων ὅπου οἱ κατάδικοι ὑφίστανται μαρτύρια αἰώνια καὶ παραδείσου ὅπου οἱ ἐκλεκτοὶ ἀπολαύουσι διαρκοῦς εὐδαιμονίας, δὲν πιστεύω εἰς τὴν πέραν τοῦ κόσμου ταύτην ζωὴν. Ἄλλὰ πιστεύω εἰς τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον καὶ πιστεύω ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀμείβεται ἀναλόγως τῶν ἔργων του ἐδῶ καὶ πανταχοῦ, τόρα καὶ πάντοτε.

97.— Ἡ ρωσικὴ Ἐκκλησία παρα τὸ κατ' ἐπίφασιν ἐπίχρισμα τοῦ νεωτερισμοῦ καὶ τὴν ἀποκάθαρσιν τοῦ ἱεροῦ χαρακτηρὸς, ἦν τὰ μέλη της ἀρχίζουσι σήμερον νὰ εἰσάγωσι εἰς τὰ ἔργα των, τὰς θρησκευτικὰς ἐπιθεωρήσεις καὶ διδασκίαι, μόνον σκοπὸν ἔχει νὰ συγγρατῆ τὸν λαὸν ἐν εἰδωλολατρείᾳ ἀγρία καὶ χονδροειδεῖ, καὶ νὰ διαδίδῃ τὴν δεισιδαιμονίαν καὶ τὴν ἀμάθειαν σισκοτίζουσα τὴν κατανόησιν τοῦ εὐαγγελικοῦ δόγματος, ὅπερ ὑφίσταται παρὰ τῷ λαῷ παραπλεύρως τῆς δεισιδαιμονίας.

98.— Ἐνθυμοῦμαι ὅτι παρῆσθην κάποτε εἰς τὸ βιβλιοπωλεῖον τῆς μονῆς Ὀπτίν, εἰς τὴν ἐκλογὴν ἦν ἐποιεῖτο κάποιος ἀγράμματος γηραιὸς μουζικὸς βιβλίων θρησκευτικῶν διὰ τὸν υἱὸν του. Ἐνας καλόγηρος συνίστα τὴν ἱστορίαν τῶν ἀγίων λειψάνων, τῶν ἑορτῶν, τῶν ἐμφανίσεων εἰκόνων, τὸ βιβλίον τῶν ψαλμῶν, κ.τ.λ. Ἠρώτησα τὸν γέροντα ἂν εἶχεν εὐαγγέλιον.— Ὁχι.— Δώσατέ του λοιπὸν ἐν εὐαγγέλιον εἰς ρωσικὴν γλῶσσαν, εἶπον πρὸς τὸν καλόγηρον.— Δὲν τοὺς ἀρμόζει αὐτό, μοῦ ἀπήνητησεν ἐκεῖνος.

Ἴδου ἐν ὀλίγαις λέξεσιν ὅλη ἡ δραῖσις τῆς ρωσικῆς Ἐκκλησίας.

Ἄλλὰ τοῦτο συμβαίνει οὕτω μόνον ἐν τῇ βαρβάρῳ Ρωσίᾳ, θὰ παρατηρήσῃ ἀναγνώστης εὐρωπαϊὸς ἢ ἀμερικανός. Καὶ ἡ γνώμη αὕτη θὰ εἶνε δικαία, ἀλλὰ μόνον καθ' ὅσον δὲν θὰ ἔχη ὑπ' ὄψει κυβέρνησιν βοηθοῦσαν τὴν Ἐκκλησίαν νὰ ἐκπληροῖ ἐν Ρωσίᾳ τὴν ἐξαχρειωτικὴν καὶ ἀποκτηνωτικὴν της ἀποστολήν.

99.— Ἀπεκάλυψα τὴν Ἐκκλησίαν τὴν αὐτοκαλουμένην Ὀρ-

θόδοξον. Ἄλλὰ δὲν ἠρνήθην τὴν Ἐκκλησίαν διότι ἐπανεστάτησα κατὰ τοῦ Κυρίου. Τὴν ἠρνήθην, ἔξ ἐναντίας, διότι ἠθέλησα, δι' ὅλης τῆς δυνάμεως τῆς ψυχῆς μου, νὰ ὑπηρετήσω τὸν Θεόν. Σχηματίσας μερικὰς ἀμφιβολίας ἐπὶ τῆς ἀληθείας τῆς Ἐκκλησίας, ἐθεώρησα καθῆκόν μου νὰ θυσιάσω πολλὰ ἔτη εἰς τὴν θεωρητικὴν καὶ πρακτικὴν σπουδὴν τῆς διδασκαλίας της, προτοῦ τὴν ἀποκηρύξω καὶ ἔλθω εἰς διάστασιν πρὸς λαὸν πρὸς ὃν με συνέδεεν ἄρρητος στοργή. Ἀφ' ἐνός, ἐβίασα ἑμαυτὸν ν' ἀναγνώσω πᾶν ὅ,τι ἀνάγεται εἰς τὴν διδασκαλίαν ταύτην, προσηλωθὴν εἰς τὴν μελέτην καὶ εἰς τὴν κριτικὴν ἀνάλυσιν τῆς δογματικῆς θεολογίας· ἀφ' ἑτέρου συνεμορφώθην μέχρι κεραίας· ἐπὶ διάστημα μείζον τοῦ ἔτους, πρὸς ὅλα τὰ παραγγέλματα τῆς Ἐκκλησίας, τηρῶν ὅλας τὰς νηστείας, παριστάμενος εἰς ὅλας τὰς τελετουργίας. Καὶ ἐπείσθην ὅτι ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας, θεωρητικῶς, εἶνε ψεῦδος πανοῦργον καὶ ἐπιβλαβές, πρακτικῶς δέ, σύμφυρμα δεισιδαιμονιῶν χονδροειδῶν καὶ μαγγανείας, ὑπὸ τὸ ὁποῖον ἔξαφανίζεται ἔξ ὀλοκλήρου ἡ ἔννοια τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος. Τότε ἀπεκήρυξα πραγματικῶς τὴν Ἐκκλησίαν.

100.—Οἱ ἄνθρωποι ἀφ' ἑαυτῶν, ἀνεξαρτήτως πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, εἶνε οἱ καταργήσαντες τὴν δουλείαν τὴν κυρωθεῖσαν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, τὴν ἰσχὺν τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν παπῶν τὴν καθιερωθεῖσαν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ οἱ ἀποβλέποντες ἤδη, ἀνεξαρτήτως πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, εἰς τὴν κατάλυσιν τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς πολιτείας.

101.—Πιστεύω εἰς Θεόν, ὅστις εἶνε δι' ἐμὲ τὸ Πνεῦμα, ἡ Ἀγάπη, ἡ Ἀρχὴ τῶν πάντων. Πιστεύω ὅτι εὐρίσκεται ἐν ἐμοὶ ὅπως εὐρίσκομαί ἐν αὐτῷ. Πιστεύω ὅτι ἡ θέλησις τοῦ Θεοῦ οὐδέποτε διανγέστερον, οὐδέποτε σαφέστερον ἐξεδηλώθη παρ' ὅσον ἐν τῷ δόγματι τοῦ ἀνθρώπου τοῦ καλουμένου Ἰησοῦς· ἀλλὰ δὲν δύναται τις νὰ θεωρήσῃ τὸν Ἰησοῦν ὡς Θεὸν καὶ νὰ τῷ ἀπευθύνη δεήσεις, χωρὶς νὰ διαπράξῃ τὴν ὑψίστην τῶν ἱεροσυλιῶν. Πιστεύω ὅτι ἡ ἀληθὴς εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου ἔγκειται ἐν τῇ ἀγάπῃ τῶν ὁμοίων του. Πιστεύω ὅτι ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἀγάπης θὰ συντείνῃ, πλέον πάσης ἄλλης δυνάμεως, ὅπως ἰδρῦσῃ ἐπὶ τῆς γῆς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ ὅπως ἀντικαταστήσῃ ὄργανισμὸν βίου καθ' ὃν ἡ διχόνοια, τὸ ψεῦδος, ἡ βία εἶνε πανίσχυρα, διὰ τάξεως νέας ἐν ἣ θὰ βασιλεύῃ ἡ ὁμόνοια, ἡ ἀλήθεια, ἡ ἀδελφότης. Πιστεύω ὅτι, ἵνα προοδεύσωμεν ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἐν μόνον ἔχομεν μέσον: τὴν προσευχὴν. Οὐχὶ τὴν δημοσίαν προ-

σευχήν, ἐντὸς τῶν ναῶν, ἀλλὰ τὴν προσευχήν τὴν μονήρη, ἣτις ἔγκειται εἰς τὸ ἐμπεδεῖν καὶ ἐνισχύειν ἐν ἡμῖν τὴν συναίσθησιν τῆς ἐννοίας τῆς ζωῆς μας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Η ΕΞΟΥΣΙΑ

102.— Ἡ σχέσις μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων εἴτινες δίδουν διαταγὰς καὶ ἐκείνων οἵτινες τὰς λαμβάνουν ἀποτελεῖ τὴν ἐννοίαν τῆς ἰδέας ἐκείνης ἣν ὀνομάζομεν *ἐξουσίαν*.

103.— Ἄνευ τῆς ἀνυψώσεως ἑαυτοῦ καὶ τῆς ταπεινώσεως τῶν ἄλλων, ἄνευ τῆς ὑποκρισίας καὶ τῆς δολιότητος, ἄνευ τῶν δεσμοτηρίων, τῶν φρουρίων, τῶν θανατικῶν ἐκτελέσεων, τῶν δολοφονιῶν, οὐδεμία ἐξουσία δύναται νὰ γεννηθῇ καὶ νὰ συγκρατηθῇ.

104.— Ὁ ἐκφοβισμός, ἡ διαφθορά, ὁ ὑπνωτισμός ποιοῦσι στρατιώτας· οἱ στρατιῶται παρέχουν τὴν ἐξουσίαν (ισχύν)· ἡ ἰσχὺς δίδει τὸ χρῆμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἐξαγοράζονται οἱ ὑπάλληλοι καὶ στρατολογοῦνται οἱ στρατιῶται.

105.— Κάθε βῆμα τῆς ἀνθρωπότητος πρὸς τὰ ἔμπρός, ἀντὶ νὰ τυγχάνῃ ἐνθαρρύνσεως, παρεμποδίζεται ὑπὸ τῶν κυβερνήσεων. Αὐτὸ συμβαίνει διὰ τὴν κατάργησιν τῶν σωματικῶν ποινῶν, τῶν βασανιστηρίων, τῆς οικονομικῆς καὶ κοιτωνικῆς δουλείας κτλ. Οὐ μόνον αἱ κυβερνήσεις δὲν βοηθοῦσιν, ἀλλ' ἀντιδρῶσι πρὸς πᾶν κίνημα ὕπερ θὰ κατέληγεν εἰς νέαν διαμόρφωσιν τοῦ βίου.

106.— Οἱ ἄνθρωποι οἱ εὐρισκόμενοι ἐν τῇ ἐξουσίᾳ δὲν ἐπιζητοῦσι πλέον ν' ἀποδείξωσιν ὅτι ὅσα θεωροῦσιν ὡς κακὰ εἶνε πράγματι τοιαῦτα. Ὅτι θεωροῦσιν ὡς κακόν, εἶνε ἐκεῖνο ποῦ δὲν τοῖς ἀρέσκει. Καὶ οἱ ἄνθρωποι οἱ ὑποτεταγμένοι εἰς τὴν ἐξουσίαν ἀποδέχονται τὸν ὄρισμόν τοῦτον, ὄχι διότι τὸν θεωροῦσιν ὡς ὀρθόν, ἀλλὰ διότι δὲν δύνανται νὰ πράξωσι διαφορετικά. Δὲν πρόκειται περὶ ἀναγκαίου καὶ χρησίμου τοῖς ἀνθρώποις ἀγαθοῦ, καὶ τοῦ ὁποίου τὸ ἀντίθετον θὰ ἦτο κακόν, ἀλλὰ ἐκεῖνοι οἵτινες κατέχουν τὴν ἐξουσίαν ἔτσι τὸ θέλουν, ὅπως δηλαδὴ ἡ Νίκαια ἐκχωρηθῇ εἰς τὴν Γαλλίαν, ἡ Ἀλσατία καὶ Λορραίνη

εἰς τὴν Γερμανίαν, ἢ Βοημία εἰς τὴν Αὐστροίαν, ὅπως ἢ Πολωνία τεμαχισθῆ, ὅπως ἢ Ἰρλανδία καὶ αἱ Ἰνδίαι ὑποταχθῶσιν εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ὅπως κηρυχθῆ ὁ πόλεμος κατὰ τῆς Κίνας, ὅπως φονεύωνται οἱ Ἀφρικανοί, ὅπως οἱ Ἀμερικανοὶ ἐκδιώσιν τοὺς Κινέζους, ὅπως οἱ Ρῶσοι καταπιέζουσιν τοὺς Ἰουδαίους, ὅπως οἱ ἀγροδεσπότης σφετερίζονται τὰς γαίας τὰς ὁποίας δὲν καλλιεργοῦσι καὶ οἱ κεφαλαιοῦχοι τὸ προϊόν τῆς ἐργασίας τῶν ἄλλων.

Καὶ καταλήγομεν εἰς τὸ γεγονός ὅτι οἱ μὲν διαπράττουσι βιαιότητος, ὄχι πλέον ἐν ὀνόματι τῆς ἀντιδράσεως πρὸς τὸ κακόν, ἀλλ' ἐν ὀνόματι τοῦ συμφέροντός των ἢ τοῦ πείσματός των, καὶ ὅτι ἄλλοι ὑφίστανται τὴν βίαν, ὄχι ὅτι διαβλέπουσιν ἐν αὐτῇ μέσον ἀμύνης κατὰ τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ διότι δὲν δύνανται νὰ τὴν ἀποφύγωσιν.

107.—Ἡ ρωσικὴ Κυβέρνησις, ὅπως ὅλαι αἱ κυβερνήσεις, ἰσχυρίζεται ὅτι ἂν ἡ ἰσχὺς τῆς δὲν ὑφίστατο, οἱ πονηροὶ θὰ κατεπιέζον τοὺς ἀγαθοὺς. Ἡ ἐπιβεβαίωσις αὕτη εἶναι κωμικὴ. Ἡ ρωσικὴ Κυβέρνησις καταπιέζει τοὺς ὑπηκόους τῆς ἀπὸ αἰῶνων καταπιέζει τοὺς Πολωνούς, τοὺς Ἰουδαίους, τοὺς Γερμανοὺς τῶν βαλτικῶν ἐπαρχιῶν, τοὺς Μικρορρῶσους, τοὺς μουζίκους ἀπαξάπαντας. Ἴδου δ' ἕξαφνα ὅτι παρουσιάζεται ὡς ὑπερασπίστρια τῶν καταδυναστευομένων κατὰ τῶν καταπιεστῶν, αὐτῶν τούτων δηλαδὴ τῶν καταπιεζομένων οὐκ αὐτὴ ἢ ἰδία καταπιέζει!

108.—Οἱ νομίζοντες δυνατὴν τὴν χειραφέτησιν διὰ τῆς βίας ἢ μᾶλλον τὴν βελτίωσιν μόνον τῆς καταστάσεως ταύτης διὰ τῆς ἀνατροπῆς μιᾶς κυβερνήσεως ὅπως τὴν ἀντικαταστήσωσιν δι' ἑτέρας εἰς τὴν ὁποίαν ἢ καταπίεσις δὲν θὰ εἶνε πλέον ἀναγκαία, εὐρίσκονται ἐν τῇ πλάνῃ καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην μόχθοι των, μακρὰν τοῦ νὰ βελτιώσωσιν τὴν κατάστασιν, συντελοῦσι μᾶλλον εἰς τὴν χειροτέρευσιν αὐτῆς. Αἱ προσπάθειαι των παρέχουσιν εἰς τὴν κυβέρνησιν πρόσχημα πρὸς ἐπαύξησιν τῆς ἰσχύος καὶ τοῦ δεσποτισμοῦ τῆς.

Δεχόμενοι μάλιστα ὅτι, συνεπεία περιστάσεων εἰδικῶς δυσμενῶν εἰς τὴν κυβέρνησιν ἀνειράπη αὕτη διὰ τῆς βίας, ὅπως συνέβη τοῦτο ἐν Γαλλίᾳ τὸ 1870, καὶ ὅτι ἢ κυβέρνησις περιῆλθεν εἰς ἄλλας χεῖρας, ἢ ἐξουσία αὕτη δὲν θὰ καταστῆ ὀλιγώτερον καταθλιπτικὴ, διότι ἔχουσα γ' ἀμύνην κατὰ πάντων τῶν ἐκτοπισθέντων καὶ ἐξωργισμένων ἐχθρῶν τῆς, θὰ εὐρεθῆ εἰς τὴν ὑποχρέωσιν νὰ καταστῆ ἔτη μᾶλλον δεσποτικὴ καὶ σκληροτέρα τῆς ἄλλης. Τοῦτο παρατηρεῖται καθ' ὅλας τὰς ἐπαναστατικὰς περιόδους.

109.— Αἱ ἐξετάσεις ἄς πρέπει νὰ ὑποστῇ τις ἐν Κίνα, ὅπως ἐπιτύχη τὸ μανδαρινικὸν ἀξίωμα δὲν ἐγγυῶνται, ἔχομεν ἀποδείξεις, ὅτι ἡ ἐξουσία θὰ ἐμπιστευθῇ εἰς τοὺς ἀρίστους καὶ τοὺς λογικωτέρους. Ἐν Εὐρώπῃ δέ, ἡ κληρονομικότης, οἱ κτηθέντες ὅροι διὰ τὴν προαγωγὴν τῶν ὑπαλλήλων, αἱ ἐκλογαί, δὲν μᾶς παρέχουν πλειότεραν ἀσφάλειαν. Καὶ συμβαίνει πράγματι εἰς τὴν ἐξουσίαν ν' ἀνέρχωνται πάντοτε οἱ ὀλιγώτερον εὐσυνείδητοι καὶ οἱ μᾶλλον ἐστερημένοι ἠθικῆς ἄνθρωποι.

110.— Πολλὰ ἔθνη ἔτυχον φανταστικῶν συνταγμάτων, ὅπως πιστεύσωσιν οἱ ἄνθρωποι ὅτι ἡ ἰδία των θέλησις ἀποφασίζει περὶ τῶν νόμων τῆς χώρας των. Ἀλλὰ πάντες γνωρίζουν ὅτι εἰς ὅλας τὰς ἐπικρατείας, εἴτε διοικῶνται αὐταὶ παρὰ δεσπότου, εἴτε φαντάζονται ἑαυτὰς ἐλευθέρους, ὡς ἡ Ἀγγλία, ἡ Γαλλία, ἡ Ἀμερική, ὁ νόμος δὲν ἀπορρέει ἐκ τῆς ἐθνικῆς θελήσεως, ἀλλὰ ἐκ τῆς ὀρέξεως τῶν ἐν τῇ ἐξουσίᾳ ἀνθρώπων καὶ ὅτι, πανταχοῦ καὶ πάντοτε, εἶνε ὁποῖος πρέπει νὰ εἶνε πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν συμφερόντων τῶν κυβερνητῶν, οἷοσδήποτε καὶ ἂν εἶνε ὁ ἀριθμὸς των. Ὁμοίως πανταχοῦ καὶ πάντοτε, μεταχειρίζονται, πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ νόμου, μέσα τῶν ὁποίων οἱ ἄνθρωποι συνηθίζουν νὰ κάμνωσιν χρῆσιν ὅπως ἐπιβάλλωσιν τὴν θέλησίν των : ξυλόκοπήματα, φυλακίσεις, φόνους.

111.— Πᾶσαι αἱ κυβερνήσεις ὑπῆρξαν πάντοτε καὶ θὰ εἶνε διαρκῶς ἐπιβεβαρημέναι μὲ χρέη. Δὲν δύνανται νὰ πράξωσιν διαφορετικά. Εἶνε ὑποχρεωμέναι, εἰς ἀπίστας τὰς περιστάσεις, νὰ συμμορφῶνται πρὸς τὸ δόγμα τοῦτο ἐνὸς πολιτικοῦ ἀνδρὸς ῥώσου τοῦ ΙΗ' αἰῶνος : « *Ἀνάγκη νὰ δάκνεται τὸ δέγμα τοῦ μουζίκου καὶ νὰ μὴ ἀφίνεται χρόνος ἐξεγέρσεως* ».

Ἄπασαι αἱ κυβερνήσεις εἶνε βεβυθισμέναι εἰς ἐλλείμματα ὑπερπραγματικά, καὶ τὰ ἐλλείμματα ταῦτα αὐξάνουν κατ' ἔτος κατὰ τρομακτικὰς διαστάσεις. Ἐπίσης δὲ οἱ προὑπολογισμοὶ αὐξάνουν κατ' εὐθειαν ἀναλογίαν πρὸς τὰ ἐλλείμματα. Ἡ ἀναπόδραστος ἀνάγκη τοῦ παλαίειν πρὸς τοὺς καταπιεζομένους καὶ τοῦ διανέμειν δῶρα εἰς εἶδος εἰς τοὺς ἐργάτας τῆς « βίας » αὐξάνει τὸν ἔγγυον φόρον. Καὶ ἂν τὸ ἡμερομίσθιον δὲν αὐξάνῃ κατ' ἀναλογίαν, δὲν εἶνε τοῦτο λάθος τῶν ἐκτιμητῶν, ἀλλὰ συμβαίνει διότι ὑφίστανται εἰσφοραὶ καταναγκαστικά, ταμειυτικά καὶ κτηματικά, ἔχουσαι ἀποτέλεσμα τὸ ἀφαιρεῖν ἀπὸ τοὺς ἰδιώτας ὅλα των τὰ περισσεύματα καὶ τὸ ἐξαναγκάζειν αὐτοὺς τοιουτοτρόπως εἰς πώλησιν τῆς ἐργασίας των, τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῆς ἐργασίας ταύτης ἀποτελούσης τὸν σκοπὸν τῆς συνεισφορᾶς.

112.— Ἐν Ρωσίᾳ ἀφαιροῦσιν ἀπὸ τὸ ἔθνος τὸ τρίτον τοῦ

εἰσοδήματός του, ἀλλὰ χρησιμοποιοῦσιν εἰς τὴν δημοσίαν ἐκπαίδευσιν, τὴν σημαντικωτάτην πασῶν τῶν ἀναγκῶν, μόλις τὸ $\frac{1}{50}$ τοῦ ὅλου φορολογικοῦ εἰσοδήματος· ἐπὶ πλεόν δὲ ἡ ἐκπαίδευσις ἦν παρέχουσι εἰς τὸν λαὸν εἶνε ἀποκτηνωτικὴ καὶ πολὺ μᾶλλον ἐπιβλαβὴς παρὰ καρποφόρος εἰς ἀγαθὰ ἀποτελέσματα. Γὰρ 49)50 τοῦ εἰσοδήματος τοῦ Κράτους χρησιμοποιοῦνται διὰ τὸ κακὸν τῆς χώρας, εἰς τοὺς πολεμικοὺς ἐξοπλισμούς, εἰς τὴν ἀνέγερσιν φρουρίων, φυλακῶν, εἰς τὴν συντήρησιν τοῦ κλήρου, τῆς αὐλῆς, τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν ὑπαλλήλων, δηλαδὴ εἰς τὴν καλοπέρασιν ὄλων ἐκείνων οἵτινες ἔχουν ἀποστολὴν νὰ ἐνεργῶσιν ἢ νὰ ἐγγυῶνται τὴν εἰσπραξίν τῶν τεραστίων αὐτῶν χρηματικῶν ποσοτήτων.

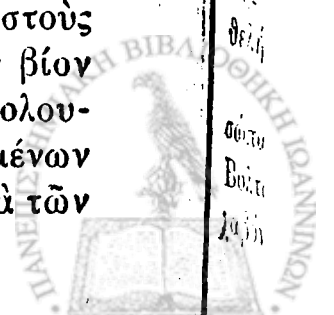
Τὸ αὐτὸ συμβαίνει εἰς ἀπάσας τὰς χώρας, χωρὶς νὰ ἐξαιρεθῶσιν ἐκεῖναι αἵτινες ἔχουσιν ὀργανωθῆ εἰς ὀλοκρατικὰς δημοκρατίας. Πανταχοῦ αἱ κυβερνήσεις λαμβάνουσιν ἀπὸ τὸν λαὸν πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ δώσῃ, χωρὶς νὰ κανονίζωσι τὰς ἀπαιτήσεις τῶν ἀναλόγως πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς κοινωνίας. Καὶ δὲν ἔχουν λάβει, διὰ τὸ ἔργον τοῦτο τῆς συλήσεως, τὴν συγκατάθεσιν τῶν ἐθνῶν τὰ ὁποῖα καταπιέζουσιν. Διότι οὐδέποτε ἡ ψῆφος τοῦ κοινοβουλίου θὰ ληφθῆ πρὸς ἔκφρασιν τῆς θελήσεως τοῦ λαοῦ.

113.— Ὅποιαδήποτε καὶ ἂν εἶνε ἡ θριαμβεύουσα πολιτικὴ μερίς, τῇ χρειάζεται, ὅπως ἐγκαταστήσῃ νέαν τάξιν πραγμάτων καὶ διατηρήσῃ τὴν ἐξουσίαν, νὰ χρησιμοποιήσῃ ὄχι μόνον ὅλα τὰ γνωστὰ μέσα τῆς βίας, ἀλλὰ νὰ ἐφεύρῃ καὶ νεώτερα. Οἱ καταπιεζόμενοι δὲν θὰ εἶνε πλεόν οἱ αὐτοί· ἡ καταπίεσις θὰ προσλάβῃ μορφὰς νέας, ἀλλὰ, μακρὰν τοῦ νὰ ἐξαφανισθῆ, θὰ καταστῆ σκληροτέρα διότι ἡ πάλῃ θὰ ἐπαιξήσῃ τὸ μῖσος μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων.

114.— Εἶνε εὐκολώτερον τὸ νομοθετεῖν ἀπὸ τὸ κυβερνᾶν.

115.— Ἡ ἰδέα νόμου λογικοῦ καθ'ἑαυτόν, καὶ ὑποχρεωτικοῦ δι' ἕκαστον, οὐχὶ διὰ τῆς ἐξωτερικῆς βίας ἀλλὰ τῆς ἀτομικῆς συνειδήσεως, εἶνε τόσον ἀκατανόητος ἐν τῇ κοινωνίᾳ μας, ὥστε ἡ ὑπαρξίς, παρὰ τοῖς Ἑβραίοις, νόμου κανονίζοντος ὅλα τὰ τοῦ βίου των, νόμου μὴ ὄντος ὑποχρεωτικοῦ, διότι ἐστηρίζετο οὐχὶ ἐπὶ τῆς ἰσχύος ἀλλ' ἐπὶ τῆς συνειδήσεως ἐκάστου, ἐθεωρήθη ὡς προσὸν ἐξαιρετικὸν τοῦ ἑβραϊκοῦ λαοῦ.

116.— Ἐρωτήσατε τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς τας, πιστοὺς ἢ σκεπτικιστὰς, ποῖον τὸ δόγμα, ὅπερ ἀκολουθοῦσιν εἰς τὸν βίον των. Θὰ εὐρεθῶσιν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ δεχθῶσιν ὅτι ἐν ἀκολουθοῦσι δόγμα: τὸ ἐξαγόμενον ἐκ τῶν νόμων τῶν συντασσομένων ὑπὸ τῶν ἐπιτηδείων εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ὑπαλλήλων ἢ παρὰ τῶν

νομοθετικῶν συνελεύσεων, καὶ τιθεμένων εἰς ἐφαρμογὴν ὑπὸ τῆς ἀστυνομίας. Ἐἶνε τὸ μόνον γνωστὸν ἡμῖν τοῖς Εὐρωπαϊοῖς δόγμα. — Γνωρίζουσιν ὅτι τὸ δόγμα τοῦτο δὲν προέρχεται ἄνωθεν, οὔτε ἐκ τῶν προφητῶν, οὔτε ἐκ τῶν σοφῶν· βλασφημοῦσιν ἀκαπαπαύστως τοὺς κανόνας τοὺς τιθεμένους ὑπὸ τῶν ὑπαλλήλων τούτων ἢ ὑπὸ τῶν νομοθετικῶν αὐτῶν συνελεύσεων, ἀλλὰ τοῖς ἀναγνωρίζουν ἅμα καὶ ὑποτάσσονται εἰς τὴν ἀστυνομίαν τὴν ἐπιφορτισμένην νὰ τοὺς θέτῃ εἰς ἐφαρμογὴν· ὑποτάσσονται εἰς αὐτοὺς ἄνευ γογγυσμοῦ καὶ ὑποχωροῦσιν εἰς τὰς φρικωδεστέρας τῶν ἀξιώσεων. Οἱ ὑπάλληλοι οὗτοι ἢ αἱ συνελεύσεις αὗται κανονίζουσιν ὅτι πᾶς νέος ὀφείλει νὰ εἶνε ἕτοιμος ν' ἀρπάσῃ τὰ ὄπλα, ν' ἀποθνήσκῃ αὐτὸς καὶ νὰ φονεύῃ τοὺς ἄλλους, καὶ πάντες οἱ πατέρες καὶ αἱ μητέρες ποῦ ἔχουν υἱοὺς ἐφήβους ὑπακούουν εἰς τὸν νόμον αὐτόν, τὸν συνταχθέντα τὴν προτεραίαν παρ' ἐνὸς μισθωτοῦ ὑπαλλήλου καὶ ἀνακλητιέου τὴν ἐπιούσαν.

117. - Οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐξουσίας καὶ τῆς ἐπιστήμης φθάσαντες εἰς τὸν σκοπὸν ὃν ὥρισαν ἑαυτοῖς, ἀναγνωρίζουσι πολ- λάκις τὸ μάταιον αὐτοῦ καὶ ἐπιστρέφουσιν εἰς τὴν κατὰστασιν ἀφ' ἧς ἐξῆλθον. Ὁ Κάρολος Ε', Ἰβάν ὁ Τρομερὸς, Ἀλέξανδρος ὁ Α', ἀναγνωρίσαντες τὴν ματαιότητα τῆς σκληρότητος τῆς ἐξουσίας, τὴν ἐγκατέλειψαν διότι ἐνόησαν ἑαυτοὺς ἀνικάνους νὰ ἐπωφεληθῶσιν ἐπὶ πλέον τῆς βίας.

Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνοι οἱ Κάρολοι Ε' καὶ οἱ Ἀλέξανδροι Α' οἱ καταλήξαντες εἰς τὴν ἀηδίαν αὐτὴν τῆς ἰσχύος· πᾶς ἄνθρωπος ἀποκτήσας τὴν ἰσχὺν ἢν ἐφιλοδόξει, πᾶς ὑπουργός, στρατηγός, ἑκατομμυριοῦχος, διευθυντὴς ἔτι γραφείου ὅστις ἐπεδίωκε τὴν θέσιν αὐτὴν ἐπὶ δεκαετίαν ὄλην, πᾶς μουζικὸς πλουτίας, αἰσθάνεται τὴν αὐτὴν ἀπαλλαγὴν ἐκ τῆς πλάνης καὶ καθίσταται καλύτερος.

118.— Ἡ ζωὴ τῶν λαῶν δὲν περιορίζεται ἐν τῇ ζωῇ μερικῶν ἀτόμων, διότι ὁ δεσμὸς ὁ συνδέων τοὺς μερικοὺς τούτους ἀνθρώπους πρὸς τοὺς λαοὺς δὲν δύναται ν' ἀνακαλυφθῇ. Ἡ θεωρία ἧτις ἰσχυρίζεται ὅτι ἀποδεικνύει ὅτι ὁ δεσμὸς αὗτος ἐδράζεται ἐπὶ τῆς μεταβάσεως τοῦ συνόλου τῶν θελήσεων τῆς μάξης εἰς τινὰ ἱστορικὰ πρόσωπα, εἶνε ὑπόθεσις τὴν ὁποίαν τὰ γεγονότα τῆς ἱστορίας δὲν ἐπιβεβαιοῦσιν. Ἡ πράξις τῆς μετοχειεύσεως τῶν θελήσεων τοῦ λαοῦ δὲν δύναται νὰ ἐπαληθευθῇ.

119.— Ἐφ' ὅσον θὰ γράφεται ἡ ἱστορία σημαινόντων προ- σώπων, τὰ ὁποῖα καλοῦνται Καῖσαρ, Ἀλέξανδρος, Λούθηρος ἢ Βολταῖρος, καὶ ὄχι ἡ ἱστορία ἀπάντων, ὅλων τῶν ἀνθρώπων τῶν λαβόντων μέρος εἰς τὸ γεγονός, χωρὶς νὰ ἐξαιρεθῇ οὐδὲ εἰς καὶ

μόνος, θὰ εἶνε ἀδύνατον νὰ μὴ ἀποδίδεται εἰς τὰ πρόσωπα ταῦτα ἡ δύναμις ἢ ὑποχρεοῦσα τοῦ; λοιποῦς ἀνθρώπους εἰς τὸ διευθύνειν τὴν δραστηριότητά των πρὸς σκοπὸν κοινόν. Οἱ ἱστορικοὶ τὴν δύναμιν αὐτὴν ὑπὸ μίαν καὶ μόνην μοναδικὴν μορφήν ἀντιλαμβάνονται: τῆς ἐξουσίας!

120. — Ἡ ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ μᾶς ἀποκαλύπτει τὰς συνθήκας τῆς ὑπάρξεως καὶ τὰς σκέψεις ἐνὸς συγγραφέως ἢ ἐνὸς ἀναμορφωτοῦ. Μᾶς διδάσκει ὅτι ὁ Λούθηρος εἶχε χαρακτῆρα εὐέξαπτον, ὅτι ὁ Ρουσσὸς ἦτο δὺςπιστος, ἀλλὰ δὲν μᾶς ἐξηγεῖ διατὶ μετὰ τὴν ἀναμόρφωσιν οἱ ἄνθρωποι ἀλληλεστραγγαλίσθησαν, οὔτε διὰ ποῖον λόγον οἱ Γάλλοι, κατὰ τὸ διάστημα τῆς μεγάλης Ἐπαναστάσεως, ἀπέστελλον ἀλλήλους ἐξ ὑπαμοιβῆς εἰς τὴν γκιλλοτίναν. Οἱ ἱστορικοὶ μᾶς δίδουν τὰς βιογραφίας μοναρχῶν ἢ συγγραφέων, οὐδέποτε δὲ τὴν ἱστορίαν τῆς ζωῆς τῶν λαῶν.

121. — Ἄν ἄλλοτε ἔλεγον εἰς τὸν ἄνθρωπον ὅτι ἄνευ Κράτους θὰ ἦτο ἐκτεθειμένος εἰς τὰς προσβολὰς τῶν κακοποιῶν καὶ τῶν ἐσωτερικῶν ἢ ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν, ὅτι θὰ εὕρισκετο εἰς τὴν ἀνάγκην ν' ἀμύνεται μόνος ἐναντίον ὄλων, ὅτι ἡ ζωὴ του θὰ ἠπιλεῖτο, ὅτι, κατὰ συνέπειαν, ἦτο ἐπωφελὲς δι' αὐτὸν νὰ ὑποταχθῆ εἰς μερικὰς στερήσεις ἵνα ἀποφύγη τὰς συμφορὰς ταύτας, ὁ ἄνθρωπος ἦτο πιθανὸν νὰ τὸ πιστεύσῃ, διότι ἡ θυσία ἦν ἐποιοεῖτο πρὸς τὴν Πολιτείαν τῷ ἔδιδε τὴν ἐλπίδα ζωῆς ἡσύχου ἐν τάξει πραγμάτων, ἣτις δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξαφανισθῆ. Ἀλλὰ σήμερον ὅτε αἱ θυσίαι αὗται ἔδεκαπλασθιάσθησαν, τὰ δὲ πλεονεκτήματα τὰ ὁποῖα ἠδύνατο νὰ ἐλπίσῃ ἐξ αὐτῶν ἐξηφανίσθησαν, εἶνε φυσικὸν ὅτι ὁ ἄνθρωπος διερωτᾷ ἑαυτὸν ἂν ἡ ὑποταγὴ του εἰς τὴν Πολιτείαν δὲν εἶνε ἀπολύτως περιττή.

122. — Εἶνε βέβαιον ὅτι εἶνε δύσκολον εἰς ἄνθρωπον τῆς ἐποχῆς μας νὰ μὴ συνιμετέχη κατὰ τινα τρόπον εἰς τὰς βιαιότητας τῶν κυβερνήσεων. Κάθε ἄνθρωπος δὲν ἔχει τὴν δύναμιν ν' ἀποκρούῃ τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, ἀλλὰ κάθε ἄνθρωπος δύναται νὰ μὴ ἐκλέγῃ τὰ ἐπαγγέλματα τοῦ στρατοῦ, τῆς ἀστυνομίας, τῆς ἐξουσίας ἢ τῶν οικονομικῶν, καὶ δύναται νὰ προτιμᾷ ἀπὸ τὰς δημοσίας θέσεις τὰς παχύτατα ἀμοιβομένας, ἐπάγγελμα ἀεξάρτητον καὶ ὀλιγώτερον προσοδοφόρον. Κάθε ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ κεφάλαιον ὅπερ κατέχει καὶ νὰ παραιτηθῆ τῶν δικαιωμάτων τῆς ἰδιοκτησίας τὴν ὁποῖαν ἢ βία ἐξασφαλίζει ἐπὶ τινῶν ἀντικειμένων, ἀλλὰ κάθε ἄνθρωπος δύναται νὰ ἐλαττώσῃ τὰς ἀνάγκας του καὶ ν' ἀπαλλαγῆ ὀλίγον κατ' ὀλίγον τῶν ἀπολαύσεων αἵτινες διεγείρουν τὸν φθόνον τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων.

123.—"Αν οἱ πλείστοι τῶν ἀνθρώπων προτιμῶσι τὴν ὑποταγὴν, τοῦτο δὲν γίνεται κατόπιν ὠρίμων σκέψεων ἐπὶ τοῦ ἕξ αὐτῆς δυνατοῦ νὰ προέλθῃ ἀγαθοῦ ἢ κακοῦ ἀποτελέσματος, ἀλλὰ τοῦτο συμβαίνει διότι εἶνε, οὕτως εἶπειν, ὑπνωτισμένοι. Ὑποκύπτοντες, οἱ ἄνθρωποι ὑποτάσσονται ἀπλῶς εἰς τὰς διαταγὰς, τὰς ὁποίας τοὺς δίδουν, χωρὶς νὰ σκέπτονται καὶ χωρὶς νὰ καταβάλλουν ἀγῶνα θελήσεως. Διὰ νὰ μὴ ὑποκύβουν, πρέπει νὰ σκεφθῶσιν ἀνεπηρεάστως, καὶ εἶνε τοῦτο μόχθος, διὰ τὸν ὅποιον δὲν εἶνε πάντες κατάλληλοι. Ἀλλά, ἂν τεθῆ κατὰ μέρος ἡ ἠθικὴ σημασία τῆς ὑποταγῆς ἢ τῆς ἀνταρσίας καὶ ζυγισθῶσι μόνον τὰ ἐκ τούτων ὑλικά ὠφελήματα, θὰ ἴδωμεν ὅτι ἡ ἀνταρσία εἶνε, γενικῶς, μᾶλλον ἐπωφελῆς τῆς ὑποταγῆς.

124.—Μὲ τὰς διαρκῶς αὐξανούσας καταχρήσεις τῶν κυβερνήσεων καὶ τὸν ἀνταγωνισμόν των, καιελήξαμεν νὰ ζητῶμεν ἀπὸ τοὺς ὑπηκόους ὄχι μόνον θυσίας ὑλικὰς, ἀλλὰ καὶ θυσίας ἠθικὰς ἀκόμη. Ὁ καθεὶς σκέπτεται: Δύναμαι νὰ ὑπακούσω;—Ἐν ὀνόματι τίνος ὁ ρεῖλω νὰ προβαίνω εἰς θυσίας;—Αἱ θυσίαι αὗται ζητοῦνται ἐν ὀνόματι τῆς Πολιτείας. Ἐν ὀνόματι τῆς Πολιτείας ζητοῦσι νὰ θυσιάσωμεν πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ εἶνε ἀγαπητὸν εἰς ἓνα ἄνθρωπον: τὴν εὐτυχίαν, τὴν οἰκογένειαν, τὴν ἀσφάλειαν, τὴν ἀνθρωπίνην ἀξιοπρέπειαν.—Ἀλλὰ τί εἶνε λοιπὸν αὕτη ἡ Πολιτεία ἢ ἀπαιτούσα θυσίας τόσοσ τρομακτικὰς; Εἰς τί μᾶς εἶνε ἀναγκαία;

125.—Ἐν ἐκ τῶν δύο: οἱ ἄνθρωποι εἶνε ἢ δὲν εἶνε ὄντα λογικά. Ἐν δὲν εἶνε λογικά, δὲν χωρεῖ ἡ μεταξὺ αὐτῶν ἴδρυσις διαφορῶν ὑπὸ ἔποψιν λογικοῦ: τὰ πάντα θὰ κανονίζωνται διὰ τῆς βίας χωρὶς νὰ ὑπάρχη ἢ παραμικρὰ δικαιολογία τῆς ἀπονομῆς εἰς τούτους πλείοτερον ἐκείνων τοῦ ἀποκλειστικοῦ δικαιώματος τῆς χρήσεως τῆς βίας. Καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν καταδίκην τῶν κυβερνήσεων. Ἐν δὲ οἱ ἄνθρωποι εἶνε λογικοί, αἱ σχέσεις των πρέπει νὰ βασιζωνται ἐπὶ τοῦ λογικοῦ καὶ ὄχι ἐπὶ τῆς βίας ἐκείνων μεταξὺ αὐτῶν οἵτινες, ἐκ συμπτώσεως, ἐσφετερίσθησαν τὴν ἐξουσίαν. Καὶ πάλιν τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν καταδίκην τῶν Κυβερνήσεων.

126.—Τίς ἢ χρησιμότης τοῦ διατρέφειν, τοῦ συντηρεῖν τοὺς βασιλεῖς τοὺς αὐτοκράτορας, τοὺς προέδρους, τὰ μέλη πιντὸς εἰδους κοινοβουλίων καὶ ὑπουργείων, ἂν ἐξ ὅλων τῶν συνελεύσεών των καὶ ἐξ ὅλων τῶν δημηγοριῶν των οὐδὲν προκύπτει; Δὲν εἶνε προτιμότερον, ὅπως εἶπε κάποιος εὐφυολόγος, νὰ κατασκευάσωμεν βασίλισσαν ἀπὸ καουτσού;

127.—Ἐν μόνον μέσον ἀνατροπῆς τῶν κυβερνήσεων ἔχομεν:

νά καταγγείλωμεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὸ ἐπίσημον ψεῦδος. Πρέπει νὰ τοὺς κάμωμεν νὰ ἐννοήσωσιν ὅτι ἐν τῷ χριστιανικῷ κόσμῳ οἱ λαοὶ δὲν ἔχουν καμμίαν ἀνάγκην νὰ προφινιάσσωσιν ἀπ' ἀλλήλων, ὅτι τὰ μεταξὺ τῶν λαῶν μίση προκαλοῦνται ὑπὸ αὐτῶν τούτων τῶν κυβερνήσεων καὶ ὑπὸ μόνον αὐτῶν, ὅτι αἱ στρατιαὶ εἶνε χρήσιμοι εἰς τοὺς ὀλίγους ἀνθρώπους τοῦ κυβερνοῦν, ἀλλ' εἶνε ἀνωφελεῖς ἢ μᾶλλον ὀλέθριαι εἰς τοὺς λαοὺς, τῶν ὁποίων διευκολύνουσι τὴν ὑποδούλωσιν.

128. Ἦρκεσε νὰ ἐξαφανισθῇ τὸ σόφισμα, ὅπερ ἐδικαιολογῆται τὴν δουλείαν, καὶ ἡ κοινὴ γνώμη ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου μετεβλήθη. Ἄρκει νὰ ἐξαφανισθῇ τὸ σόφισμα τὸ δικαιολογοῦν τὴν δύναμιν τοῦ χρήματος, καὶ ἡ κοινὴ γνώμη θὰ μεταβληθῇ καὶ ἐπὶ τοῦ ἐπαινετοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ ἐπονειδίστου, καὶ αὐτὴ ἢ ζωὴ θὰ μεταβληθῇ.

Ὁ ἐξοβελισμὸς τοῦ σοφίσματος τοῦ δικαιολογοῦντος τὴν ἐξουσίαν καὶ τὸ χρῆμα καὶ ἡ μεταβολὴ τῆς δημοσίας γνώμης ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην χωροῦσιν ἤδη ὀλοταχῶς ἐπὶ τὰ πρόσω. Ἄρκει νὰ παρατηρήσῃ τις μετὰ προσοχῆς ἵνα διακρίνῃ ὅτι ἡ μεταβολὴ αὕτη συντελεῖται ἤδη.

129.—Εἰς τὸ διήγημα: «Τὸ νέον βασιλικὸν ἔνδυμα» ὁ Ἄνδερσον παρουσιάζει ἓνα βασιλέα ἔμμανῆ διὰ τὰ νέα ἔνδύματα καὶ εἰς τὸν ὁ οἶον ράπτει ὑπεσχέθησαν ἔνδυμα ἑκτακτον, ἔνδυμα τοῦ ὁποίου τὸ ὕφασμα νὰ ἔχῃ τὴν εἰδικὴν ιδιότητα νὰ μένῃ ἀόρατον εἰς ἐκεῖνον ὅστις δὲν εἶνε ἐπιδέξιός εἰς τὸ ἀξίωμα ὅπερ κατέχει. Οἱ ἀυλικοί, οἵτινες προσέρχονται νὰ παρακολουθήσωσιν τὴν ἐργασίαν τῶν ραπτῶν, δὲν βλέπουν τίποτε, διότι οἱ ράπτει βυθίζουσι τὰς βελόνας των εἰς τὸν ἀέρα. Ἀλλά, ἐνθυμούμενοι ποία ἡ ιδιότης τοῦ ὑφάσματος ἐκεῖνου, λέγουσι ὅλοι ὅτι τὸ βλέπουν καὶ ἐξίστανται πρὸ τῆς ὠραιότητός του. Ὁ βασιλεὺς πράττει τὸ αὐτό. Ἡ στιγμή τῆς τελειῆς, καθ' ἣν ὀφείλει νὰ ἐμφανισθῇ ὑπὸ τὸ νέον τοῦ ἔνδυμα φθάνει. Ἐκδύεται καὶ περιβάλλεται τὸ φανταστικὸν ἔνδυμα, δηλαδὴ μένει ὀλόγυμνος καὶ βαδίζει τοιοῦτοτρόπως διὰ μέσου τῶν ὀδῶν. Ἀλλά, ἐπὶ τῇ ἀναμνήσει τῆς ιδιότητος τοῦ ὑφάσματος, κανεὶς δὲν ἀποφασίζει νὰ εἴπῃ ὅτι δὲν φέρει ἔνδυμα μέχρι τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν ἐν μικρὸν παιδίον ἀνακραῖε: «Κυρτάξατε, εἶνε ὀλόγυμνος!».

Τὸ αὐτὸ προῶρισται νὰ συμβῇ εἰς ὅλους ἐκεῖνους οἵτινες κατέχουσιν ἐξ ἀδρανείας θέσεις καταστάσας ἀπὸ πολλοῦ ἀχρήστους, μόλις κάποιος ἀναφωνήσῃ ἀφελῶς: «Ἀλλὰ εἶνε καιρὸς τόρα ποῦ αὐτοὶ οἱ ἀνθρωποὶ δὲν χρησιμεύουν εἰς τίποτε!».

130.—Οἱ ἐλεύθεροὶ ἀνθρωποὶ ἄς μὴ ἐμπιστεύωνται εἰς ἀξίωμα,

ὅπερ δὲν εἶνε οὔτε ἰσχυρόν, οὔτε ἐλεύθερον, δηλαδή εἰς τὴν ἔξω-
 τερικὴν δύναμιν, ἀλλ' ἄς ἔχουν πεθοίθησιν ἐπὶ τὴν ἐλευθέραν
 καὶ ἰσχυρὰν ἀρχήν, ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν, τὴν ἀλήθειαν ἣτις ἀπεκα-
 λύφθη ἀφ' ἑαυτῆς πρὸς αὐτοὺς ἐπίζητουσα τὴν συναδέλφωσιν ὄλων
 τῶν λαῶν, καὶ θὰ ἴδωσι καταπίπτουσαν ὡς δέρμα νεκρόν, τὴν
 γηραιὰν καὶ ψευδῆ δημοσίαν γνώμην, ἣτις χρησιμεύει ὡς στή-
 ριγμα εἰς τὴν ἔξουσίαν τῶν κυβερνήσεων καί, μετ' αὐτῆς, θὰ
 συνεξαφανισθῆ καὶ ὄλον τὸ κακὸν ὅπερ διαπράττουσιν αὐταί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ο ΠΑΤΡΙΩΤΙΣΜΟΣ

131.—Τὸ αἶσθημα τοῦ πατριωτισμοῦ εἶνε ἀπλούστατα ἢ
 προτίμησις, ἣν ἕκαστος αἰσθάνεται πρὸς τὴν ἰδίαν του χώραν ἐν
 συγκρίσει πρὸς πάσας τὰς ἄλλας, καὶ ἐκφράζεται τελείως εἰς τὸ
 γερμανικὸν τοῦτο ἄσμα : *Deutschland, Deutschland über alles.*
 (*Ἡ Γερμανία, ἡ Γερμανία ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἐν τῷ κόσμῳ*).
 Ἐντικαταστήσατε μόνον τὴν λέξιν *Γερμανία* μὲ τὸ ὄνομα ἑνὸς
 οἰουδήποτε Κράτους, καὶ θὰ ἔχετε τὸν τέλειον ὄρισμόν τοῦ πα-
 τριωτισμοῦ. Τὸ ὅτι παρόμοιον αἶσθημα εἶνε λίαν ποθητὸν
 καὶ λίαν ὠφέλιμον εἰς τὰς κυβερνήσεις, ὅπως καὶ εἰς τὴν ἀκε-
 ραιότητα τῶν Πολιτειῶν, εἶνε μόνον ἠλίθιον καὶ ἀνήθικον.
 Εἶνε ἠλίθιον, διότι ἂν ἕκαστη Πολιτεία θεωρῆ ἑαυτὴν ὑπερτέραν
 τῶν γειτονικῶν Πολιτειῶν, καμμία ἐξ αὐτῶν δὲν θὰ συμμορφου-
 ται μὲ τὴν ἀλήθειαν. Εἶνε ἀνήθικον, διότι ἐξωθεῖ ἀναποτρέ-
 πτως ἕκαστον ἐκ τῶν αἰσθανομένων αὐτὸ εἰς τὴν προσπάθειαν
 νὰ κατακτήσῃ διὰ τὴν κυβέρνησίν του καὶ τοὺς συμπολίτας του
 παντὸς εἶδους πλεονεκτήματα ἐπὶ βλάβει τῶν γειτονικῶν Κρα-
 τῶν. Ἄλλ' ἢ τοιαύτη τάσις εἶνε καὶ εὐθείαν ἀντίστροφος πρὸς
 τὴν ἠθικὴν ἣτις λέγει : *ὃ σὺ μισεῖς ἐτέρῳ μὴ ποιήσης.*

132.—Ὅποιός τις ὁ πατριωτισμὸς ἑνὸς Ἰρλανδοῦ ἐγκατε-
 στημένου εἰς τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας ; Ἡ θρησκεία του τὸν
 συνδέει μὲ τὴν Ρώμην, ἢ καταγωγὴ του μὲ τὴν Ἰρλανδίαν, ἢ πο-
 λιτειακὴ του κατάστασις μὲ τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας. Τὸ αὐτὸ
 συμβαίνει μὲ τοὺς Τσέχους ἐν Αὐστρία, τοὺς Πολωνοὺς ἐν Ρωσία,
 Πρωσσία καὶ Αὐστρία, τοὺς Ἰνδοὺς ἐν Ἀγγλία, τοὺς Ταρτάρους
 καὶ τοὺς Ἀρμενίους ἐν Ρωσία καὶ Τουρκία. Χωρὶς νὰ ληφθῶ-
 σιν ὑπ' ὄψιν οἱ ὑποδουλωμένοι λαοί, ὑποστηρίζω ὅτι οἱ λαοὶ οἱ
 ὁμογενεῖς, ὅπως οἱ Ρῶσοι, οἱ Γάλλοι, οἱ Πρωσσοί, δὲν δύναν-

ται νὰ αἰσθάνωνται τὸ πατριωτικὸν αἰσθημα ὅπερ ἦτο ἴδιον τοῖς Ἀρχαίοις, διότι, συχνότατα, εἰς πολίτης τῶν χωρῶν τούτων βλέπει τὰ κύρια συμφέροντα τῆς ὑπάρξεώς του, τὰ οἰκογενειακά του συμφέροντα, ἂν εἶνε νυμφευμένος μετὰ ξένης, τὰ οἰκονομικά του συμφέροντα, ἂν ἔχη κεφάλαια εἰς τὸ ἐξωτερικόν, τὰ ἐπιστημονικά καὶ καλλιτεχνικά του συμφέροντα, ὅλα ἐδρεύοντα ἔξω τῆς ὁποίας, ἐξανίσταται τὸ πατριωτικὸν του μῖσος.

133. — Ἡ ἐκδήλωσις τῶν πατριωτικῶν αἰσθημάτων τῶν λαῶν εἶνε, πρὸ παντὸς ἄλλου, τεχνητὴ ἐνέργεια τῶν κυβερνήσεων των.

Ἐν Γαλλίᾳ ὑπεδέχθησαν μετ' ἴσου ἐνθουσιασμοῦ τὴν ἀναγγελίαν τῆς εἰς Ρωσίαν ἐστρατείας ἐπὶ Ναπολέοντος τοῦ Α', κατόπιν Ἀλέξανδρον τὸν Α', ἐκεῖνον ἀκριβῶς τὸν ὁποῖον εἶχον πολεμήσει, εἶτα αὐθις τὸν Ναπολέοντα, κατόπιν ἐκ νέου τοὺς Συμμάχους, εἶτα τοὺς Βουρβόνους, τοὺς Ὁρλεανίδας, τὴν Δημοκρατίαν, Ναπολέοντα τὸν Γ' καὶ τὸν Μπουλανζέ.

Ἐν Ρωσίᾳ, ὑποδέχονται κατὰ τὸν ἴδιον ἀκριβῶς τρόπον, σήμερον τὸν Πέτρον, αὐριον τὴν Αἰκατερίνην, εἶτα τὸν Παῦλον, τὸν Ἀλέξανδρον, τὸν Κωνσταντῖνον, τὸν Νικόλαον, τὸν δοῦκα τοῦ Λούχτεμπεργ, τοὺς ἀδελφούς μας Σλαύους τῶν Βαλκανίων, τὸν βασιλέα τῆς Πρωσίας, τοὺς γάλλους ναύτας καὶ πάντας ἐκεῖνους πρὸς οὓς αἱ ἀρχαὶ ἐπιθυμοῦσι νὰ κάμωσι πομπώδη δεξιῶσιν. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Ἀμερικῇ, ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ.

134. — Ἡ πατριωτικὴ δεισιδαιμονία ἐνεθαρρύνθη διὰ τῆς συστάσεως ἐθνικῶν ἑορτῶν, θεαμάτων, μνημείων, πανηγύρεων ἐπισήμων, ἅτινα διαθέτουν τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸ μὴ ἀναγνωρίζειν ἀξίαν εἰς ἄλλον τινὰ πλὴν τοῦ ἰδίου των λαοῦ, μεγαλεῖον εἰς ἄλλον πλὴν τοῦ Κράτους των καὶ τῶν κυβερνητῶν των, καὶ προκαλοῦσιν ἐν αὐτοῖς τὸ μῖσος κατὰ τῶν ἄλλων λαῶν. Πλὴν τούτου, αἱ δεσποτικαὶ κυβερνήσεις ἀπαγορεύουσι τὰ βιβλία καὶ τὰς διαλέξεις αἵτινες φωτίζουν τὸν λαόν, καὶ πάντες οἱ ἄνθρωποι, οἵτινες δύνανται νὰ τὸν ἀφυπνίσωσιν ἀπὸ τῆς νάρκης του, ἐκτοπίζονται ἢ φυλακίζονται. Ἐπὶ πλεόν, πᾶσαι ἀνεξαιρέτως αἱ κυβερνήσεις κρύπτουσιν ἀπὸ τὸν λαόν ὅ,τι δύναται νὰ τὸν χειραφετῇ καὶ ἐνθαρρύνουσι πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ τὸν διαφθείρῃ, ὅπως κάποια φιλολογία, ἣτις συγκρατεῖ τὸν λαόν ἐν τῇ βαρβαρότητι τῶν θρησκευτικῶν καὶ πατριωτικῶν δεισιδαιμονιῶν, καὶ ὅπως ἐπίσης τὰ ὑλικά μέσα τῆς ἀποκτηνώσεως, ὅποια ὁ καπνός, τὸ ἀλκοόλ, ἅτινα ἀποτελοῦσι τὴν κυρίαν πηγὴν τῶν ἐσόδων τῆς Ἐπικρατείας. Αὕτῃ ἀκόμη ἡ πορνεία ἐνθαρρύνεται, διότι ὄχι

μόνον εἶναι ἀνεγνωρισμένη, ἀλλὰ καὶ εἰδικῶς ὀργανωμένη παρὰ τῶν πλείστων κυβερνήσεων.

135.— Δυνατὸν μετ' αἰσθήματος οἴκτου νὰ τείνη τις τὸ οὖς πρὸς ἀνοησίας ποῦ λέγει κάποιος τρελόγερος ἀσθενῆς καὶ ἄοπλος, περιβεβλημένος κοιτωνίτην καὶ νυκτικὸν σκοῦφον· δυνατὸν μάλιστα νὰ μὴ τοῦ φέρη τις ἀντιρρήσεις καί, χάριν ἀστεϊσμοῦ, νὰ τὸν δικαιώνη· ἀλλὰ, ὅταν πρόκηται περὶ πλήθους τρελλῶν ρωμαλέων, διεκφυγόντων ἐκ τῶν κελλίων των καὶ ὀπλισμένων ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν διὰ μαχαιρῶν, ξιφῶν καὶ περιστρόφων, τὰ ὅποια κραδαίνουν κατὰ πᾶσαν διεύθυνσιν, — τότε, οὐ μόνον δὲν δύναται τις νὰ τοῖς ἀφήσῃ ἐλευθέρους, ἀλλ' οὔτε δύναται νὰ μείνῃ ἡσυχος οὐδ' ἐπὶ μίαν στιγμὴν πρὸ τῆς παρουσίας των. Ἐν τῇ καταστάσει ταύτῃ τῆς ὑπερξόψεως, τῆς παραχθείσης ἐκ τῶν γαλλορωσικῶν ἐορτῶν, εὑρίσκονται σήμερον ἡ γαλλικὴ καὶ ἡ ρωσικὴ κοινωνία. Οἱ δὲ ἄνθρωποι αὐτοί, οὔτινες προσεβλήθησαν ἀπὸ τὴν ἐπιδημικὴν αὐτὴν ψυχοπάθειαν, ἔχουν εἰς χεῖράς των τὰ τρομερώτερα ὄργανα τοῦ θανάτου καὶ τῆς καταστροφῆς.

Εἶνε γνωστὴ ἡ πανουργία ἢ ἀποκτιῶσιν οἱ ἐξ ἐγκεραλικῶν νόσων προσβαλλόμενοι ἄνθρωποι· ἐνταῦθα αὕτη συνίσταται εἰς τὸ ἐπαναλαμβάνειν ἀκαταπαύστως: «δὲν θέλομεν τὸν πόλεμον», καὶ εἰς τὸ παρέρχεσθαι ἐν σιωπῇ ἐκεῖνο ποῦ σκέπτεται ὅλος ὁ κόσμος. Ἐδῶ εὑρηται τὸ ἀνησυχαστικώτερον τῶν φαινομένων (1).

136.— Ὁ ἐργατικὸς πληθυσμὸς εἶνε λίαν ἀπλησχολημένος μὲ τὴν φροντίδα τῆς ἐξασφαλίσεως τῆς ζωῆς του, φροντίδα ἀποροφῶσαν πᾶσάν του τὴν προσοχὴν, ὥστε νὰ μὴ ἐνδιαφέρεται διὰ τὰ πολιτικά του ζητήματα τὰ ἀποτελοῦντα τὴν βᾶσιν τοῦ πατριωτισμοῦ: τὰ ζητήματα τῆς ρωσικῆς ἐπιτροπῆς ἐν Ἀνατολῇ, τῆς γερμανικῆς ἐνότητος, τῆς ἀναγκαίας ἐπιστροφῆς εἰς τὴν Γαλλίαν, τῶν ἀφαιρεθεισῶν ἀπ' αὐτὴν ἐπαρχιῶν, κτλ., τὰ ζητήματα ταῦτα δὲν ἐνδιαφέρουσιν τὸν λαόν, οὐ μόνον διότι οὐδέποτε γνωρίζει τὰς συνθήκας αἵτινες τὰ γεννῶσιν, ἀλλὰ προσέτι καὶ διοι τὰ συμφέροντα τῆς ζωῆς του εἶνε ἂ τολύτως ἀνεξάρτητα τῶν πολιτικῶν του συμφερόντων. Ἐνας ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ δὲν θὰ σκοτισθῇ ποτὲ νὰ μάθῃ πόθεν θὰ περάσῃ τὸ τάδε σύνορον, εἰς ποῖον θὰ κατακρωθῇ ἢ Κωνσταντινούπολις κλπ., καὶ μάλιστα τοῦ εἶνε ἀδιάφορον ἂν θὰ πληρώσῃ τοὺς φόρους του ἢ θὰ δώσῃ τὸν υἱόν του εἰς τὸν στρατόν, ὑπὲρ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ Κράτους. Ἐξ ἐναν-

1) Τὰ ἀνωτέρω ὁ Τολστόη ἔγραψεν ἐπ' εὐκαιρίας ἧς γαλλορωσικῆς «συμμαχίας».

τίας, τὸν ἐνδιαφέρει πάντοτε ζωηρῶς νὰ μάθῃ τίνος ποσοῦ φόρους ἔχει νὰ πληρώσῃ, ποία θὰ εἶνε ἡ διάρκεια τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, ποία ἡ τιμὴ τοῦ ἐδάφους καὶ ἡ τῆς ἐργασίας, ὅλα ζητήματα ἀπολύτως ἀνεξάρτητα τῶν πολιτικῶν συμφερόντων. Ἐκ τούτου ἐπεται ὅτι, εἰς τὸ πείσμα τῶν μόχθων οὐκ καταβάλλουν αἱ κυβερνήσεις ἵνα ἐμπνέουν εἰς τοὺς λαοὺς τὰς ιδέας τοῦ πατριωτισμοῦ, αἵτινες εἶνε ξέναι εἰς αὐτούς, καὶ ἵνα ἐξοβελίζωσι τὰς κοινωνιστικὰς ιδέας, αἵτινες ἀναπτύσσονται ἐν μέσῳ αὐτῶν, ὁ σοσιαλισμός, παρὰ πᾶσαν ἀντίδρασιν, διεισδύει εἰς τὰς λαϊκὰς μάζας, ἐνῶ ὁ πατριωτισμός, ἐμπνεόμενος διὰ μεγάλας ἀγώνων, τείνει ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον νὰ ἐξαφανισθῇ παρὰ τῷ λαῷ ἵνα μὴ πλέον ἐκδηλοῦται παρὰ μόνον μεταξὺ τῶν ἀνωτέρων τάξεων, εἰς τὰς ὁποίας παρέχει πλεονεκτήματα.

137.—Ἐν Ρωσίᾳ, ὁ πατριωτισμός, ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς ἀφοσιώσεως καὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν πίστιν, τὸν τσάρον καὶ τὴν πατρίδα, διοχετεύεται εἰς τὸν λαὸν μετ' ἐντάσεως παραδόξου δι' ὅλων τῶν μέσων ἅτινα διαθέτει ἡ κυβέρνησις, τοῦτέστι ἐκκλησιῶν, σχολείων, τυπογραφείων κτλ· καὶ ὅμως ἡ ἐργατικὴ τάξις ἐν Ρωσίᾳ, ἀνερχομένη περίπου εἰς ἑκατὸν ἑκατομμύρια ἀνθρώπων, εἰς τὸ πείσμα τῆς ἀδικαιολογήτου ἡμῶν ὑπολήψεως πρὸς λαὸν ἰδιαιτέρως ἀφωσιωμένον εἰς τὴν πίστιν του, εἰς τὸν τσάρον του καὶ εἰς τὴν πατρίδα του, εἶνε ὅσον τὸ δυνατὸν ἀπηλλαγμένη τῶν προσχημάτων τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ τῶν ἰδεῶν τῆς ἀφοσιώσεως εἰς τὴν πίστιν της, εἰς τὸν τσάρον της καὶ εἰς τὴν πατρίδα της. Τὴν πίστιν αὐτῆς, τὴν ὀρθόδοξον αὐτὴν θρησκείαν, ἣν διδάσκει ἡ κυβέρνησις, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν διακηρύττουν τὸν λαὸν τόσο ἀφωσιωμένον, οὐδὲ τὴν γνωρίζει κἄν, καὶ ὁσάκις ἐκ τύχης τὴν σπουδάζῃ, σπεύδει νὰ τὴν ἀπορρίψῃ ἵνα καταστῇ ὀρθολογιστής, τοῦτέστιν ἵνα ἐγκολπωθῇ πίστιν, ἣν οὐδεὶς δύναται οὔτε νὰ προσβάλλῃ οὔτε νὰ υπερασπίσῃ. Ὡς πρὸς τὸν τσάρον, παρὰ τοὺς ἀγῶνας οὓς καταβάλλουσιν ἵνα τὸν ἐπηρεάσωσιν ὑπὸ τὴν ἔρπονταύτην, ἡ στάσις τοῦ λαοῦ εἶνε ἡ αὐτὴ ἡ ὁποία πρὸς πάσας τὰς λοιπὰς ἐξουσίας· ἂν δὲ δὲν καταδικάζῃ, φαίνεται ὅμως ἀπολύτως ἀδιάφορος. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν πατρίδα του, ἂν ἐννοεῖται διὰ ταύτης ἄλλο τι ἐκτὸς τοῦ χωρίου ἢ τοῦ δήμου του, ἢ δὲν τὴν ἐννοεῖ καθόλου, ἢ δὲν κάμνει μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῶν λοιπῶν ἐπικρατειῶν τὴν παραμικρὰν διαφορὰν. Ὅπως ἀκριβῶς ἄλλοτε οἱ Ρῶσοι μετανάσται μετέβαινον πρὸς ἐγκατάστασιν εἰς Αὐστρίαν ἢ εἰς Τουρκίαν, ὁμοίως καὶ τώρα, παίρνουν τὸν δρόμον ἀδιαφόρως ἐν Ρωσίᾳ, ἢ ἔξω τῆς χώρας ταύτης, ἐν Τουρκίᾳ ἢ ἐν Κίνα.

138.—Διὰ τὸν Ρῶσον χωρικὸν ὁ πατριωτισμός οὐδεμίαν ἔχει

σημασίαν, τὸ δὲ ζήτημα τῆς γνώσεως ὑπὸ ποίαν κυβέρνησιν θὰ ζήσῃ, εἶνε ἀσυγκρίτως ὀλιγώτερον ἐνδιαφέρον δι' αὐτὸν (διότι γνωρίζει ὅτι πᾶσαι αἱ κυβερνήσεις θὰ τὸν ληστεύσουν ἐξ ἴσου), ἀπὸ τὸ ζήτημα τῆς γνώσεως ἂν τὸ ὕδωρ εἶνε καλόν, ἂν ὁ πηλὸς εἶνε μαλακὸς καὶ ἂν τὰ λαχανικὰ εὐδοκιμοῦν εἰς τὸ τάδε μέρος.

Τὸ αὐτὸ φαινόμενον παρατηρεῖται γενικῶς παρὰ τοῖς μετανάσταις ἐν γένει, ἄγγλοις, ὀλλανδοῖς, γερμανοῖς, ἐν Ἀμερικῇ, ἢ παρὰ τοῖς λαοῖς, οἵτινες προσέρχονται πρὸς ἐγκατάστασιν ἐν Ρωσίᾳ.

139. — Ἡ μετάβασις τῶν ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης ἀπὸ ἐνὸς συστήματος εἰς ἕτερον, ἀπὸ τῆς τουρκικῆς εἰς τὴν αὐστριακὴν κυριαρχίαν, ἢ ἀπὸ τῆς γαλλικῆς εἰς τὴν γερμανικὴν, μεταβάλλει τόσον ὀλίγον τὴν κατάστασιν τῆς ἀληθοῦς ἐργατικῆς τάξεως, ὥστε θὰ ἔμενεν αὕτη ἀπολύτως ἀδιάφορος πρὸς τοῦτο, ἂν ἡ κυβέρνησις καὶ αἱ διευθύνουσαι τάξεις δὲν ἐνήργουν πρὸς τεχνητὴν ἐξέγερσίν της πρὸς ἀντίστασιν.

140. — Ἄν τὰ πατριωτικὰ αἰσθήματα ἦσαν τόσον βαθέως ἐρριζωμένα εἰς τὴν καρδίαν τῶν διαφόρων λαῶν θὰ τάρναν νὰ ἐκδηλοῦνται ἐλευθέρως, χωρὶς νὰ ἐπιζητῶσι νὰ προκαλῶσι τὴν ἐκρηξίν των διὰ μέσων τεχνητῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄. Η ΣΤΡΑΤΟΚΡΑΤΙΑ

141. — Ἐνώπιον μιᾶς τραπέζης, βλέπει τις καθημένους εἰς θέσεις τιμητικὰς, ὑπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ αὐτοκράτορος, πεζοῦ, γηραιούς τινος ὑπαλλήλου κατακοσμήτου; ἀπὸ παράσημα, συνομιλοῦντας ἐλευθέρως καὶ ἀμελῶς, γράφοντας, διατάσσοντας, προσκαλοῦντας. Παραπλεύρως αὐτῶν, μὲ ράσσον μετάξινον, μὲ μεγάλον σταυρὸν ἐπὶ τοῦ στήθους, μὲ τὴν λευκὴν κόμην καταπίπτουσαν ἐπὶ τοῦ ἐπιτραχηλίου, ἕνας σφβάσιμος ἱερεὺς ἵσταται παρὰ τὸ ἀναλόγιον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀναπιύονται εἰς σταυρὸς χρυσοῦς καὶ ἐν εὐαγγέλιον μὲ χρυσομέναν γωνίαν. Προσκαλεῖται ὁ Ἰβάν Πετρόφ. Ἐνας νεανίας κακοενδεδυμένος, ρυπαρὸς, τρομαγμένος, προχωρεῖ, μὲ τὴν μορμὴν συντετριμμένην, τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀνησύχους καὶ πνέσσοντας, καὶ διὰ φωνῆς χαμηλῆς καὶ διακοπτομένης λέγει :

— Ἐγώ... ὁ νόμος... σὰν χριστιανός... δὲν εἰμπορῶ....

— Τί λέγει αὐτὸς ἐκεῖ; ἐρωτᾷ μετ' ἀνυπομονησίας ὁ πρόεδρος, προσηλῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς, τείνων τὸ οὖς καὶ ἀνυψῶν τὴν κεφαλὴν ἀπὸ τοῦ βιβλίου του.

— Ομιλεῖτε δυνατώτερα ! φωνάζει ὁ συνταγματάρχης, τοῦ ὁποῦ λαμποκοποῦν τὰ γαλόνια.

— Ἐγὼ... ἐγὼ... σὺν χριστιανός...

Τέλος, κατανοοῦσιν ὅτι ὁ νέος ἀποκρούει τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν διότι εἶνε χριστιανός.

— Μὴ λέγῃς βλακείαις. Ἀνέβα εἰς τὸν μετρητῆρα. Ἰατρέ, εὐαρεστηθῆτε νὰ τὸν μετρήσετε. Καλός ;

— Καλός.

— Πάτερ, ὀρκίσατέ τον.

Καὶ ὄχι μόνον κανεὶς δὲν ταράσσεται, ἀλλὰ μάλιστα οὔτε δίδουν προσοχὴν εἰς ὅσα ψιθυρίζει ὁ τρομαγμένος πτωχὸς νεανίας.

— Ὅλοι κάτι ἔχουν νὰ εἴπουν, ὡς νὰ εἶχομεν καιρὸν νὰ τοὺς ἀκούωμεν. Μένουν ἀκόμη τόσοι νεοσύλλεκτοι πρὸς ἐξέτασιν !

Ἐκκληρωτὸς φαίνεται ὅτι θέλει κάτι νὰ προσθέσῃ.

— Ἀντίκειται εἰς τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ.

— Ἐμπρός, ἔμπρός ! δὲν ἔχομεν ἀνάγκην ἀπὸ σᾶς διὰ νὰ γνωρίζωμεν τί εἶνε σύμφωνον πρὸς τὸν νόμον καὶ τί δὲν εἶνε. Ἐμπρός ! βαδίσατε ! Πάτερ, κατηχήσατέ τον. Ὁ κατόπιν !

Καὶ ἀπάγουσι τὸν νέον τρέμοντα σύσσωμον.

Καὶ τίς ἀμφιβάλλει ὅτι αἱ ὀλίγαι λέξεις αἱ ἄνευ συνεχείας, αἱ προφερθεῖσαι παρὰ τοῦ νεανίου καὶ πάραυτα καταπνιγεῖσαι, δὲν περιέχουν τὴν ἀλήθειαν, ἐνῶ αἱ ἐπίσημοι ἀγορεύσεις τῶν λειτουργῶν τῆς πολιτείας καὶ τοῦ ἱερέως, αἱ ἡρεμοὶ καὶ σταθεροί, δὲν εἶνε ψεῦδος καὶ ἀπάτη ;

142.--Οὐ μόνον αἱ κυβερνήσεις, ἀλλὰ καὶ ἡ πλειονότης ἀκόμη τῶν φιλελευθέρων ἀνθρώπων, τῶν ἐλευθέρως σκεπτομένων, φαίνονται ἐφευρόντες τὸ μέσον τοῦ ἀποστρέφειν μετὰ προσοχῆς τὴν κεφαλὴν ἀπὸ παντὸς ὅ,τι ἐλέχθη, ἐγράφη, ἐνηργήθη καὶ ἐνεργεῖται ἀκόμη πρὸς ἀποκάλυψιν τοῦ ἀσιμβιβάστου τῆς βίας ὑπὸ τὴν τρομακτικωτέραν, τὴν ἀγροικιοτέραν, τὴν πασιφανεστέραν τῆς μορφῆς,--τὴν τῆς στρατοκρατίας, δηλαδὴ τοῦ διοργανισμοῦ τοῦ ἐγκλήματός,--μὲ τὸ δόγμα, τὸ ὄχι μόνον χριστιανικὸν ἀλλ' ἀπλῶς φιλανθρωπικόν, ὅπερ ἡ κοινωνία ἰσχυρίζεται ὅτι πρᾶσβεύει.

143.— Ἡ Βίβλος μᾶλλον διδάσκει ὅτι ἡ εὐδαιμονία τοῦ ἀνθρώπου πρὸ τῆς πτώσεώς του ἐνέκειτο εἰς τὴν ἔλλειψιν τῆς ἐργασίας. Ἡ αὐτὴ προδιάθεσις ἀνευρίσκεται καὶ εἰς τὸν ἐκπεσμένον ἀνθρώπον, ἀλλ' οὗτος δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ μείνῃ ἀδρανής, ὄχι μόνον ἕνεκα τοῦ ἀναθέματος ὅπερ τὸν βαρύνει καὶ τὸν ἀναγκάζει νὰ κερδαίνῃ τὸν ἄρτον του ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου του, ἀλλὰ καὶ συνεπείᾳ αὐτῆς τῆς συστάσεως τῆς ἠθικῆς του φύσεως. Κάποια μυστικὴ φωνὴ τὸν πληροφορεῖ ὅτι θὰ καθίστατο ἔνοχος ἐγ-

καταλείπων ἑαυτὸν εἰς τὴν ὀκνηρίαν, καὶ ὁμοῦς ἂν ἠδύνατο μένων νοθρός, νὰ εἶνε ὠφέλιμος καὶ νὰ ἐκτελῇ τὸ καθήκόν του, θ' ἀπῆλαυε βεβαίως ἑνὸς τῶν ὄρων τῆς πρωτογενοῦς εὐδαιμονίας. Τοιοῦτοτρόπως *ὀλοκλήρως κλάσις τῆς κοινωνίας, ἢ τῶν στρατιωτικῶν, ζῆ ἐν ἀπραξία*, ἥτις τόσῳ μᾶλλον τοῖς ἐπιτρέπεται, καθ' ὅσον τοῖς εἶνε ἐπιβεβλημένα, καὶ ἥτις ὑπῆρξε πάντοτε δι' αὐτοὺς τὸ μέγα θέλημα τῆς ὑπηρεσίας.

144. — Ἡ ὑπαρξίς μας εὐρίσκεται σήμερον εἰς τοιαύτην ἀντίθεσιν πρὸς τὸ δόγμα τοῦ Ἰησοῦ, ὥστε ὑφιστάμεθα πελωρίαν δυσχέρειαν εἰς τὴν κανανόησιν τοῦ τελευταίου τούτου. Ἐγείναμεν τόσον κωφοὶ πρὸς ὅσα μᾶς ἐνετείλατο ὡς κανόνας τῆς ζωῆς, πρὸς τὰς παροτρύνσεις του οὐ μόνον διὰ τὸ μὴ φονεύειν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ μὴ ἐξοργίζεσθαι, διὰ τὸ μὴ ἀμύνεσθαι, διὰ τὸ στρέφειν τὴν παρεϊάν, διὰ τὸ ἀγαπᾶν τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν, τόσον ἐξωκειώθημεν εἰς τὸ ἀποκαλεῖν τοὺς ἀνθρώπους εἰδικῶς προωρισμένους εἰς τὸ ἐγκλημα, - χριστιανικὴ στρατιά, - τόσον ἐξωκειώθημεν εἰς τὸ ἀκροᾶσθαι πρυσευχῶν ἀπευθυνομένων πρὸς τὸν Χριστὸν πρὸς αἰτήσιν τῆς νίκης, ὥστε ὑψώσαμεν τὸ ξίφος, τὸ σύμβολον τοῦ ἐγκλήματος, ὡς κάτι ἱερὸν ἀντικείμενον, καὶ ἐφθάσαμεν εἰς τοιοῦτο σημεῖον, ὥστε οἱ λόγοι τοῦ Ἰησοῦ νὰ μᾶς φαίνωνται σήμερον συμβιβαζόμενοι μὲ τὸν πόλεμον. Καὶ λέγομεν: ἂν ὁ Χριστὸς ἀπηγόρευε τὸν πόλεμον, θὰ τὸ ἔλεγε καθαρώτερον.

Λησμονοῦμεν ὅτι ὁ Ἰησοῦς δὲν ἠδύνατο νὰ φαντασθῇ ὅτι ἀνθρωποὶ, ἔχοντες πίστιν εἰς τὸ δόγμα του, τὸ δόγμα τῆς ταπεινοφροσύνης, τῆς ἀγάπης, τῆς ἀδελφότητος, θὰ ἠδύνατό ποτε μὲ γαλήνην καὶ προμελέτην, νὰ διοργανώσουν φύλους ἀδελφῶν.

145. — Ἡ παγκόσμιος στρατιωτικὴ ὑπηρεσία εἶναι ὁ ἔσχατος βαθμὸς τῆς βίας τῆς ἀναγκαίας εἰς τὴν συγκράτησιν τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ, εἶνε τὸ ἔσχατον ὄριον ὅπερ δύναται νὰ φθάσῃ ἢ ὑποταγῇ τῶν ὑπηκόων· εἶνε ἡ κλεῖς τοῦ θόλου, τοῦ ὁποίου ἢ πτώσις θὰ ἀποφασίσῃ τὴν κατάρρευσιν ὀλοκλήρου τῆς οἰκοδομῆς.

146. — Ἡ καθιέρωσις τῆς παγκοσμίου ὑπηρεσίας θὰ ὁμοίωζε πρὸς ἄνθρωπον, ὅστις, ἵνα μὴ καταρρεύσῃ ἢ οἰκία του, θὰ τὴν παραγέμιζεν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν δι' ὑποστηρικμάτων, δοκῶν καὶ σανίδων, ὥστε θὰ κατῴρθωνε νὰ τὴν συγκρατήσῃ, ἀφυῶ θὰ τὴν καθίστα ἀπολύτως ἀκατοίκητον.

Ὅμοίως ἢ παγκόσμιος στρατιωτικὴ ὑπηρεσία ἐξοιδετερώνει πάντα τὰ πλεονεκτήματα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ἢν ἐκλήθῃ νὰ προασπίσῃ. Τὰ κεφάλαια τὰ σπαταλῶμενα διὰ τὴν στρατιωτικὴν ἀμυναν ἀπορροφῶσι τὸ μείζον μέρος τοῦ προϊόντος τῆς ἐργασίας, τὴν ὁποίαν ὁ στρατὸς προώριστα νὰ ὑπερασπίσῃ. Ἡ συσσωμά-

τωσις ὑπὸ τὰς σημαίας ὄλων τῶν εὐρώστων ἀνδρῶν διακυβεύει τὸ δυνατόν αὐτῆς ταύτης τῆς ἐργασίας. Αἱ ἀπειλαὶ τοῦ πολέμου τοῦ διαρκῶς ἐτοίμου νὰ ἐκκραγῇ, καθιστῶσιν ἀνωφελεῖς καὶ ματαίαις ὅλας τὰς βελτιώσεις τῶν ὄρων τῆς κοινωνικῆς ζωῆς.

147.— Ὑπάρχουν ἀκόμη ἄνθρωποι κατατασσόμενοι εἰς τὸν στρατὸν χωρὶς νὰ γνωρίζουν τί πράττουν· δύναται τις μάλιστα νὰ εὕρη καὶ ἄλλους ἐπιθυμοῦντας τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν ξένων λαῶν, ἢ εὐχομένους νὰ παραταθῇ ἢ ὑποδούλωσις τῶν ἐργατῶν ἢ, ἀπλούστατα, ἀγαπῶντες τὸ ἐγκλημα διὰ τὸ ἐγκλημα. Καὶ οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ δυνατόν ἐτι νὰ εἶνε στρατιῶται, Ἄλλ' οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ δύνανται πλέον ν' ἀγνοῶσιν ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι, καὶ δὴ οἱ ἄριστοι τοῦ κόσμου τούτου, χριστιανοὶ ἢ μουσουλμάνοι, πιστοὶ τοῦ Βούδδα ἢ μαθηταὶ τοῦ Κομφουκίου, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνεξαρτήτως πίστεως, ὁ πόλεμος καὶ οἱ στρατιῶται ἐμποιοῦσι μόνον ἀποστροφὴν καὶ περιφρόνησιν, καὶ ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνθρώπων τούτων αὐξάνει ἀπὸ ὥρας εἰς ὥραν. Οἱ πλέον πανοῦργοι συλλογισμοὶ οὐδὲν δύνανται ἐναντίον τῆς ἀληθείας ταύτης τῆς ἀπλουστάτης, ὅτι ἄνθρωπος σεβόμενος ἑαυτὸν δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ καθίσταται δοῦλος ἐνὸς ἀγνώστου κυρίου, ἢ καὶ ἐνὸς κυρίου γνωστοῦ, οὔτινος μοναδικὸς σκοπὸς εἶνε τὸ φοιεῦν. Στρατιωτικὴ δὲ ὑπηρεσία καὶ πειθαρχία δὲν ἔχουν ἄλλην ἔννοιαν.

148. Ἡ πειθαρχία εἶνε εἰδικὴ μέθοδος διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν ἀνθρώπων, ἣτις κατορθώνει ἐντὸς μικροῦ διαστήματος νὰ τοὺς ἀποστερῇ τοῦ πολυτιμοτάτου τῶν ἀγαθῶν, τῆς σημαντικωτάτης ιδιότητος τῆς φύσεώς των, — τῆς ἐλευθέρως σκέψεως, καὶ ἣτις τοὺς καθιστᾷ ἐπιτηδείους νὰ παίζουσιν ρόλον μηχανῶν, ἐργαλείων σφαγῆς, εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἱεραρχικῶν τῶν ἀνωτέρων.

149.— Ἡ ἱστορία ἀποδεικνύει ὅτι, ἀπὸ Καίσαρος μέχρι τοῦ Ναπολέοντος, καὶ ἀπὸ τοῦ τελευταίου τούτου μέχρι τοῦ Βίσμαρκ, ἡ κυβέρνησις εἶνε πάντοτε, κατὰ βάθος, δύναμις παραβιάζουσα τὴν δικαιοσύνην, καὶ ὅτι δὲν δύναται νὰ γείνη διαφορετικά. Ἡ δικαιοσύνη δὲν δύναται νὰ εἶνε ὑποχρεωτικὴ δι' ἑκείνους ἢ ἐκείνους οἵτινες διαθέτουσιν ἀνθρώπους καταχρωμένους καὶ ἀνατεθραμμένους ἐν βίᾳ, — τοὺς στρατιῶτας, — καὶ δι' αὐτῶν δυναστεύουσιν τοὺς ἄλλους. Διὰ τοῦτο αἱ κυβερνήσεις δὲν θέλουν νὰ συγκατατεθῶσιν εἰς τὸν περιορισμὸν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν οὕτω μορφωθέντων καὶ πειθηγίων αὐτῶν ἀνδρῶν, οἵτινες συνιστῶσιν ὅλην τὴν δύναμιν καὶ ὅλην τὴν ἐπιρροήν.

150.— Ἄν αἱ στρατιαὶ ἀριθμοῦνται σήμερον κατὰ ἑκατομμύρια ἀνδρῶν, τοῦτο δὲν συμβαίνει μόνον διότι ἕκαστον κράτος ἀπειλεῖται ὑπὸ τῶν γειτόνων του, ἀλλὰ κυρίως διότι τοῦ χρειά-

ζονται διὰ νὰ καταστέλλη τὰς τάσεις πρὸς ἐσωτερικὰς ἐξεγέρσεις. Τὸ μὲν εἶνε συνέπεια τοῦ δέ: ὁ δεσποτισμὸς τῶν κυβερνήσεων αὐξάνει κατ' ἀναλογίαν τῆς ἰσχύος των καὶ τῶν ἐξωτερικῶν των ἐπιτυχιῶν, καὶ αἱ ἐπιθετικά των διαθέσεις αὐξάνουν κατ' ἀναλογίαν τοῦ ἐσωτερικοῦ των δεσποτισμοῦ.

151.—Τελευτῶντος τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, διὰ λόγους γνωστοὺς καὶ δι' ἄλλους οὐκ ἄγνοοῦμεν ἀκόμη, οἱ Γάλλοι ἐπιδίδονται εἰς τὸν ἀλληλοσπαραγμόν. Πρὸς δικαιολογίαν τοῦ γεγονότος τούτου θὰ εὐρεθῶσιν ἄνθρωποι μέλλοντες νὰ διακηρύξωσιν ὅτι τοῦτο ἦτο ἀναγκαῖον διὰ τὸ καλὸν τῆς Γαλλίας καὶ διὰ τὸν θρίαμβον τῶν ἰδεῶν τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσότητος.

Οἱ Γάλλοι παύουν ν' ἀλληλοφονεύονται, καὶ δικαιολογοῦσι τὸ γεγονὸς τοῦτο προφασιζόμενοι τὴν ἀνάγκην τῆς παγιώσεως τῆς ἐξουσίας καὶ τῆς ἀντιμετωπίσεως τῆς ἐπιδρομῆς.

Αἱ δικαιολογίαι αὗται τῶν γεγονότων οὐδεμίαν ἔχουσιν ἔννοιαν, ἀντιφάσκουσι δὲ πρὸς ἀλλήλας, διότι εἶνε ἀδύνατον ν' ἀναιγνώριση τις τὴν ἀνάγκην τοῦ φονεῦειν ἀνθρώπους πρὸς ἐδραίωσιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, ἢ τοῦ φονεῦειν ῥώσοις πρὸς ταπείνωσιν τῆς Ἀγγλίας.

152.—Τὸ 1892, Γουλιέλμος ὁ Β', τὸ τρομερὸν παιδίον τῆς ἰσχύος, ποῦ διακηρύττει ὑψηλοφώνως ὅσα ἄλλοι ἀρκοῦνται νὰ σκέπτονται μόνον, ὁμιλῶν πρὸς τινὰς στρατιώτας, εἶπε δημοσίᾳ τὰ ἀκόλουθα, δημοσιευθέντα τὴν ἐπιουσαν ὑπὸ χιλιάδων ἐφημερίδων:

Νεοσύλλεκτοι! ἐνώπιον τοῦ βωμοῦ καὶ τοῦ λειτουργοῦ τοῦ Θεοῦ, μοῦ ὠρκίσθητε πίστιν! Εἴσθε ἀκόμη πολὺ νέοι ἵνα κατανοήσετε ὅλην τὴν σημασίαν τῶν ὅσα ἐλέχθησαν ἐνταῦθα, ἀλλὰ φροντίζεται πρὸ παντὸς νὰ ὑπακούετε εἰς τὰς διαταγὰς καὶ τὰς ὑποδείξεις αἵτινες θὰ σᾶς δωθῶσι. *Μοῦ* τὸ ὠρκίσθητε, παιδιὰ τῆς φρουρᾶς μου· εἴσθε λοιπὸν τώρα στρατιῶταί μου, μοῦ ἀνήκετε λοιπὸν ψυχῇ τε καὶ σώματι. Διὰ σᾶς σήμερον εἰς μόνον ἐχθρὸς ὑπάρχει, ὁ ἐχθρὸς ὁ ἰδικός μου. Μὲ τὰς συγχρόνους σοσιαλιστικὰς ὑπενεργείας, δυνατὸν νὰ συμβῇ νὰ σᾶς διατάξω νὰ πυροβολήσετε κατὰ τῶν ἰδίων σας συγγενῶν, κατὰ τῶν ἀδελφῶν σας, κατ' αὐτῶν ἔτι τῶν πατέρων καὶ τῶν μητέρων σας· καὶ τότε ἀκόμη ὀφείλετε νὰ ὑπακούσετε εἰς τὰς διαταγὰς μου ἀδιστακτικῶς.

Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἐκφράζει πανθ' ὅσα αἱ κυβερνήσεις σκέπτονται, ἀλλ' ἀποκρύπτουν προσεκτικῶς. Λέγει καθαρά, ὅτι οἱ ὑπηρετοῦντες ἐν τῷ στρατεύματι εὐρίσκονται εἰς τὴν ἰδίαν του ὑπηρεσίαν καὶ ὀφείλουν νὰ εἶνε ἔτοιμοι, χάριν τοῦ ἰδίου του συμφέ-

ροντος, νὰ φρενύσουν τοὺς ἀδελφούς των καὶ τοὺς πατέρας των.

Μὲ τὰς βαναυσοτέρας τῶν λέξεων ἐκδηλώνει καθαρὰ ἕλην τὴν φρικαλεότητα τοῦ ἐγκλήματος, εἰς τὸ ὁποῖον προετοιμαζονται οἱ ἄνθρωποι οἱ ὑπηρετεῦντες ἐν τῷ στρατῷ, ὅλην τὴν ἄβυσσον τῆς ταπεινώσεως, ἐν τῇ ὁποίᾳ καταβαραθροῦνται ὑπισχνόμενοι ὑπακοήν.

Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς, ὁ ἄρρωστος, ὁ ἐλφεινὸς, ὁ μεθυσμένος ἀπὸ ἰσχύν, προσβάλλει διὰ τῶν λόγων του πᾶν ὅτι πρέπει νὰ εἶνε σεβαστὸν διὰ τὸν νεώτερον ἄνθρωπον. Οἱ δὲ ἐλευθέρως σκεπτόμενοι, οἱ χριστιανοὶ, οἱ μορφωμένοι ἄνθρωποι, πάντες, μακρὰν τοῦ ν' ἀγανακτήσωσι διὰ τὴν προσβολὴν ταύτην, οὐδὲ προσέχουσι κἂν εἰς αὐτήν.

153.— Οἱ συνελθόντες εἰς *Συνέδριον Εἰρήνης* εἶνε ἀστεῖοι. Εἰπέτε πρὸς τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς ὅτι ἡ λύσις ἐξαρτᾶται μοναδικῶς ἐκ τῆς προσωπικῆς συμπεριφορᾶς ἐκάστου ἀνθρώπου πρὸ τοῦ ἠθικοῦ ζητήματος τοῦ τιθεμένου σήμερον, δηλαδὴ τοῦ νομίμου ἢ μὴ νομίμου τῆς ὑποχρεωτικῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ θὰ περιορισθῶσι νὰ ὑψώσωσι τοὺς ὤμους καὶ δὲν θὰ καταδεχθῶσι μάλιστα ν' ἀπαντήσουν. Αὐτοὶ, εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο διαβλέπουν ἀπλῶς μίαν εὐκαιρίαν ν' ἀπαγγείλωσι λόγους, νὰ δημοσιεύσωσι βιβλία, ν' ἀναγορεύσωσι προέδρους, ἀντιπροέδρους, γραμματεῖς, νὰ συνεδριάσουν ἢ νὰ δημηγορήσουν εἰς αὐτήν ἢ εἰς ἐκείνην τὴν πόλιν. Ἀπ' ὅλην δ' αὐτὴν τὴν ἀπεραντολογίαν, τὴν ἔγγραφον ἢ τὴν προφορικὴν, πρέπει νὰ προκύψῃ, κατὰ τὴν γνώμην των, τὸ ἀποτέλεσμα καθ' ὃ αἱ κυβερνήσεις θὰ παύσωσι νὰ στρατολογῶσιν ὀπλίτας, θὰ καταλύσωσι τοῦτέστι τὴν βάσιν τῆς ἰσχύος των, καὶ συμφώνως πρὸς τὰς συμβουλὰς των θ' ἀπολύσωσι τοὺς στρατοὺς των καὶ θὰ μείνωσιν ἄνευ ἀμύνης οὐ μόνον ἀπέναντι τῶν γειτόνων των, ἀλλὰ καὶ ἀπέναντι τῶν ἰδίων ὑπηκόων. Ὡσανεὶ λησται, ἀφοῦ συλλάβουν ἀνθρώπους ἀόπλους διὰ νὰ τοὺς ληστεύσουν, θὰ ἀφίεντο νὰ συγκινηθῶσιν ἀπὸ λόγους περὶ τῶν ἀλγηδόνων ποῦ προξενεῖ εἰς τὰ θύματά των τὸ σχοινίον ποῦ τὰ δεσμεύει καὶ θὰ ἔσπευδον νὰ τὸ κόψουν.

Ἐν τούτοις ὑπάρχουν ἄνθρωποι πιστεύοντες εἰς αὐτὰ τὰ πράγματα, ἀσχολούμενοι εἰς Συνέδρια εἰρήνης καὶ ἀπαγγέλλοντες λόγους. Αἱ Κυβερνήσεις, αὐτονόητον τοῦτο ἐκδηλοῦσιν εἰς αὐτοὺς τὴν συμπάθειάν των καὶ προσποιῶνται ὅτι τοὺς ἐνθαρρύνουν, ὅπως ἀκριβῶς προσποιῶνται ὅτι προστατεύουν τὰς ἐγκρατεῖς κοινωνίας, ἐν ᾧ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀποζῶσιν ἐκ τῆς μέθης τῶν λαῶν, ὅπως ὑποκρίνονται ὅτι προστατεύουν τὴν ἐκπαίδευσιν, ἐν ᾧ ἡ ἰσχύς των ἔχει τὴν ἀμάθειαν ἀκριβῶς ὡς βάσιν· ὅπως προσποιῶνται ὅτι

ἐγγυῶνται τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἰσοπολίτειαν, ἐν ᾗ ἡ ἰσχὺς τῶν συγκρατεῖται χάρις εἰς τὴν ἀπουσίαν πάσης ἐλευθερίας· ὅπως ὑποκρίνονται ὅτι ἀνησυχοῦν διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς τύχης τῶν ἐργατῶν, ἐνῶ ἐπὶ τῆς καταπίεσεως τοῦ ἐργάτου ἐδράζεται ἡ ὑπαρξίς τῶν· ὅπως ὑποκρίνονται ὅτι ὑποστηρίζουσι τὸν χριστιανισμόν, ἐνῶ ὁ χριστιανισμὸς καταρρίπτει πᾶσαν κυβέρνησιν.

Οἱ ἄρχοντες ἀποφασίζουν διὰ μόνης τῆς ἰδίας τῶν βουλήσεως ἂν κατὰ τοῦτο τὸ ἔτος ἢ κατὰ τὸ προσεχὲς θ' ἀρχίσῃ ἡ μεγάλη σφαγὴ Ἐκούουν μετ' εὐχαριστήσεως τὰς εἰρηνικὰς διακηρύξεις, τὰς ἐνθαρρύνουν καὶ λαμβάνουν μέρος εἰς αὐτάς. Μακρὰν δὲ τοῦ νὰ εἶνε ἐπιβλαβεῖς αὐταί, εἶνε ἐξ ἐναντίας ὀφέλιμοι εἰς τὰς κυβερνήσεις, διότι ἐξαπατῶσι τοὺς λαοὺς καὶ τοὺς παραπλανῶσιν ἀπὸ τοῦ κυρίου ζητήματος τοῦ οὐσιώδους: *Ὅφείλει τις ἢ ὄχι νὰ ὑποτάσσεται εἰς τὴν ὑποχρέωσιν τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας;*

154.—Ἐνῶ ὅλοι ἡμεῖς, οὐ μόνον πρεσβεύομεν τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην, ἀλλὰ καὶ ζῶμεν πράγματι ἐν κοινῇ ζωῇ, ἐν ζωῇ ἧς ὁ σφυγμὸς κτυπᾷ ὁμοχρόνως, ἐνῶ ἀλληλοβοηθούμεθα καὶ ἀλληλοδιδασκόμεθα ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον χάριν τῆς κοινῆς εὐδαιμονίας, ἐνῶ προσπελάζομεν ἀλλήλους μετ' ἀγάπης!—ἐν τῇ προπελάσει δὲ ταύτῃ ἐγκείται ἡ ἔννοια ὅλης τῆς ζωῆς, —αὔριον αἴφνης κάποιος παράφρων ἀρχηγὸς Πολιτείας θὰ εἴπῃ μίαν οἰανδήποτε βλακείαν, ἓνας ἄλλος θ' ἀπαντήσῃ δι' ἑτέρας βλακείας, καὶ ἰδοὺ ἐγὼ ἠναγκασμένος νὰ προσβῶ, νὰ ἐκτεθῶ εἰς τὸν θάνατον, διὰ νὰ φονεύσω ἀνθρώπους, οἵτινες ὄχι μόνον εἰς τίποτε δὲν μοῦ ἔπταισαν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀγαπῶ!—Καὶ δὲν εἶνε τοῦτο πιθανότης μεμακρυσμένη, ἀλλὰ βεβαιότης ἀναπόφευκτος, πρὸς τὴν ὁποίαν ἅπαντες προπαρασκευαζόμεθα.

Ἄρκεῖ νὰ σχηματίσῃ τις σαφῆ συναίσθησιν διὰ νὰ καταντήσῃ τρελλὸς ἢ ν' αὐτοκτονήσῃ. Καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς συμβαίνει, καὶ πρὸ πάντων μεταξὺ τῶν στρατιωτικῶν.

155.—Ὁ μὴ ἀρνηθεὶς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, ὁ διελθὼν δι' ὅλων τῶν ταπεινώσεων καὶ διαπράξας ὅλας τὰς σκληρότητας, δύναται, ἂν δὲ φονευθῇ, νὰ προσδεχθῇ ἐπὶ τῆς κωμικῆς του στολῆς κοσμήματα κόκκινα ἢ χρυσᾶ· δύναται, κατὰ τὴν εὐτυχεσιτέραν περιπτῶσιν, νὰ διοικήσῃ ἑκατοντάδας χιλιάδων ἀνδρῶν ὅσον καὶ αὐτὸς ἀποκτηνωμένων, καὶ νὰ ὀνομασθῇ μέγας στρατάρχης καὶ νὰ κερδήσῃ πολλὰ χρήματα.

Ὁ ἀνυπότακτος ὅμως θὰ ἔχῃ ὡς πλεονεκτήματα νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀνθρωπίνην του ἀξιοπρέπειαν, νὰ ἐκτιμᾶται παρὰ τῶν

ἐντίμων ἀνθρώπων, καὶ πρὸ παντὸς νὰ ἔχη τὴν συναίσθησιν ὅτι ἐξεπλήρωσε ἔργον ὠφέλιμου εἰς τοὺς ἀνθρώπους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ΄.

Ο ΠΛΟΥΤΟΣ.—Η ΕΡΓΑΣΙΑ

156.—Οἱ τυχεροὶ ἔφθασαν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν εὐημερίας καὶ δαψιλείας, ὅστις δὲν ἦτον ἄλλοτε ἐφικτὸς παρὰ εἰς τὰ ὑπερφυσικὰ παραμύθια, ὅπου γίνεται λόγος περὶ τοῦ κατόχου ἐνὸς βαλαντίου ἀνεξάντλητου. Ἐν τῇ καταστάσει ταύτῃ, ὁ πλούσιος ἀνθρώπος χειραφετεῖται οὐ μόνον ἀπὸ τὸν νόμον τῆς ἐργασίας, ἀλλ' ἔχει καὶ τὴν δύναμιν τοῦ ἀπολαμβάνειν ὅλων τῶν ἀγαθῶν τῆς γῆς καὶ τοῦ κληροδοτεῖν εἰς τὰ τέκνα του ἢ ἀδιάφορον εἰς ποῖον τὸ ἀνεξάντλητον βαλάντιόν του. Τὰ προϊόντα τῆς ἐργασίας μεταβιβάζονται ἐξ ὀλοκλήρου ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν ἐργατῶν εἰς τὰς τῶν ἀέργων καὶ νωθρῶν. Ἡ πυραμὶς τοῦ κοινωνικοῦ οἰκοδομήματος ἀνοικοδομεῖται κατὰ τρόπον, ὥστε αἱ βάσεις της μετατοπίζονται ταχύτατα καὶ καθίστανται κορυφή.

157.—Ἀρκεῖ ν' ἀναλογισθῇ τις ἐπὶ στιγμὴν μόνον τὴν θέσιν τῶν χωρικῶν, οἵτινες προσέρχονται εἰς τὴν πόλιν ἵνα κερδήσουν ὀλίγον χρῆμα καὶ πληρώσουν τοὺς φόρους, ἵνα κατανοήσῃ ὅτι μένουν οἴοι καταπληκτοὶ ἐπὶ τῇ θέᾳ τοῦ πλούτου καὶ τῶν χρηματικῶν ποσῶν τῶν παραφρόνως δαπανωμένων, ἐνῶ αὐτοὶ ἐργάζονται αὐτοπροσώπως ὅσον καὶ ἀκάρπως, μὲ τὸν ἰδρῶτα τοῦ μετώπου των. Εἶνε μάλιστα ἐκπληκτικὸν πῶς εὐρίσκονται ἀκόμη ἐργάται μεταξὺ τῶν δυστυχῶν αὐτῶν ἀνθρώπων καὶ δὲν ἐπιδίδονται ὅλοι εἰς καμμίαν βιομηχανίαν εὐκολοῦν ἐξ ἧς τὸ χρῆμα κερδαίνεται ἄνευ οὐδενὸς μόχθου.

158.—Οἱ πτωχοὶ οὐδέποτε ἀνεγνώρισαν καὶ δὲν θ' ἀναγνωρίζουν ποτέ, ὅτι δὲν εἶνε δίκαιον ν' ἀφεθῶσιν οἱ μὲν νὰ πανηγυρίζουν διαρκῶς, οἱ δὲ ἄλλοι νὰ νηστεύουν καὶ νὰ ἀγωνίζονται ἀκαταπαύστως. Ἐν ἀρχῇ καταπλήσσονται καὶ θλίβονται ἐπὶ τῇ θέᾳ τῆς τοιαύτης ἀδικίας· κατόπιν ἐξοικειοῦνται πρὸς αὐτήν, καί, βλέποντες ὅτι ἡ τάξις αὕτη ἔχει ἀναγνωρισθῆ ὡς νόμιμος, προσπαθοῦσι νὰ χειραφετηθῶσι τῆς ἐργασίας ἵνα λάβωσι μέρος εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν πλουσίων. Μερικοὶ ἐπιτυγχάνουν καὶ καθίστανται συβαρίται· οἱ ἄλλοι μοχθοῦσιν ἄπως φθάσωσιν εἰς τὴν ποθητὴν αὐτὴν θέσιν· οἱ τρίτοι, ὅσοι δὲν ἔσχον τύχην, καθίστανται θύματα τῆς ἀσωτείας καὶ τοῦ ἐγκλήματος.

159.—Ἐπέτυχον, ἐπὶ μακροῦς αἰῶνας, νὰ καταστέλλωσι τὰς ἐξεγέρσεις τοῦ λαοῦ ὁμιλοῦντες εἰς αὐτὸν περὶ θείας βουλήσεως· ἦτο συνεπές, ἔλεγον, πρὸς τὰς βουλὰς τοῦ Θεοῦ, ὅπως μερικοὶ ἄνθρωποι εἶνε κυρίαρχοι πανίσχυροι τῶν ὁμοίων των. Ἀλλά, μίαν ἡμέραν, οἱ ἀπαυδήσαντες νὰ πάσχουν, ἔθηκαν ἐν ἀμφιβόλῳ τοὺς λόγους τούτους.

Σήμερον, οἱ οἰκονομολόγοι ἔχουν βεβαιώσει ὅτι, δυνάμει τῶν ἀναγκαίων νόμων, οἵτινες διέπουν τὴν οἰκονομικὴν ἐξέλιξιν, μερικοὶ ἄνθρωποι συσσωρεύουν ἀναγκαίως κεφάλαια καὶ οἱ λοιποὶ ἐργάζονται καθ' ὅλην των τὴν ζωὴν πρὸς ἐπαύξεισιν τοῦ πλούτου τούτου. Ἀλλ' εἶνε φανερόν ἤδη ὅτι ἡ θεωρία αὕτη χάνει τὴν πίστιν της, παρὰ τῶν ταπεινῶν πρὸ πάντων, τῶν ὁμοίων, ἡ εὐθυκρισία δὲν συνεσκοτίσθη ὑπὸ τῆς ψευδοῦς ἐπιστήμης.

160.—Ὅταν οἱ ἄνθρωποι ἀπομακρύνονται τοῦ ἀγαθοῦ, φαντάζονται πάντοτε ποιὰν τινα γενικὴν τοῦ κόσμου ἀντίληψιν, ὅστις τοὺς δικαιολογεῖ, παριστῶν αὐτοὺς ὡς ἀναγκαῖα πειθῆνια ὄργανα δυνάμεώς τινος ὑπερτέρας, ἣτις διαφεύγει τὸν ἔλεγχόν των.

Οὕτως ἔλεγον ἄλλοτε ὅτι ὁ Θεὸς, εἰς τὰς ἀνερευνήτους καὶ ἀναλλοιώτους βουλὰς του, εἶχεν ἐπιβάλλει εἰς τοὺς μὲν τὴν ἐργασίαν καὶ τὴν πενίαν καὶ διανείμει εἰς τοὺς δὲ τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ἀγαθῶν τοῦ κόσμου τούτου. Οἱ πλούσιοι καὶ οἱ πτωχοὶ, οἱ πλούσιοι πρὸ πάντων, ἠρκέσθησαν ἐπὶ μακρὸν διάστημα εἰς τὰς ἐπιβειωσεις ταύτας.

Σήμερον ἡ πολιτικὴ οἰκονομία ἰσχυρίζεται ὅτι εὗρηκε τοὺς νόμους, συμφώνως πρὸς τοὺς ὁποίους κατανέμονται μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἡ ἐργασία καὶ ἡ ἀπόλαυσις τῶν προϊόντων αὐτῆς· μᾶς διδάσκει αὕτη ὅτι ἡ κατανομή αὕτη ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως, ἐκ τοῦ κεφαλαίου, ἐκ τοῦ εἰσοδήματος, ἐκ τῆς τιμῆς τοῦ ἡμερομισθίου, ἐκ τῆς ποιότητος, ἐκ τοῦ κέρδους, κτλ. ἐν συντόμῳ, ἐκ τοῦ συνόλου τῶν ἀναγκαίων νόμων, οἵτινες διέπουν τὸν εἰρμὸν τῶν οἰκονομικῶν γεγονότων. Σκοπὸς τῶν αὐτουργῶν τῶν θεωριῶν τούτων εἶνε τὸ προμηθεῦσαι εἰς μερικοὺς προνομιούχους ποιὸν τινα λογικὸν εἰρμὸν δικαιολογοῦντα τὴν ἐνεστῶσαν κατάστασιν τῶν πραγμάτων καὶ τὸ ὑποχρεοῦν αὐτοῦ; νὰ ἐξακολουθοῦσιν ἡσύχως τὸν ἐν ὀκνηρίᾳ βίον των, νὰ ἐπωφελῶνται δηλ. ὡς ἐν τῷ παρελθόντι ἐκ τῆς ἐργασίας τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων. Οἱ προνομιούχοι οὗτοι δύνανται νὰ ἐξακολουθῶσιν ἀπολαύοντες ἄνευ λεπτολογίας τῶν ὅσα ἀπέκτησαν διὰ τῆς βίας ἢ διὰ τοῦ δόλου· εἶνε συγχωρημένοι ἀπὸ τὴν πολιτικὴν οἰκονομίαν.

Εἶνε δὲ τοῦτο μία ἀλήθεια, ἣν πάντες οἱ οἰκονομολόγοι νομίζουσιν ὡς ἀναμφισβήτητον.

161. — Οἱ ἄνθρωποι, οἱ κατέχοντες μεγάλας ἐκτάσεις γαιῶν καὶ ποσὰ κεφαλαίων, ἢ οἱ ἔχοντες ὀγκώδεις προσόδους προαφαιρουμένας ἀπὸ τῆς μᾶλλον πασχούσης τάξεως, τῆς ἐργατικῆς ὅπως καὶ ἐκεῖνοι οἵτινες, ὡς οἱ ἔμποροι, οἱ ἰατροὶ, καλλιτέχναι, οἱ ὑπάλληλοι, οἱ ἐπιστήμονες, οἱ ἀμαξηλάται, οἱ μάγειροι, οἱ συγγραφεῖς, οἱ θεράποντες, οἱ δικηγόροι, τρέρονται σχεδὸν ἐκ τῶν πλουσιῶν αὐτῶν ἀνθρώπων, ἀρέσκονται νὰ πιστεύουν ὅτι αἱ προνομίαι, ὧν ἀπολαύουν, προέρχονται οὐχὶ ἐκ τῆς βίας, ἀλλ' ἐκ ποιᾶς τινος ἀνταλλαγῆς ἀπολύτως κανονικῆς καὶ ἐλευθέρως ὑπηρεσιῶν, αἵτινες ὑφίστανται ἀφ' ἑαυτῶν καὶ εἶνε ἀποτέλεσμα ἐλευθέρως συμφωνίας μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὅτι αἱ βιαιότητες, ἀποτελέσματα ἀγνοῶ ποιῶν γενικῶν νόμων, ὑφίστανται ἐπίσης ἀφ' ἑαυτῶν. Καταναγκάζουσιν ἑαυτοὺς νὰ μὴ ἀντιλαμβάνονται ὅτι αἱ προνομίαι τῶν εἶνε πάντοτε συνέπειαι τῆς αὐτῆς αἰτίας — τῆς βίας καὶ τῆς ἀδικίας, τοῦ δικαίου τοῦ ἰσχυροτέρου,

162. — Τὰ πορίσματα τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας πρὸς ἃ συμμορφοῦνται οἱ ἄνθρωποι τῆς ἀριστοκρατίας καὶ τῶν ἀστικῶν τάξεων, οἵτινες πασαλείφονται μὲ ὑψηλὴν μόρφωσιν καὶ ιδέας προοδευτικὰς, φαίνονται ἐκ πρώτης ὄψεως φιλελεύθερα, ριζοσπαστικὰ μάλιστα, διότι ἐνέχουσι τὴν τέχνην τοῦ προσβάλλειν τὰς πλουσίας τάξεις τῆς κοινωνίας. Ἀλλὰ πράγματι εἶνε ἐξ ὀλοκλήρου ἐμποτισμένα ἀπὸ τὸ τραχύτατον συντηρητικὸν πνεῦμα. Πάντες, πεπαιδευμένοι, ἀριστοκράται καὶ ἄστοι, ὑπερασπίζουσι τὸ σύστημα τῆς κατανομῆς καὶ τῆς διαιρέσεως τῆς ἐργασίας, ὁποῖον ὑφίσταται κατὰ τὰς ἡμέρας μας, διότι, μόνον αὐτὸ ἐγγυᾶται τὴν παραγωγὴν πάντων τῶν ἀντικειμένων τῶν ἱκανῶν νὰ εὐχαριστήσωσι τὰς ἀνάγκας τῆς χλιδῆς. Ἡ μόρφωσις, λέγουν, διωργάνωσε τὸν νεώτερον κόσμον. Καὶ ἡ μόρφωσις αὕτη, ἣτις ἐκδηλοῦται ὑπὸ μορφὴν αἰσθητικὴν διὰ τῶν σιδηροδρόμων, τῶν τηλεγράφων, τῶν τηλεφώνων, τῆς φωτογραφίας, τῶν ἀκτίνων X, τῶν ἐκθέσεων καὶ δι' ἀπασῶν τῶν τελειοποιήσεων τῆς ἀνέσεως, ἀποτελεῖ κάτι τὸ ἱερὸν. Δὲν θὰ παρεδέχοντο νὰ δεχθῶσιν ὅτι ἡ ἐλαχίστη λεπτομέρεια ὑπέστη μεταβολὴν ἐν τῷ συνόλῳ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῆς.

Καθίσταται ἐν τούτοις ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον προφανὲς ὅτι πᾶσαι αὗται αἱ πρόοδοι τῆς μορφώσεως ἔχουσιν ὡς πρῶτον ὄρον τὴν καταπίεσιν τῆς ἐργατικῆς τάξεως. Ἀδιάφορον ὅμως, οἱ σοφοὶ εἶνε ἀφωσιωμένοι εἰς τὰς θεωρίας τῶν, δὲν διστάζουσι δὲ ν' ἀντιστρέψωσι τὸ περίφημον ἀπόφθεγμα τῶν νομικῶν: *fiat justitia*

pereat mundus eis tō: sial cultura pereat iustitia.

163.— Ὑπάρχει ἰδέα γενικῶς παραδεκτῆ, ὅτι τὸ χρῆμα ἀντιπροσωπεύει τὸν πλοῦτον, ὅτι ὁ πλοῦτος πάλιν εἶνε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐργασίας, καὶ ὅτι κατὰ συνέπειαν τὸ χρῆμα εἶνε ἐργασία. Ἡ ἰδέα αὕτη ἔχει τὴν αὐτὴν ἀξίαν μὲ τὴν συνισταμένην εἰς τὸ πιστεύειν ὅτι πᾶς κοινωνικὸς ὄργανισμὸς στηρίζεται ἐπὶ συμβολαίου.

164.— Τὸ χρῆμα ἔχει τελείως χάσει τὴν σημασίαν ἣν ἠθέλῃσαν νὰ προσδώσωσιν εἰς αὐτό· δὲν ἀντιπροσωπεύει τὴν ἐργασίαν πλὴν εἰς ὀλίγα; περιστάσεις; κατὰ γενικὸν κανόνα ἀποτελεῖ τὸ δικαίωμα ἢ τὸ δυναμικὸν μέσον τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῆς ἀλλοτρίας ἐργασίας.

165.— Ἐν κοινωνίᾳ εἰς τὴν ὁποίαν ὑφίσταται, ὑπὸ μίαν οἰανδήποτε μορφήν, ἢ ἐκμετάλλευσις ἢ ἡ βία, τὸ χρῆμα δὲν δύναται κατ' οὐδένα λόγον ν' ἀντιπροσωπεύῃ τὴν ἐργασίαν.

166.— Τὸ χρῆμα ἀντιπροσωπεύει τὴν ἐργασίαν. Ναί, ἀντιπροσωπεύει τὴν ἐργασίαν, ἀλλὰ τίνος; Ἐν τῇ ἡμετέρᾳ κοινωνίᾳ, συμβαίνει πολὺ σπανίως τὸ χρῆμα νὰ εἶνε προῖόν τῆς ἐργασίας τοῦ κατέχοντος αὐτό, ἐκπροσωπεύει πάντοτε σχεδὸν τὴν παρελθούσαν ἢ μέλλουσαν ἐργασίαν ἄλλων ἀνθρώπων, τῶν ἀληθῶν ἐργατῶν· ἐκπροσωπεῖ τέλος τὴν ὑποχρεωτικὴν ἐργασίαν τῶν ἐργατῶν, ἐκείνην ἣν ἐπιβάλλουσιν εἰς αὐτοὺς διὰ τῆς βίας.

167.— Ἀναγινώσκομεν τὰς ἀφηγήσεις τοῦ ρωμαϊκοῦ βίου, καὶ ἐκπληττόμεθα μὲ τὴν σκληρότητα ἐκείνων τῶν ἀκάρδων Λουκούλλων, οἵτινες ἐπαχύνοντο δι' ἔδωδιμων καὶ οἴνων ἐκλεκτῶν, ὅταν ὁ λαὸς ἀπέθνησκε τῆς πείνης. Κινοῦμεν τὴν κεφαλὴν κατὰ πληκτοί, ἐνώπιον τῆς βαρβαρότητος τῶν προπατόρων μας, καὶ ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ μεγαλείου μας, ἐκπληττόμεθα διὰ τὴν ἀπαθροπία των. Καὶ εἴμεθα ἀπολύτως πεπεισμένοι ὅτι ἡμεῖς εἴμεθα καλύτεροι καὶ φιλανθρωπότεροι. Πλάνη.

168.— Ὅπουδήποτε καὶ ἂν ζῶμεν, ἂν ρίψωμεν βλέμμα περὶ ἡμᾶς, θὰ ἴδωμεν δυστυχῆ παιδιά, γέροντας ἀμφοτέρων τῶν φύλων, γυναῖκας ἐπιτόκους, ἀρρώστους καὶ καχεκτικούς, οἵτινες μοχθοῦσιν ὑπὲρ τὰς δυνάμεις των, οἵτινες δὲν ἔχουν οὔτε ἀρκετὴν τροφήν οὔτε ἀρκετὴν ἀνάπαισιν διὰ νὰ ζήσουν, καὶ οἵτινες, κατὰ συνέπειαν, ἀποθνήσκουν προίμως· θὰ ἴδωμεν πλάσματα ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας των ὑποκύπτοντα εἰς ἐργασίαν συντρίβουσαν καὶ θανάσιμον.

169.— Ὅταν ἓνας Φαραὼ ἀπῆτει ὅπως οἱ δούλοι τοῦ ἐργασθῶσιν, οἱ τελευταῖοι οὗτοι τῷ ἐπρομήθευον μόνην τὴν παρελθούσαν ἢ ἐνεστῶσαν των ἐργασίαν, καὶ ὄχι τὴν ἐργασίαν των

τὴν μέλλουσαν. Ὅμως, ἀφ' ἧς ὑφίσταται ἐν τῷ κόσμῳ τὸ χρῆμα καὶ ἀφ' ἧς ἡ πίστις, ὡς συνέπεια ἐκείνου, καθιερώθη, κατέστη δυνατὴ ἡ ἀπαλλοτριώσις καὶ τῆς μελλούσης ἐργασίας.

170. — Ἡ δουλεία ὑφίσταται ἐν τῇ ἡμετέρᾳ κοινωνίᾳ χωρὶς νὰ ἔχωμεν συναίσθησιν τούτου, ὅπως ὑφίστατο εἰς τὴν Εὐρώπην τοῦ ΙΗ' αἰῶνος χωρὶς οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης νὰ τὴν ἀναγνωρίζωσιν ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς δουλοπαροικίας.

171. — Ἡ δουλεία οὐδέποτε κατηργήθη. Προσεποιεῖσθαι ὅτι τὴν κατήργησαν ἐν Ῥώμῃ, ἐν Ἀμερικῇ καὶ ἐν Ῥωσίᾳ. ἀλλὰ πράγματι ὠρισμένους τινὰς νόμους κατήργησαν μόνον ὠρισμένας λέξεις, ἀλλ' οὐδέποτε τὰ πράγματα. Δὲν εἶνε πράγματι δουλεία, ὅταν αὕτη ἔγκειται εἰς τὸ νὰ ἀπαλλάσῃ τις ἑαυτὸν ἐκ τῆς ἐργασίας τῆς ἀναγκαίας πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν του καὶ νὰ πραγματοποιῇ τὴν ἀπαλλαγὴν ταύτην διὰ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῆς ἐργασίας τῶν ἄλλων;

172. — Ἡ δουλεία ὑφίσταται πανταχοῦ ὅπου ὑπάρχει καὶ εἰς μόνον ἄνθρωπος μὴ ἐργαζόμενος, ὅχι διότι οἱ ἄλλοι προθυμοποιοῦνται νὰ ἐργάζωνται δι' αὐτόν, ἀλλὰ διότι ἔχει τὰ μέσα νὰ μὴ κάμνη τίποτε ἐξαναγκάζων τοὺς ἄλλους νὰ ἐργάζωνται δι' αὐτόν.

173. — Ἐν τῇ ἡμετέρᾳ κοινωνίᾳ ἐσχηματίσθη πολυπληθὴς ὄμιλος ἐξ ἀνθρώπων ἐνδιαφερόντων αἵτινες ἀφαιροῦσιν ἀπὸ τοῦ ἐργατικοῦ, διὰ πράξεων αὐτόχρημα ληστρικῶν καὶ ἀρπακτικῶν, ὁλόκληρον τὸ προϊόν τοῦ μόχθου των.

174. — Συμβαίνει ἐν τῇ ἡμετέρᾳ κοινωνίᾳ ὅ,τι θὰ ἠδύνατο νὰ συμβαίη ἐντὸς μυρμηκοφωλεᾶς, ὅπου μερικοὶ μύρμηκες, ἀπολέσαντες τὸ αἶσθημα τῆς ἀπὸ κοινοῦ ζωῆς, θὰ ἠροχίζαν νὰ μεταφέρωσιν εἰς τὰ ἄνω τὰ προϊόντα τὰ συσσωρευθέντα κάτω καὶ θὰ ἐβίαζον τοὺς ἄλλους νὰ μετακομίζωσιν ἀπὸ τοῦ βάρους εἰς τὴν κορυφήν.

Εἰς τὴν θέσιν τοῦ ιδεώδους τῆς ἐργατικῆς ζωῆς, ἐπιφαίνεται εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὸ ἰδεῶδες τοῦ ἀνεξαντλήτου βαλλαντίου, τοῦ ἐφωδιασμένου μὲ ρούβλιον αἰώνιον. Οἱ ζάπλουτοι κατέχουν αὐτὸ τὸ ρούβλιον, χάρις εἰς τὰς δολιότητάς των· καί, ἵνα ἀπολαύωσιν αὐτοῦ, ἐγκαθίστανται εἰς τινὰ μεγαλόπολιν ὅπου τὰ πάντα ἀπορροφῶνται καὶ καταναλίσκονται. Ὁ δυστυχὴς ἐκμεταλλεόμενος, ὅπως προμηθεύῃ εἰς τοὺς πλουσίους τὸ αἰωνόβιον αὐτὸ ρούβλιον, ρίπτεται κατόπιν ἐκείνου εἰς τὴν πόλιν αὐτήν· ἐκεῖ, μεταχειρίζεται καὶ αὐτὸς ἐπίσης πανουργίας· ἀγωνίζεται νὰ δημιουργήσῃ εἰς ἑαυτὸν θέσιν ἥτις νὰ τοῦ ἐπιτρέπῃ νὰ ἐργάζεται ὅσον τὸ δυνατόν ὀλιγώτερον καὶ νὰ ζῇ δαπάναις τοῦ λαοῦ ὅστις ἐργάζεται. Ἄν δὲν ἐπιτύχῃ, ὑποκύπτει ἐν βραχεῖ διαστήματι καὶ προσέρχε-

ται ν^ο αὐξήση τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀθλίων οἵτινες πλημμυροῦσι τὰ νυκτερινὰ ἄσυλα.

175.— Ἡ δυστυχία τῶν ἐργατῶν τῶν ἐργοστασίων, καὶ γενικῶς ὅλως ἐκείνων οἵτινες ἐργάζονται εἰς τὰς πόλεις, δὲν ἔγκειται εἰς τὸ νὰ κερδαίνωσιν ἐλάχιστα ἐξ ἐργασίας ὑπερμέτρου, ἀλλ' εἰς τὸ νὰ μὴ δύνανται νὰ ζῶσι βίον κανονικόν, ἐν πλήρει φυσικότητι, εἰς τὸ νὰ στεροῦνται τῆς ἐλευθερίας των, ὑποτεταγμένοι νὰ μοχθῶσι χάριν ἄλλων ἐν ἐργασίᾳ μονοτόνῳ καὶ ἐπιβεβλημένῳ. Μόνοι οἱ οἰκονομολόγοι καὶ οἱ στατιστικοὶ δὲν ἀντιλαμβάνονται τὰς βασάνους των.

176.— Ὁ στατιστικὸς, ἄνθρωπος τῶν ἀριθμῶν, μένει συχνὰ ἀδιάφορος πρὸ τῶν ἀνθρωπίνων βισάνων τὰς ὁποίας ἀναπαριστῶσιν οἱ ἀριθμοί.

177.— Ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς ἐθεωρήθη ὑφ' ὅλων τῶν σοφῶν καὶ ὅλων τῶν ποιητῶν τοῦ κόσμου ὀλοκλήρου ὡς πρῶτος ὅρος ζωῆς ἰδεωδῶς εὐτυχοῦς· κατὰ γενικὸν κανόνα, οἱ ἐργάται, ἐκεῖνοι τοῦλάχιστον οἵτινες δὲν ἀπέκτησαν ἀκόμη ἐλαττώματα, τὴν προτιμῶσι ἀπὸ πᾶσαν ἄλλην ἐργασίαν. Εἶνε ὑγιεινὴ καὶ ποικίλη, ἐνῶ ἢ ἐν τοῖς ἐργοστασίοις ἐργασία εἶνε ἀνθυγιεινὴ καὶ μονότονος.

178.— Ὁ κύριος λόγος τῆς δυστυχίας, οὗτινος ὁ λαὸς ἔχει συναίσθησιν, ἔγκειται πρὸ πάντων εἰς τὸ ὅτι ἐξετοπίσθη τῆς γῆς, τῆς μόνης ἱκανῆς νὰ τὸν διατρέφῃ. Ἡ γῆ, ἢ μοναδικὴ τροφοδότις, δὲν ἀνήκει πλέον εἰς τοὺς καλλιεργητάς, ἀλλ' εἰς ἐκείνους οἵτινες ἐπωφελοῦντο τῶν ἐγγείων ἰδιοκτησιῶν ἐν' ἀποζῶσιν ἐκ τῆς ἐργασίας τῶν ἄλλων.

Ἡ γῆ εἶνε εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ἀπαραίτητος εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ὥστε ἀποθνήσκουσι στερούμενοι ταύτης. Τοῦτο εἶνε φρικῶδες, ἀλλὰ δὲν ἔπρεπε νὰ ἔχῃ οὕτω! Δέον νὰ ἐξευρεθῇ τὸ μέσον τῆς ἀνατροπῆς τῆς τοιαύτης τῶν πραγμάτων καταστάσεως, ἢ τοῦλάχιστον τῆς μὴ συμμετοχῆς τινος εἰς τοῦτο.

Εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς ἐταιρείας, εἰς τὰς διοικήσεις, εἰς τὰς ἐφημερίδας, κάμνομεν ἐπικρίσεις ἐπὶ τῶν αἰτίων τῆς δυσπραγίας τοῦ λαοῦ καὶ ἐπὶ τῶν μέσων τῆς καταπαύσεως αὐτῆς, ἀλλ' ἀφήνομεν κατὰ μέρος τὸ μοναδικὸν μέσον ὅπερ θὰ ἔπρεπε νὰ βελτιωθῇ ἢ τύχῃ τῶν χωρικῶν καὶ ὅπερ ἔγκειται εἰς τὴν πρὸς αὐτοὺς ἀπόδοσιν τῆς γῆς τὴν ὁποίαν ἀφήρεσαν ἀπ' αὐτῶν.

179.— Δύναται τις νὰ ἐλπίσῃ ὅτι εἰς προσεχῆς μέλλον πᾶσα ἰδιοκτησία τοῦ ἐδάφους θέλει καταργηθῆ, δύναται τις ἐπίσης νὰ ἐλπίσῃ ὅτι ὅλον τὸ βάρος τῶν φόρων θὰ μεταβιβασθῇ ταχέως ἐπὶ τῶν πλουσίων, καθόσον κατὰ τὰς ἡμέρας μας ἤδη μερικαὶ κυβερνήσεις προέβησαν εἰς μεταρρυθμίσεις ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύ-

την· ὅλλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ ἐλπίσωμεν, ὑπὸ τὴν κρατοῦσαν οἰκονομικὴν κατάστασιν, ὅτι αἱ πλούσιαι τάξεις θέλουσι παύσει νὰ αὐξάνωσι καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὰς σπατάλους των συνηθείας, τὰς συχνότατα ὀλεθρίας. Συνεπῶς, αἱ συνηθείαι αὗται, ἀναποφεύκτως, ὅπως τὸ ὕδωρ εἰσδύει ἐντὸς ἐδάφους ξηροῦ, θὰ διοχετευθῶσιν εἰς τὴν ἐργατικὴν τάξιν εὐρισκομένην εἰς καθημερινὴν ἐπαφὴν μὲ τοὺς ἀνθρώπους τῶν ἡδονῶν, καὶ νέαι ἀνάγκαι θὰ γεννηθῶσι παρὰ τοῖς ἐργατικοῖς, οἵτινες, ἵνα τὰς ἱκανοποιῶσι, θὰ ἐξακολουθήσωσι πωλοῦντες τὴν ἐλευθερίαν των.

180.— Χθὲς συνήντησα ἓνα ἐπαίτην, νέον ἀκόμη καὶ ἰδιοσυγκρασίας ρωμαλέας, ἀλλὰ συρόμενον, μὲ τὴν ράχιν κυρτωμένην καὶ στηριζόμενον ἐπὶ ράβδων. Ἄλλοτε, μετέφερε χῶμα καὶ λίθους εἰς τὰς κατασκευαζόμενας οἰκοδομάς. Μίαν ἡμέραν, κατέπεσεν ἕκ τινος ἰκριώματος καὶ ἔπαθε κατὰ τὴν πτωσίν του βαρείας ἐσωτερικὰς ἀλλοιώσεις. Οἱ μάγοι καὶ οἱ ἰατροὶ οἵτινες τὸν ἐπεριποιήθησαν τοῦ ἀφήρησαν ὅλας του τὰς οἰκονομίας. Καὶ ἀπὸ ὀκταετίας ἤδη, ἄνευ ἀσύλου, ἐπαιτεῖ, ἱκετεύων τὸν Θεὸν νὰ τοῦ χαρίσῃ τέλος τὸν θάνατον.

Πόσαι ἀνθρώπινα ὑπάρξεις χάνονται τοιουτοτρόπως! Ἄγνοοῦμεν ὅλας αὐτὰς τὰς θλίψεις ἢ προσποιούμεθα ὅτι δὲν δίδομεν εἰς αὐτὰς σημαντικὴν θέσιν μεταξὺ τῶν ἀσχολιῶν μας, διότι εἶνε δι' ἡμᾶς ἀπλαῖ ἀναπόδραστοι συνέπειαι τάξεως πραγμάτων τὴν ὁποίαν νομίζομεν ὅτι ὀφείλομεν νὰ διατηρήσωμεν.

181.— Ἀπαγορεύομεν αὐστηρῶς εἰς τοὺς ἀμαξοδηγοὺς νὰ ἀναγκάζωσι τοὺς ἵππους νὰ σύρωσι φορτία ὑπερβολικὰ βαρέα, ἐφαρμόζομεν εἰς τὰ σφαγεῖα νέας μεθόδους θανατώσεως ὅπως τὰ ζῶα ὑποφέρωσιν ὅσον τὸ δυνατόν ὀλιγώτερον. Ἄλλ' ἔνεκα ποίας παραδόξου ἀποτυφλώσεως δὲν διακρίνομεν τὴν ἀθλίαν τύχην ἑκατομμυρίων ἐργατῶν, οἵτινες πανταχοῦ ἀποθνήσκουν ἐν τῷ ἀγῶνι, διὰ θανάτου βραδέως καὶ πολλάκις ὀδυνηροῦ, ἵνα μᾶς προμηθεύωσι διὰ τῆς ἐργασίας των ἀνέσεις καὶ ἀπολαύσεις;

182.— Αἱ στατιστικαὶ μᾶς διδάσκουν ὅτι ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ μέση διάρκεια τῆς ζωῆς εἶνε πενήτηκοντα πέντε ἔτη διὰ τοὺς ἀνθρώπους τῶν ἀνωτέρων τάξεων καὶ εἴκοσιν ἑννέα μόνον ἔτη διὰ τοὺς ἐργάτας. Καὶ τοῦτο συμβαίνει εἰς ὅλας τὰς χώρας.

Γνωρίζομεν πάντες, διότι δὲν δυνάμεθα πλέον νὰ τ' ἀγνοῶμεν, τὰ τρομερὰ ἀποτελέσματα τῆς συγχρόνου βιομηχανίας. Φαίνεται λοιπὸν ἀπαράδεκτον ὅτι εἶμεθα ἀρκετὰ ὅμοιοι πρὸς τὰ ἄγρια ζῶα, ἐφ' ὅσον ἐπωφελοῦμεθα ἐργασίας θανατηφόρου εἰς τόσας ἀνθρωπίνους ὑπάρξεις, χωρὶς οὐδέποτε νὰ χάνωμεν τὴν ἡσυχίαν τῆς συνειδήσεώς μας; Καὶ ὅμως, ἡμεῖς οἱ ζῶντες ἐν τῇ

εὐμαρεία, οἱ ἑμιλοῦντες περὶ φιλελευθέρων θεσμῶν καὶ φιλανθρωπίας, οἱ διατεινόμενοι ὅτι συναισθανόμεθα τὰς βασάνους τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ζῴων ἀκόμη, σκεπτόμεθα μόνον πῶς ν' αὐξήσωμεν τὰ πλούτη μας, δηλαδή νὰ ἐπωφεληθῶμεν περισσότερο τῆς δολοφόνου αὐτῆς ἐργασίας, καὶ δὲν παύομεν ζῶντες ἐν τῇ ἀπολυτωτέρᾳ ἡσυχίᾳ.

183. — Ὁ λαὸς ἀποδνήσκει, ἀλλ' εἶνε ἐξοικειωμένος εἰς τὴν βραδεϊάν του ἀγωνίαν, καὶ ἡ πρόσκαιρος αὕτη κατάστασις ἀντλεῖ ἐξ ἑαυτῆς τὰ ἰδιάζοντα στοιχεῖα ἅτινα τὴν συγκρατοῦσι: τὸν μαρασμὸν τῶν παιδίων, τὴν ὑπερβολικὴν ἐργασίαν τὴν ἐπιβεβλημένην εἰς τὰς γυναῖκας, τὴν ἔλλειψιν τροφῆς διὰ πάντας, καὶ πρὸ πάντων διὰ τοὺς γέροντας. Φθάνων βαθμιαίως εἰς τὴν κατάστασιν ταύτην, ὁ λαὸς καταλήγει εἰς τὸ νὰ μὴ διακρίνη πλέον αὐτὸς ὁ ἴδιος τὴν φρικαλεότητά της καὶ νὰ μὴ διαμαρτύρεται δι' αὐτήν. Καὶ ἡμεῖς ἐπίσης, κρίνομεν τὴν κατάστασιν αὐτὴν φυσικὴν καὶ μοιραίαν.

184.— Οἱ προνομιούχοι σκέπτονται ὅτι ἡ κατάστασις τῆς ἐργατικῆς τάξεως εἶνε ἀξία οἴκτου, ἀλλὰ πρὸς τροποποιήσιν αὐτῆς προτείνουν ἀνεπαρκεῖς μόνον μεταρρυθμίσεις, αἵτινες δὲν ὑπόσχονται μείωσιν τῶν ἀπολαύσεων τῆς συνήθους εἰς αὐτοὺς ζωῆς.

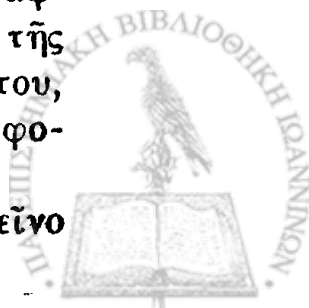
185.— Οἱ πλεῖστοι τῶν προνομιούχων συμβουλεύουσι τοὺς ἐργοδότας ν' ἀγρυπνῶσιν ἐπὶ τῆς εὐεξίας τῶν ἐργατῶν των, οὐδεὶς ὅμως ἐξ αὐτῶν στέργει νὰ συζητήσῃ τὸ δυνατόν ριζικῆς οἰκονομικῆς ἀνατροπῆς, ἣτις θὰ ἐχειραφέτει ὀριστικῶς τοὺς ἐργατικούς.

186.— Εἰς τί χρησιμεύουσι τὰ κεφάλαια, συγκεντρωμένα εἰς χεῖρας ὀλίγων, ἀφ' οὗ δὲν δύνανται νὰ ἀποβῶσιν ἄλλως ἐπωφελῆ, πλὴν ἂν κατασιῶσιν ἰδιοκτησίᾳ ἀπάντων;

187.— Τὸ οὐσιῶδες εἶνε ν' ἀπαλλαγῶμεν τῆς ἐγκληματικῆς αὐτῆς ἰδέας ἐπὶ τῆς ζωῆς, «ὅτι τρώγει κανεὶς καὶ κοιμᾶται χάριν ἡδονῆς», καὶ νὰ συμμορφωθῶμεν πρὸς τὴν ἀπλὴν καὶ δικαίαν ταύτην γνώμην ἐν τῇ ὁποίᾳ ἠλικιώθη καὶ ζῆ ὁ ἐργάτης, ὅτι εἶνε ἐπιονείδιστος, δύρκολον, ἀδύνατον νὰ τρώγῃ τις χωρὶς νὰ ἐργάζεται· ὅτι τὸ νὰ τρώγῃ χωρὶς νὰ ἐργάζεται τις, εἶνε ἡ βεβηλωτέρα κατάστασις, ἢ μᾶλλον ἀντίθετος πρὸς τὴν φύσιν, καὶ συνεπῶς, ἢ κινδυνωδεστέρα, ἀνάλογος πρὸς τὸν σοδομισμὸν.

188.— Πᾶσαι αἱ συμφοραὶ τῶν ἀνθρώπων προέρχονται, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκ τῆς πείνης, ἐκ τῶν παντὸς εἴδους στερησέων, ἐκ τῆς ἀπαγοητεύσεως ἐν τῇ ἐργασίᾳ, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐκ τοῦ πλούτου, ἐκ τῆς ὀκνηρίας καὶ ἐξ ὄλων τῶν ἐλαττωμάτων τὰ ὅλως κνοφοροῦσι ταῦτα.

189.— Ἰδιοκτησία σημαίνει ἐκεῖνο ποῦ μοῦ ἐδόθη, ἐκεῖνο

ποῦ ἀνήκει εἰς ἐμὲ μόνον ἀποκλειστικῶς, ἐκεῖνο ποῦ δύναμαι πάντοτε νὰ τὸ κάμω ὅ,τι θέλω, ἐκεῖνο ποῦ οὐδεὶς ποτε δύναται νὰ μοῦ ἀφαιρέσῃ, ποῦ παραμένει διαρκῶς δικό μου μέχρι τέλους τῆς ζωῆς μου, καὶ τὸ ὅποῖον ὀφείλω εἰδικῶς νὰ χρησιμοποιοῦν, νὰ ἐπαυξάνω ἢ νὰ μεταβάλλω. Συνεπῶς, αὐτὴ ἡ ἰδιοκτησία δι' ἕκαστον ἄνθρωπον, εἶνε αὐτὸς ὁ ἴδιος, καὶ αὐτὸς μόνος, καὶ ὄχι ἡ ἀποκτηθεῖσα περιουσία.

190.—Ὅταν ὁ ἄνθρωπος παύσῃ πιστεύων εἰς τὴν φανταστικὴν ἰδιοκτησίαν, τότε καὶ μόνον θὰ καλλιεργήσῃ τὴν ἀληθῆ του ἰδιοκτησίαν, τὰ προσόντα του, τὸ σῶμά του, κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ τοῦ παρέχουν καρποὺς εἰς τὸ ἑκατονταπλοῦν καὶ εὐτυχίαν τῆς ὁποίας οὔτε ἰδέαν ἔχει· τότε καὶ μόνον θὰ καταστῇ ἄνθρωπος ὠφέλιμος, ρωμαλέος καὶ ἀγαθός.

191.—Ὁ ἄνθρωπος ὁ θεωρῶν τὴν ἐργασίαν ὡς σκοπόν, ὡς εὐφροσύνην τῆς ζωῆς του, δὲν θὰ ἐπιζητήσῃ ἐλάφρυσιν τῆς ἐργασίας του ἐν τῇ ἐργασίᾳ τῶν ἄλλων.

192.—Ἡ ἐργασία δὲν εἶνε βᾶρος, ἀλλ' ἀπόλαυσις. Ἡ σφαλερὰ ἰδέα, ὅτι ἡ ἐργασία εἶνε κατάρα, μόνη αὐτὴ ἐπέτυχεν νὰ ὀδηγήσῃ τοὺς ἀνθρώπους εἰς χειραφέτησιν τῶν ἀπὸ τῶν διαφορῶν μορφῶν τῆς ἐργασίας, δηλαδὴ εἰς σφετερισμὸν τῆς ἐργασίας τῶν ἄλλων.

193.—Ὅστιδῆποτε ἐπιδοθῇ εἰς ἐργασίαν πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ φαιδρυντικοῦ νόμου τῆς ζωῆς, δηλαδὴ ἐργασθῇ πρὸς συνεισφορὰν εἰς τὸν νόμον τῆς ἐργασίας, θὰ ἴδῃ ἑαυτὸν ἀπαλλασσόμενον τῆς ὀλεθρίας δεισιδαιμονίας, τῆς φανταστικῆς ἰδιοκτησίας.

194.—Ἐφ' ὅσον ὑπάρχει ἐν τῷ κόσμῳ καὶ εἰς μόνον φυγόπυρος, κατ' ἀνάγκην ὑπάρχει καὶ ἕτερος ἄνθρωπος ἀποθνήσκων ἀπὸ τὴν πείναν. (1).

195.—Τὸ νὰ εἶνέ τις πτωχός, σημαίνει νὰ πεινᾷ τρεῖς φορές τὴν ἡμέραν, ν' ἀποκοιμᾶται χωρὶς νὰ περνᾷ ὀλοκλήρους ὥρας συστρεφόμενος ἐπὶ τῶν προσκεφαλαίων του ἐκ τῆς ἀϋπνίας, νὰ ἔχῃ τέκνα καὶ νὰ μὴ ἀποχωρίζεται αὐτῶν, καὶ, ὅπερ καὶ οὐσιῶδες, νὰ μὴ κάμνῃ ποτὲ ὅσα σᾶς ἀπαρέσκουν, καὶ νὰ μὴ φοβῆται ὅσα σᾶς ἀναμένουν. Ὁ πτωχὸς θ' ἀσθενήσῃ καὶ θὰ ὑποφέρῃ, θ' ἀποθάνῃ δέ, ὅπως ὅλοι, ὀλιγώτερον ὀδυνηρῶς ἀπὸ τοὺς πλουσίους καὶ θὰ ζήσῃ περισσότερον εὐτυχῆς, ἄνευ τῆς παραμικρᾶς ἀμφιβολίας.

(1) Κινεζικὴ παροιμία υἱοθετηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Τολστόη.

παγκοσμίου νόμου τῆς ἀνάγκης εἰς τὸν ὅποιον ὑπόκειται ὅπως πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει.

Ἄλλ' ἂν θεωρήσωμεν τὸν ἄνθρωπον ἐκ τοῦ ἔνδον ἡμῶν αὐτῶν, ὡς τι τοῦ ὁποίου ἔχομεν συνείδησιν, αἰσθανόμεθα ἡμᾶς ἔλευθέρους.

245. — Σειρὰ ὅλη πειραματισμῶν καὶ συλλογισμῶν ἀποδεικνύει ἐν παντὶ ἀνθρωπίνῳ ὄντι, ὅτι, ὅπως πᾶν ἀντικείμενον μελέτης ὑπόκειται εἰς νόμους, οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος ὑπόκειται εἰς τοὺς νόμους τούτους· οὐδέποτε οὗτος ἐθεάθη παλαίων ἐναντίον τοῦ νόμου τῆς ἀλληλοσυνολκῆς ἢ τοῦ ἀδιαπεράστου, ὅταν τοὺς ἀνεγνώρισεν.

Ἄλλ' αὕτη ἡ σειρὰ τῶν πειραματισμῶν καὶ τῶν συλλογισμῶν ἀποδεικνύει εἰς τὸν ἄνθρωπον ὅτι ἡ πλήρης ἐλευθερία ἦν ἀντιλαμβάνεται ἐντὸς του εἶνε ἀδύνατος, ὅτι ἐκάστη τῶν πράξεων του ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ ὄργανισμοῦ του, ἐκ τῆς κράσεώς του, καὶ ἐξ ἄλλων ἐπιδράσεων, καὶ ὅμως ὁ ἄνθρωπος οὐδέποτε ὑποτάσσεται εἰς τὰ συμπεράσματα ταῦτα,

Ἀφοῦ ἅπαξ ὁ πειραματισμὸς καὶ ἡ λογικὴ ἀπέδειξαν εἰς αὐτὸν ὅτι ὁ λίθος πίπτει πάντοτε κατὰ γῆς, ὁ ἄνθρωπος θεωρεῖ τὸν νόμον τοῦτον ὡς ἄπταιστον καὶ ἀναμένει πάντοτε μετὰ πεποιθήσεως τὴν ἐπαλήθευσίν του.

Ἀλλὰ μολονότι ἐδιδάχθη κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὅτι ἡ θέλησίς του ὑπόκειται εἰς νόμους, οὐδαμῶς τὸ πιστεύει καὶ δὲν δύναται νὰ τὸ πιστεύσῃ.

246. — Ὁ ἵππος ὁ ζευγμένος μετ' ἄλλων ἵππων εἰς τινὰ ἅμαξαν δὲν εἶνε ἐλεύθερος ὥστε νὰ μὴ προηγῆται τῆς ἀμάξης. Ἄν δὲν βαδίσῃ, ἡ ἅμαξα θὰ προσκρουσθῇ ἐπ' αὐτοῦ καὶ θὰ ἐξαναγκασθῇ νὰ προχωρήσῃ. Ἀλλά, παρὰ τὴν περιορισμένην αὐτὴν ἐλευθερίαν, εἶνε ἐλεύθερος νὰ σύρῃ τὴν ἅμαξαν πρὸς πᾶσαν διεύθυνσιν. Ὁμοίως καὶ ὁ ἄνθρωπος.

247. — Μοῦ λέγεται ὅτι δὲν εἶμαι ἐλεύθερος, καὶ ἐγώ, ἀντὶ πάσης ἀπαντήσεως, ὑψῶ τὸν βραχίονά μου καὶ τὸν ἀφήνω νὰ καταπέσῃ.

Ὁ καθεὶς θὰ ἐννοήσῃ ὅτι ἡ παράλογος αὕτη ἀπάντησις ἀποτελεῖ τὴν ἀνευ ἐξαιρέσεως ἀπόδειξιν τῆς ἐλευθερίας μου. Εἶνε ἡ ἐκδήλωσις τῆς ἀτομικῆς μου συνειδήσεως, ἣτις δὲν ὑπόκειται εἰς τὴν λογικὴν.

248. — Ἡ συναίσθησις ἑαυτοῦ εἶνε πηγὴ γνώσεως ἑαυτοῦ ὅπως ἀνεξαρτήτου τῆς λογικῆς,

249. — Ἄν ἡ συναίσθησις τῆς ἐλευθερίας δὲν ἦτο πηγὴ

συναισθήσεως ἑαυτοῦ μεμονωμένης καὶ ἀνεξαρτήτου τῆς λογικῆς, ὁ ἄνθρωπος θὰ ὑπέκειτο εἰς τὸν λόγον καὶ εἰς τὴν ἔρευναν, ἀλλὰ πράγματι ἡ ὑποταγὴ αὕτη δὲν ὑφίσταται καὶ δὲν δύναται μάλιστα νὰ κατανοηθῇ,

250. — Οἷανδῆποτε ιδέαν καὶ ἂν σχηματίσωμεν περὶ τῆς ἐνεργείας ἐνὸς ἢ πολλῶν ἀνθρώπων, δὲν δυνάμεθα νὰ τὴν ἐννοήσωμεν ἄλλως παρὰ ὡς προϊὸν ἐν μέρει μὲν τῆς ἐλευθέρως βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐν μέρει δὲ τῶν νόμων τῆς ἀνάγκης.

251. — Πᾶς ἄνθρωπος, ὁ σκεπτόμενος ὅπως καὶ ὁ ἄγριος, καίτοι ἢ πείρα καὶ ἢ λογικὴ τοῦ ἔχουν ἀποδείξῃ ὅτι εἶνε ἀδύνατον νὰ κατανοήσῃ διαφόρους ἐνεργείας ὑπὸ τὰς αὐτὰς συνθήκας, αἰσθάνεται ἐν τούτοις ὅτι ἂν δὲν ἐπίστευεν εἰς τὸ δυνατόν τούτου (ὅπερ ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν τῆς ἐλευθέρως βουλήσεως), δὲν θὰ ἠδύνατο πλέον νὰ πιστεύῃ εἰς τὸ δυνατόν τοῦ ζῆν.

Καίτοι τοῦτο φαίνεται ἀδύνατον, αἰσθάνεται οὐχ ἥττον ὅτι οὕτως ἔχει, διότι ἂν δὲν ἐδέχετο τὴν ἐλευθέρως βούλησιν, ὅχι μόνον δὲν θὰ κατενόει τὴν ζωὴν, ἀλλὰ καὶ δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ζήσῃ ἐπὶ μίαν κἂν στιγμὴν.

252. — Ἡ ιδέα τὴν ὁποίαν διαμορφώνομεν ἐντὸς ἡμῶν αὐτῶν περὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀνάγκης ἐλαττοῦται ἢ αὐξάνει, καθ' ὅσον μανθάνομεν νὰ γνωρίζωμεν τὴν σχέσιν ἐν τῇ ὁποίᾳ εὐρίσκεται τὸ παρατηρηθὲν γεγονός, ὡς πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, ὡς πρὸς τὴν ἐποχὴν, τὴν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον μεμακρυσμένην, καθ' ἣν ἔλαβε χώραν τὸ γεγονός, καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐξάρτησιν τοῦ ἐκ τῶν παραγωγικῶν αὐτοῦ αἰτιῶν.

253. — Ἴνα δυνηθῶμεν νὰ νοήσωμεν τὸν ἄνθρωπον ὡς **ἀπολύτως** ἐλεύθερον, ἀνάγκη νὰ τὸν λάβωμεν μεμονωμένον καὶ ἔξω τοῦ **διαστήματος**, τοῦ **χρόνου** καὶ τοῦ **αἰτιατοῦ**.

Ἴνα δυνηθῶμεν νὰ νοήσωμεν τὰς πράξεις τοῦ ἀνθρώπου ὡς ὑποκειμένας ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν νόμον τῆς ἀνάγκης, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐλευθερίας, ὀφείλομεν νὰ δεχθῶμεν τὴν γνῶσιν τοῦ ἀπείρου ἀριθμοῦ τῶν συνθηκῶν τῆς **ἐκτάσεως**, ἄπειρον περίοδον **χρόνου** καὶ σειρὰν ἄπειρον **αἰτιῶν**.

Ἐν τῇ πρώτῃ περιπτώσει θὰ κατελήγομεν εἰς τὴν ἐλευθερίαν ἔξω τοῦ διαστήματος, τοῦ χρόνου καὶ τοῦ αἰτιατοῦ, ἥτις θὰ ἦτο ὡς ἔξ αὐτοῦ τούτου περιεχόμενον ἄνευ ὀρισμένου σχήματος.

Ἐν τῇ δευτέρῃ περιπτώσει, ἂν ἡ ἀνάγκη ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐλευθερίας ἦτο δυνατὴ, θὰ κατελήγομεν νὰ ὀρίσωμεν τὸν νόμον τῆς ἀνάγκης δι' αὐτῆς ταύτης τῆς ἀνάγκης, ἄλλως εἰπεῖν, θὰ εἶχομεν σχῆμα ἄνευ περιεχομένου.

Θὰ κατελήγομεν οὕτως εἰς τὰς δύο ταύτας βάσεις αἵτινες περικλείουν πᾶσαν τὴν ἀντίληψιν ἣν ἔχει ὁ ἄνθρωπος περὶ κόσμου, θὰ κατελήγομεν εἰς τὴν ἀδιείσδυτον ἔννοιαν τῆς ζωῆς καὶ εἰς τοὺς νόμους τοὺς καθορίζοντας τὴν ἔννοιαν ταύτην τῆς ζωῆς.

Ἐννοία ἐκφράζει τοὺς νόμους τῆς ἀνάγκης.

Ἡ συνείδησις ἐκφράζει τὴν ἔννοιαν τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως.

Ἡ ἐλευθερία ἀποτελεῖ τὸ παρατηρηθέν.

Ἄνάγκη εἶνε τὸ παρατηροῦν.

Ἐλευθερία τὸ περιεχόμενον.

Ἄνάγκη εἶνε τὸ σχῆμα.

Ὅταν ἀποχωρίσωμεν τὰς δύο πηγὰς τῆς γνώσεως, αἵτινες συνάπτονται πρὸς ἀλλήλας ὅπως τὸ σχῆμα καὶ τὸ περιεχόμενον, διαμορφοῦμεν τὴν ἰδέαν τῆς ἐλευθερίας καὶ τὴν ἰδέαν τῆς ἀνάγκης, αἵτινες ἀποκλείονται ἀμοιβαίως καὶ αἵτινες εἶνε οὕτω ἀκατανόητοι.

Ἄλλ' ἐὰν ἐνασυνθέσωμεν τὰς δύο ταύτας ἰδέας ἵνα τὰς ἀντιληφθῶμεν ἠνωμένας, ἐπιτυγχάνομεν πάραυτα εὐκρινεστάτην ἀντίληψιν τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου.

254.—Κατὰ τὴν σύγχρονον θεωρίαν, τὴν ἀναγκαίαν τῇ ὑποκρισίᾳ, ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶνε ἐλεύθερος καὶ δὲν δύναται νὰ μεταβάλη βίον. Θὰ εἶχον δίκαιον ἂν ὁ ἄνθρωπος ἦτο πλάσμα ἀσυνείδητον καὶ ἀνίκανον, ἀφ' οὗ ἀνεγνώρισε τὴν ἀλήθειαν, νὰ ὑψωθῆ εἰς ἀνωτέραν ἠθικὴν βαθμίδα. Ἄλλ' ὁ ἄνθρωπος, ἐξ ἐναντίας, εἶνε πλάσμα ἐσυνείδητον καὶ ἀνυψοῦται, παρὰ πᾶσαν ἀτίρησιν, ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ἡ ἀναγνώρισις ἢ ἡ μὴ ἀναγνώρισις ἀληθείας τινὸς ἐξαρτᾶται οὐχὶ ἐξ αἰτιῶν ἐξωτερικῶν, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς συνειδήσεως τοῦ ἀνθρώπου. Εἷς τρόπον ὥστε, ἐνίοτε, ὑπὸ τὰς ἐξωτερικὰς συνθήκας τὰς εὐνυκωτέρας εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἀληθείας, ὑπάρχουν ἄνθρωποι οἵτινες δὲν τὴν ἀναγνωρίζουσι, καὶ ἄλλοι, ἀπ' ἐναντίας, οἵτινες, ὑπὸ τὰς δυσμενεστέρας τῶν συνθηκῶν, τὴν ἀναγνωρίζουσι ἄνευ φαινομενικῶν αἰτιῶν. Εἴτε τρώγει ὁ ἄνθρωπος εἴτε δὲν τρώγει, εἴτε ἐργάζεται εἴτε ἀναπαύεται, φεύγει τὸν κίνδυνον ἢ τὸν ἐπιζητεῖ, ἂν ἔχη συνείδησιν, ἐνεργεῖ τοιουτρόπως, διότι θεωρεῖ λογικὸν νὰ ἐνεργῆ τοιουτοτρόπως, διότι ἀναγνωρίζει ὅτι ἡ ἀλήθεια τοῦ ὑποδεικνύει νὰ ἐνεργῆ οὕτως καὶ ὄχι ἄλλως. Ὁ μὴ ἐλεύθερος εἰς τὰς πράξεις τοῦ ἀνθρώπου αἰσθάνεται πάντοτε ἑαυτὸν ἐλεύθερον εἰς ὅ,τι ἀποτελεῖ τὴν ἀφορμὴν τῶν πράξεων τοῦ, εἰς τὴν ἀναγνώρισιν ἢ τὴν μὴ ἀναγνώρισιν τῆς ἀληθείας.

255.— Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶνε ἐλεύθερος ἂν τὸν λάβωμεν ὡς ἀκίνητοῦντα, ἂν λησμονήσωμεν ὅτι ἡ ζωὴ τῆς ἀνθρωπότητος οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ ἀέναιος. κίνησις ἀπὸ τοῦ σκοτίου πρὸς τὸ φῶς, ἀπὸ τῆς κατωτέρας ἀληθείας πρὸς τὴν ἀνωτέραν ἀλήθειαν, ἀπὸ τῆς ἀναμίξιου μὲ πλάνας ἀληθείας πρὸς τὴν ἀγνήν ἀλήθειαν.

256.— Πᾶσαι αἱ βλέψεις τῶν ἀνθρώπων, ὅλοι οἱ λόγοι οὓς ἔχουν διὰ νὰ ζῶσι, τείνουσι πράγματι εἰς μόνην τὴν αὕξησιν τῆς ἐλευθέρως των ἐνεργείας.

Ὁ πλοῦτος καὶ ἡ πενία, ἡ δόξα καὶ ἡ ἀφάνεια, ἡ δύναμις καὶ ἡ ὑποταγή, ἡ ρώμη καὶ ἡ ἀδυναμία, ἡ ὑγεία καὶ ἡ νόσος, ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ ἀμάθεια, ἡ ἐργασία καὶ ἡ ἡδονή, ὁ χορτασμός καὶ ἡ πείνα, ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία, εἶνε ἀπλοῖ βαθμοὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ὑψηλοὶ τῆς ἐλευθερίας.

257.— Ὑπάρχουν ἀλήθειαι ἀπόκρυφοι, αἵτινες δὲν ἔχουν ἀκόμη ἀποκαλυφθῆ εἰς τὸ πνευματικὸν βλέμμα τοῦ ἀνθρώπου· ὑπάρχουν ἄλλαι ἀλήθειαι ζήσασαι ἤδη, ἀφομοιωθεῖσαι καὶ λησμονηθεῖσαι ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὑπάρχουν μερικαὶ ἀλήθειαι αἵτινες ἀναθρώσκουσιν ἐνώπιόν του ἐν τῇ φωταυγείᾳ τοῦ νοῦ του καὶ τὰς ὁποίας δὲν δύναται νὰ μὴ ἀναγνωρίσῃ. Ἐκ τῆς κατανοήσεως δὲ ἢ τῆς μὴ κατανοήσεως τῶν ἀληθειῶν τούτων ἐκδηλοῦται ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ὀνομάζομεν ἐλευθερίαν.

258.— Ἡ σπουδὴ τῶν νόμων τῶν διεπόντων τὴν ὑπαρξιν τῶν ζώων, τῶν φυτῶν καὶ τῆς ὕλης εἶνε ὄχι μόνον χρήσιμος, ἀλλὰ καὶ ἀπαραίτητος πρὸς ἐξήγησιν τοῦ νόμου τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅπως ἔχη ἡ μελέτη αὕτη ὡς σκοπὸν τὸ κύριον ἀντικείμενον τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως: τὴν ἐξήγησιν τοῦ νόμου τῆς λογικῆς.

259.— Γνώναι σημαίνει ἀνάγειν τὴν ἐννοιαν τῆς ζωῆς εἰς τοὺς νόμους τοῦ λογικοῦ.

260.— Ἄν δὲν ὑπῆρχε λογικόν, δὲν θὰ ὑπῆρχε ζωὴ.

261.— Ὁ λόγος δὲν δύναται νὰ ὀρισθῆ καὶ δὲν ἔχομεν ἀνάγκην νὰ τὸν ὀρίσωμεν, διότι ὄχι μόνον τὸν γνωρίζομεν πάντες, ἀλλὰ καὶ διότι αὐτὸν μόνον γνωρίζομεν. Εἰς τὰς πρὸς ἀλλήλους σχέσεις μας εἴμεθα πεπεισμένοι ἐκ τῶν προτέρων, περισσότερον παντὸς ἄλλου, ὅτι τὸ λογικὸν αὐτὸ εἶνε ἐξ ἴσου ὑποχρεωτικὸν διὰ πάντας ἡμᾶς. Εἴμεθα πάντες πεπεισμένοι ὅτι ὁ λόγος ἀποτελεῖ τὴν μοναδικὴν βάσιν τοῦ συνδέσμου ὅλων τῶν ἐμψύχων ὄντων. Οὐδὲν ὑπάρχει ὅπερ γνωρίζομεν μετὰ μείζονος βεβαιότητος πλὴν τοῦ λογικοῦ. Ἡ γνώσις αὕτη προηγεῖται πάσης ἄλλης, εἰς τρόπον ὅστε πᾶν ὅ,τι γνωρίζομεν ἐν τῷ κόσμῳ, δὲν τὸ γνωρίζομεν

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Η ΕΠΙΣΤΗΜΗ.—Η ΤΕΧΝΗ

196. — Ἡ πνευματικὴ ζωὴ, ἡ ἐκπαίδευσις, ὁ πολιτισμὸς, εἶνε ἰδέαι ἀπροσδιόριστοι, ἀδιαμόρφωτοι, ὑπὸ τὴν σημαίαν τῶν ὁποίων δυνάμεθα ἀνέτως νὰ παρατάσσωμεν λόγους ἔτι μᾶλλον ἀορίστους, καὶ αἵτινες δύνανται διὰ τὸν λόγον τοῦτον νὰ προσαρμόζωνται εἰς ἀπάσας τὰς δυνατὰς θεωρίας.

197. — Ἄφ' ἧς ὑφίσταται ὁ κόσμος, τὰ λογικὰ ὄντα διέκριναν τὸ ἀγαθὸν ἀπὸ τοῦ κακοῦ· ἐπωφελοῦμενα τῶν ἀγῶνων τῶν προγενεστέρων, ἐπάλαιον κατὰ τοῦ πονηροῦ, ἀνεζήτουν τὴν ἀληθῆ ὁδόν, τὴν καλλίστην, καὶ βραδέως, ἀλλ' ἀκαταπαύστως, προὔχωρον ἐν τῇ ὁδῷ ταύτῃ. Καὶ πάντοτε, ἐνῶ ἀπέφραττον εἰς αὐτοὺς τὸν δρόμον, εὔρισκον ἐνώπιόν των τοὺς πάτρωνας τοῦ ψεύδους, οἵτινες ἰσχυρίζοντο ὅτι τοὺς ἀπεδείκνιον ὅτι πρέπει νὰ λαμβάνεται ἡ ζωὴ ὁποία εἶνε. Ἐκεῖνοι κατόπιν μόχθων καὶ ἀγῶνων, ἐχειραφετήθησαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀπὸ τὰ ψεύδη ταῦτα. Καὶ ἰδοὺ ὅτι ψεῦδος νέον, τὸ χεῖριστον πάντων, ὀρθοῦται ἐπὶ τῆς ὁδοῦ των: τὸ ἐπιστημονικὸν ψεῦδος. Τὸ νέον τοῦτο ψεῦδος εἶνε κατὰ βάθος τὸ αὐτὸ μὲ τὰ παλαιὰ· οὐσιώδης του βάσις εἶνε τὸ ἀντικαθιστᾶν τὴν ἐνέργειαν τοῦ πνεύματος καὶ τῆς συνειδήσεως διὰ ποιᾶς τινος ἐξωτερικῆς ἐπιδράσεως· ἐν τῷ ἐπιστημονικῷ ψεύδει ἡ ἐξωτερικὴ αὕτη ἐπίδρασις εἶνε ἡ ἔρεινα.

198. — Ἡ βεβαιότης τῆς γνώσεώς μας δὲν ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ δυνατοῦ τῆς ἐρεῦνης τῶν ἀντικειμένων τῆς ἐκτάσεως καὶ τοῦ χρόνου· ἐξ ἐναντίας, ὅσῳ μᾶλλον ἡ ἐκδήλωσις τοῦ ἀντικειμένου εἶνε ἐπιδεκτικὴ ἐξετάσεως ἐν τῷ χρόνῳ καὶ τῷ διαστήματι, τόσον ὀλιγώτερον δυνάμεθα νὰ τὸ ἀντιληφθῶμεν.

199. — Οἱ ἱστορικοὶ φρονοῦσιν ὅτι ἡ πνευματικὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων ἀποτελεῖ τὴν αἰτίαν ἢ τὴν ἐκδήλωσιν τῆς ζωῆς τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ ἐξῆς γεγονότος: Τὴν ἱστορίαν τὴν γράφουν οἱ σοφοί, καὶ εἶνε φυσικὸν ὅτι οὗτοι σκέπτονται ὅτι ἡ ζωὴ τῆς τάξεώς των ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς ζωῆς ὁλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος, ἀπαράλλακτα ὅπως εἶνε εὐχάριστον εἰς τοὺς ἐμπόρους, εἰς τοὺς καλλιεργητὰς καὶ εἰς τοὺς στρατιωτικοὺς νὰ φαν-άζωνται ὅτι αὐτοὶ δημιουργοῦν τὴν ἱστορίαν. Ἄν δὲ δὲν εὐρίσκομεν τὴν ἔποψιν ταύτην εἰς τὰ βιβλία τῶν ἱστορικῶν, τοῦτο συμβαίνει διότι οἱ ἔμποροι, οἱ χωρικοὶ καὶ οἱ στρατιῶται δὲν συγγράφουν τὴν ἱστορίαν.

200. — Ἰδιότης τῆς ψευδοῦς γνώσεως εἶνε τὸ σκέπτεσθαι ὅτι γνωρίζομεν ὅσα δὲν γνωρίζομεν καὶ ὅτι δὲν γνωρίζομεν ὅσα γνωρίζομεν· εἶνε ἀδύνατον νὰ δοθῇ ὄρισμός ἀκριβέστερος τῆς ψευδοῦς γνώσεως ἢ τις βασιλεύει μεταξύ ἡμῶν. Ἡ ψευδελπιστήμη τῆς ἐποχῆς μας ὑποθέτει ὅτι γνωρίζομεν ὅσα δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν, καὶ ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ μάθωμεν μόνον τὸ πρᾶγμα ὅπερ πράγματι γνωρίζομεν. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἡμιμαθείας, ὁ ἄνθρωπος φαντάζεται ὅτι γνωρίζει πᾶν ὅ,τι παρουσιάζεται εἰς αὐτὸν ἐν τῇ ἐκτάσει καὶ τῇ διαρκείᾳ καὶ ὅτι ἀγνοεῖ πᾶν ὅ,τι ἀπεκαλύφθη εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῆς ἐσκεμμένης του συναισθησεως.

201. — Διὰ τὴν μερικὴν ἀντιποιοῦνται τὸ δικαίωμα τοῦ φυλακίζειν, τοῦ βασανίζειν, τοῦ ἐξορίζειν, τοῦ κτυπᾶν, τοῦ φονεύειν ἄλλους ἀνθρώπους, ὅταν αὐτοὶ οὗτοι εἶνε ὅμοιοι πρὸς τοὺς ἀνθρώπους αὐτούς, τοὺς ὁποίους βασανίζουν κτυποῦν καὶ φονεύουν;

Ἄλλ' ἀντὶ νὰ λύσῃ τὸ πρόβλημα τοῦτο, οἱ σοφοὶ διερωτῶνται ἂν ἡ θέλησις τοῦ ἀνθρώπου εἶνε ἐλευθέρα ἢ ὄχι, ἂν τὸ σχῆμα τοῦ κρανίου δύναται νὰ δείξῃ τὴν ἐγκληματικὴν φύσιν ἐνὸς ἀνθρώπου, ποῖον ρόλον παίζει ἡ κληρονομικότης ἐν τῷ ἐγκλήματι καὶ ἂν τὸ ἔνστικτον τῆς μιμήσεως δὲν παίζῃ καὶ αὐτὸ κάποιον ρόλον: Ὑπάρχει ἀνηθικότης ἀταβική (προγονική); Τί ἐστὶν ἠθική; Τί ἐστὶ παραφροσύνη; Τί ἐστὶν ἐκφυλισμός; Τί ἐστὶν ἰδιοσυγκρασία; Ποίαν ἐπίδρασιν ἀσκοῦσιν ἐπὶ τοῦ ἐγκλήματος, τὸ κλίμα, ἡ τροφή, ἡ ἀμάθεια, ἡ μίμησις, ὁ ὑπνωτισμός, τὸ πάθος! Τί ἐστὶ κοινωνία; Τίνα τὰ καθήκοντά της; κ. τ. λ. Καὶ οἱ σοφοὶ εὗρισκousi σκέψεις ἐπιτηδείας, βαθείας ἐνδιαφερούσας, οὐδεμίαν ὅμως ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο τὸ θεμελιῶδες: τίνι δικαίωματι οἱ μὲν τιμωροῦσι τοὺς δέ: Μακρὰν τοῦ νὰ δώσουν ἀπάντησιν, αἱ σκέψεις αὗται τείνουσιν, ἐξ ἐναντίας, εἰς τὸ νὰ δικαιώσωσι τὰς ποινὰς καὶ τὰ ψεύδη.

202. — Ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ φιλοσοφία ὅσον καὶ ἂν ἀρέσκωνται νὰ παρουσιάζωνται ὡς διαιτητρίαι καὶ ποδηγέτιδες τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, δὲν εἶνε κατ' ἀλήθειαν εἰμὴ ἀπλαῖ του ὑπηρέτρίαι. Ἡ θρησκεία προμηθεύει εἰς αὐτὰς ἀντίληψιν τῆς ζωῆς ἐτοιμὴν καθ' ὅλα καὶ ἡ ἐπιστήμη περιορίζεται νὰ καλλιεργῇ ἐν τῇ αὐλακίᾳ ἣν ἐχάραξεν ἡ θρησκεία. Ἡ θρησκεία ἀποκαλύπτει τὴν ἔννοιαν τῆς ζωῆς καὶ ἡ ἐπιστήμη ἀρκεῖται νὰ τὴν ἐφαρμόζῃ ἐπὶ τῶν διαφόρων περιστάσεων αἵτινες παρουσιάζονται. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς, τῆς θρησκείας ἀνορθώσεως τὴν ἔννοιαν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ἡ ἐπιστήμη ἀνορθουμένη ἐπὶ τῆς βάσεως

ταύτης, χρησιμοποιεῖ ἀναγκαίως τὰς ἰδίαις ἀπλάς φανταστικὰς ἐκδοχάς.

203. — Ἡ νεωτέρα φιλοσοφία ἠκολούθησε πάντοτε πρώτην κατεύθυνσιν ὑποδειχθεῖσαν παρὰ τῆς θρησκείας. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἦτο φιλοσοφία ἐθνική, ἣτις ἐπεζήτει διὰ τὸ ἄτομον, ὅπως καὶ διὰ τὸ σύνολον τῶν ἀτόμων τῶν συνηνωμένων εἰς Κράτος, τὰ μέσα τῆς ἀποκτήσεως τοῦ ὑψίστου βαθμοῦ τοῦ καλοῦ. Ἡ φιλοσοφία τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας, κατὰ τὸν μεσαίωνα, ἐξαχθεῖσα ἐκ τῆς αὐτῆς ταύτης ἐθνικῆς ἀντιλήψεως τῆς ζωῆς, ἀνεζήτει τὰ μέσα τῆς σωτηρίας τοῦ ἀτόμου, δηλαδή τὴν κατάκτησιν τοῦ ἀνωτάτου βαθμοῦ τοῦ καλοῦ διὰ τὸ ἄτομον ἐν βίῳ μέλλοντι, καὶ δὲν ἐθίξε τὸν ὄργανισμὸν τοῦ κοινωνικοῦ ἀγαθοῦ παρὰ εἰς μόνα τὰ δοκίμια τῆς θεοκρατίας της. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἐγγελ, ὅπως καὶ ἡ τοῦ Κόμτ¹ ἔχει ὡς βάσιν ποιάν τινα ἀντίληψιν τῆς ζωῆς θρησκευτικὴν ἅμα, κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν. Ἡ πεσσιμιστικὴ (ἀταισιόδοξος) φιλοσοφία τοῦ Σοπερχάουερ καὶ τοῦ Χάρτμαν ἠθέλησε νὰ χειραφετηθῆ ἀπὸ τῆς θρησκευτικῆς ἐκδοχῆς τοῦ σύμπαντος, ἣτις μᾶς ἐκληροδοτήθη παρὰ τῶν Ἰουδαίων, χωρὶς νὰ τὸ ἐννοήσῃ ὅμως, ἐτυλίχθη ἐντὸς τῶν θρησκευτικῶν ἀρχῶν τοῦ βουδδισμού.

Ὁ αὐτὸς συλλογισμὸς ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὴν θετικὴν ἐπιστήμην, ὑπὸ τὴν στενὴν τῆς λέξεως σημασίαν.

204. — Ἡ ἐπιστήμη, συμπεριλαμβανομένης ἐν αὐτῇ καὶ τῆς φιλοσοφίας, δὲν δύναται νὰ καθορίσῃ τὴν βάσιν τῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ ἄπειρον σύμπαν καὶ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, καὶ τοῦτο πρὸς ἐπίρρωσιν τῆς παρατηρήσεως ταύτης: προτοῦ κἂν γεννηθῆ οὐδὲν εἶδος φιλοσοφίας ἢ ἐπιστήμης, ἄνευ τοῦ ὁποίου οὐδεμία ἐνέργεια τοῦ πνεύματος εἶνε δυνατὴ, βεβαίως ὑφίατατο κάποια σχέσις μεταξὺ ἀνθρώπου καὶ σύμπαντος.

Ὅπως ἀκριβῶς ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται, διὰ μόνης τῆς κινήσεώς του, καθ' οἷονδήποτε τρόπον καὶ ἂν μετακινηθῆ, νὰ εὔρη τὴν κατεύθυνσιν πρὸς τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ κινηθῆ, καίτοι ἐν τούτοις πᾶσα κίνησις γίνεται ἀναγκαίως πρὸς ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν διεύθυνσιν, ὁμοίως εἶνε ἀδύνατον, διὰ τῆς χρήσεως φιλοσοφικῶν συνδυασμῶν ἢ διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας νὰ εὔρη τὴν κατεύθυνσιν πρὸς ἣν ἡ ἐργασία αὕτη ὀφείλει νὰ ἐκτελεσθῆ· συνεπῶς, ἀνάγκη ἀπόλυτος ὅπως πᾶσα πνευματικὴ ἐνέργεια συντελῆται ἐν κατευθύνσει προηγουμένως ὀριζομένη. Καὶ ἡ θρη-

(1) Γάλλος φιλόσοφος (1798-1857) ἰδρυτὴς τῆς θετικῆς φιλοσοφίας.

σκεία πάντοτε ὑπέδειξεν εἰς τὴν πνευματικὴν ἐνέργειαν τὴν κατεύθυνσιν ταύτην.

205. — Ὁ ὕλισμός, μὲ τὰς καταπληττούσας τοῦ ἐνθουσιώδεις διαβεβαιώσεις ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶνε ἀπλοῦν φυσικὸν *processus* καὶ οὐδὲν πλεον, εἶνε ἔκφανσις νόμιμος τοῦ δόγματος τούτου κατὰ τὸ ὁποῖον ἡ ἐδῶ κάτω ζωὴ εἶνε ζωὴ ἐκπεσμένη. Ὁ πνευματισμός, μὲ τοὺς σοφοὺς τοῦ ὁπαδοῦς, εἶνε ἡ ἀρίστη ἀπόδειξις ὅτι ἡ φιλοσοφικὴ καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ ἔποψις δὲν εἶνε ἀνεξάρτητοι, ἀλλ' ὅτι βασιζονται ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ δόγματος τῆς αἰωνίας μακαριότητος, ἣτις θὰ εἶνε ὁ φυσικὸς κληρὸς τοῦ ἀνθρώπου¹.

206. — Ἐξαιρουμένης τῆς φιλοσοφίας τοῦ Σπινόζα² — καίτοι δὲν καταριθμεῖται οὗτος μεταξὺ τῶν χριστιανῶν —, τῆς ὁποίας αἱ ἀρχαὶ εἶνε ἀληθῶς χριστιανικαί, ἐξαιρουμένου τοῦ Καντίου³, τῆς μεγαλοφυΐας ταύτης, ἣτις ἴδρυσεν τὴν ἠθικὴν της χωρὶς νὰ τὴν ἐξαρτήσῃ ἐκ τῆς μεταφυσικῆς του, ἅπαντες οἱ λοιποὶ φιλόσοφοι μὴδ' αὐτοῦ τοῦ ἐνδόξου Σιοπεγγάουερ⁴ ἐξαιρουμένου, ἐπεζήτησαν προφανῶς νὰ ἰδρύσωσι ποιὸν τινα τεχνητὸν δεσμὸν μεταξὺ τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς μεταφυσικῆς των.

207. — Ἡ πνευματικὴ ἠθικὴ δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ εἶνε ἀνεξάρτητος τῆς θρησκείας, καθ' ὅσον οὐ μόνον αὕτη εἶνε συνέπεια τῆς θρησκείας (δηλαδὴ τῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ (Σύμπαν), ἀλλὰ καὶ διότι εὐρίσκεται ἐγκεκλεισμένη ἐντὸς τῆς θρησκείας.

208. — Ὁ Νίτσε εἶνε ἀναμφισβήτητος, ὅταν βεβαιοῖ ὅτι πάντες οἱ κανόνες τῆς ἠθικῆς, κρινόμενοι ἀπὸ φιλοσοφικῆς ἀπόψεως καὶ οὐχὶ χριστιανικῆς τῆς ἐποχῆς ταύτης, εἶνε ἀπλοῦν ψεῦδος καὶ ὑποκρισία καὶ ὅτι εἶνε ἀπίρως ὠφελιμώτερον, εὐχαριστότερον καὶ προσφνέστερον διὰ τὸν ἄνθρωπον νὰ ἰδρῦσῃ κοινωνίαν, «*Vebermenschen*», καὶ ν' ἀποτελέσῃ μέλος αὐτῆς, πᾶρὰ ν' ἀνήκῃ εἰς τὸν ὄχλον, ὅστις ὀφείλει νὰ τοῦ χρησιμεύσῃ ὡς ἀνάβαθρον.

(1) Ὅρα καὶ ἀριθ, 71.

(2) Ὁλλανδὸς πανθεϊστῆς γεννηθεὶς ἐν Ἀμστερδσμ τὸ 1633 καὶ ἀποθαιὼν τὸ 1677.

(3) Διάσιμος γερμανὸς φιλόσοφος γεννηθεὶς ἐν Καϊνίξβεργ. Συγγραφεὺς τῆς «Κριτικῆς τοῦ καθαρῦ λόγου», τῆς «Κριτικῆς τοῦ πρακτικοῦ πνεύματος» καὶ τῆς «Κριτικῆς τῆς κρίσεως». Ἀνέλαβε ν' ἀνομορφώσῃ τὸ σύνολον τῶν γνώσεών μας. Ἀναχωρῶν ἀπὸ τῆς ἀμφιβολίας, ἀνασυνιστῶ τὴν βεβαιότητα διὰ μέσου τοῦ πρακτικοῦ συλλογισμοῦ καὶ καταλήγει εἰς τὸν νόμον τοῦ καθήκοντος, εἰς τὴν ὑπαρξιν τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς (1724—1804).

(4) Γερμανὸς φιλόσοφος γεννηθεὶς ἐν Δάντσιγ, ἀντίπαλος τῶν δοξασιῶν τοῦ Φίχτε, τοῦ Σέλλιγ καὶ τοῦ Ἐγγελ (1788—1860).

209.— Ὁ ἀμαθὴς λαὸς ἐπιθυμεῖ νὰ ἐκπαιδευθῆ, ἡ δὲ μορφωμένη τάξις ἐπιθυμεῖ νὰ μορφώσῃ τὸν λαόν· ἐν τούτοις ὁ λαὸς δὲν ὑποτάσσεται εἰς τὴν μόρφωσιν παρὰ μετὰ δυσφορίας καὶ βεβιασμένως. Ἀναζητοῦντες ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, τῇ πείρᾳ καὶ τῇ ἱστορίᾳ τοὺς λόγους οἵτινες θὰ παρεῖχον εἰς τὴν τάξιν τὴν παρεχουσαν τὴν μόρφωσιν τὸ δικαίωμα τοῦ ἐπιβάλλειν αὐτήν, παρατηροῦμεν ὅτι αἱ αἱ βλέψεις τῆς ἀνθρωπότητος τείνουν ἀείποτε ν' ἀφήσωσιν εἰς τὸν λαόν ὑπὸ ἔποψιν ἐκπαιδεύσεως πλήρη τὴν ἐλευθερίαν του.

210.— Ἡ αὐτόματος διδασκαλία τῆς ζωῆς καὶ ἡ ἐσκευμένη μόρφωσις τοῦ σχολείου ἐβάδισαν πάντοτε καὶ ἐξακολουθοῦσι βαδίζουσαι παραπλεύρως ἀλλήλων, συμπληροῦσαι ἀλλήλας.

211.— Αἱ φιλοσοφικαὶ καὶ ἐπιστημονικαὶ γνώσεις δὲν εἶνε ἀναγκαῖαι εἰς τὸν ἄνθρωπον ἵνα οὗτος γνωρίσῃ τὴν σχέσιν ἑαυτοῦ πρὸς τὸ Σύμπαν, ὅπερ τὸν περικυκλοῖ ἢ καὶ πρὸς αὐτὴν ἔτι τὴν διέπουσιν τὸ σύμπαν τοῦτο ἀρχήν. Πνεῦμα ὑπερφορτισμένον ἐκ γνώσεων παρίσταται ὡς ἀποπνιγμένον· ἐγκεινται δὲ εἰς τοῦτο πλείονα τοῦ ἑνὸς ἐμπόδια. Ἐν τῷ μόνον ἐνδιαφέρον εἶνε, ἡ ἀποτίναξις, ἔστω καὶ στιγμιαία, τῶν ματαιότητων τοῦ κόσμου, ἡ συναίσθησις τοῦ ἀνθρωπίνου μηδενὸς ὑπὸ ἔποψιν ὑλικήν, καὶ τὸ αἴσθημα τῆς δικαιοσύνης.

Διὰ τοῦτό βλέπομεν συχνάκις τοὺς ἀπλουστέρους τῶν ἀνθρώπων, τοὺς ὀλιγώτερον πεπαιδευμένους, τοὺς ἤττον μορφωθέντας, νὰ ἀποδέχωνται εὐχερῶς, ἐν ἐπιγνώσει τοῦ τί πράττουν καὶ ἐν πλήρει διαυγείᾳ πνεύματος, τὴν ἐπίστην ἀντίληψιν τῆς ζωῆς, ἐν ᾧ οἱ σοφώτατοι καὶ οἱ μᾶλλον μορφωμένοι ἐξακολουθοῦσι περιμαζευμένοι ἐντὸς τῆς χονδροειδεστερας εἰδωλολατρείας. Ὅμοίως βλέπομεν, ἐκείνους οἵτινες ἔφθασαν εἰς τὴν μᾶλλον ἐκλυτον πνευματικὴν ἀνάπτυξιν, νὰ ἐννοῶσι τὸ πνεῦμα τῆς ζωῆς ἐν τῇ προσωπικῇ ἀπολαύσει ἢ ἐν τῇ ροπῇ πρὸς ἀποτροπὴν τῆς ὀδύνης—ὅπως ὁ Σιοπεγγάουερ, ἡ εὐφυΐα αὐτή, τὸ πνεῦμα αὐτὸ τὸ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο καλλιεργηθὲν—ἢ μᾶλλον—ὅπως πράττουσιν οἱ μᾶλλον πεφωτισμένοι τῶν ἐπισκόπων—ἐν τῇ σωτηρίᾳ τῆς ψυχῆς διὰ μέσου τῶν μυστηρίων καὶ τῆς θείας χάριτος, ὅταν ἀκριβῶς, ἐξ ἄλλου, ὁ ρῶσος αἰρετικὸς, ὁ χωρικὸς αὐτὸς ὁ μόνος γνωρίζων ν' ἀναγινώσκῃ καὶ νὰ γράφῃ, χωρὶς πρὸς τοῦτο νὰ καταβάλλῃ τὸν παραμικρὸν πνευματικὸν ἀγῶνα, συναντᾶται μὲ τοὺς μεγαλύτερους τοῦ κόσμου σοφοὺς, μὲ ἕνα Ἐπίκτητον, μὲ ἕνα Μάρκον Αὐρήλιον, μὲ ἕνα Σενέκαν, ὅπως ἀνευρίσκῃ τὸ πνεῦμα τῆς ζωῆς.

212.— Δὲν ὑπάρχουν ἄνθρωποι, οἵτινες ἐπὶ τῶν ζητημάτων τῶν θιγόντων αὐτὴν τὴν οὐσίαν τῆς ἀληθοῦς ἐπιγνώσεως

τῆς θρησκείας, τὴν ἠθικὴν, τὴν ζωὴν, νὰ ἔχουν γνώσεις πλειότερον συγκεχυμένας ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐπιστήμης. Καὶ ὑπάρχει φαινόμενον ἔτι παραδοξότερον: ἡ σύγχρονος ἐπιστήμη, ἣτις προέβη θετικῶς εἰς τόσον μεγάλας προόδους ἐντὸς τῶν ἰδίων αὐτῆς ὁρίων (ἐν τῇ μελέτῃ παντὸς ὅ,τι ἀφορᾷ τὸν ὑλικὸν κόσμον), δὲν ἐμφανίζεται οὐδαμοῦ, εἰς ὅσα ἀφορῶσιν αὐτὴν τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἀναπόδραστος, ἢ μᾶλλον μᾶς ἐμφανίζεται ὡς παράγουσα ἀπλῶς συνεπεία: ἐπιβλαβεῖς.

213. — Τὰ προσόντα ἅτινα καθιστῶσι μερικὰ πρόσωπα δεξιότερα ἄλλων εἰς τὸ νῦν ἀντανაკλῶσι τὴν ἀκτινοβολουμένην ἀλήθειαν δὲν εἶνε προσόντα ἐνεργητικὰ τοῦ πνεύματος, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας, προσόντα ἅτινα σπανίως συναρμόζονται μεθ' ἑνὸς μεγάλου πνεύματος, μεθ' ἑνὸς πνεύματος ἐρευνητικοῦ· εἶνε τὰ παθητικὰ προσόντα τῆς καρδίας: ἀποτίναξις τῶν ματαιοτήτων τοῦ κόσμου, συναίσθησις τοῦ ἀτομικοῦ μηδενὸς ὑπὸ ὑλικὴν ἔποψιν, συναίσθησις τῆς δικαιοσύνης. Βλέπομεν ὅτι μεταξὺ τῶν ἰδρυτῶν τῶν ἐκκλησιῶν, οὐδεὶς διακρίνεται ἐπὶ φιλοσοφικαῖς ἢ ἐπιστημονικαῖς γνώσεσιν.

214. — Ὁ ἀπλοϊκὸς ἄνθρωπος, ὁ αὐτοκαλούμενος ἀπαίδευτος, ἀπησχολημένος καθ' ὅλην του τὴν ζωὴν εἰς ἐργασίαν φυσικὴν, δὲν διαστρέφει τὸ λογικόν του καὶ τὸ διατηρεῖ ἐν ὅλῃ του τῇ δυνάμει καὶ τῇ ἀκεραιότητι.

Τοῦναντίον, ὁ ἄνθρωπος ὁ διερχόμενος ὁλόκληρον τὴν ζωὴν του εἰς μελέτας οὐ μόνον ἐπὶ ἀντικειμένων ἀσημάντων καὶ φρούδων, ἀλλ' ἐπὶ ζητημάτων ἐπὶ τῶν ὁποίων δὲν εἶνε φυσικὸν νὰ σκέπτεται ὁ ἄνθρωπος, ὁ ἄνθρωπος οὗτος διαφθείρει τὸ λογικόν του — δὲν διατηρεῖ πλέον ἐλεύθερον.

215. — Τὸ πλεῖστον τῶν ἀνθρώπων τῶν θεωρουμένων ὡς πνευματωδῶν, καὶ ἐκεῖνοι ἀκόμη οἵτινες πράγματι εἶνε τοιοῦτοι, οἱ ἱκανοὶ νὰ κατανοῶσι τὰς μᾶλλον λεπτὰς φιλοσοφικὰς θεωρίας, σπανίως δύναται νὰ κατανοήσῃ μίαν ἀλήθειαν στοιχειώδη καὶ προφανῆ.

216. — Τὸ διακριτικὸν χαρακτηριστικὸν τοῦ πολιτισμένου ἀνθρώπου, εἶνε τὸ ὑπακούειν εἰς ὅ,τι παρὰ τῶν πλείστων ἀνθρώπων θεωρεῖται ὡς ἄδικον, δηλαδὴ ὡς ἀντίθειον πρὸς τὴν συνείδησιν.

217. — Ἄς ὑποθέσωμεν ὅτι αἱ πρόοδοι τοῦ αἰῶνός μας εἶνε πράγματι μεγαλοπρεπεῖς, θαυμάσιαι· ἄς ὑποθέσωμεν ὅτι εἴμεθα λίαν εὐτυχεῖς θνητοί, ἀφοῦ ζῶμεν εἰς ἐποχὴν τόσον ἐξαιρετικὴν. Ἄλλ' ἄς δοκιμάσωμεν νὰ ἐκτιμήσωμεν τὰς προόδους ταύτας. Βεβαίως ὅλαι εἶνε ὑπερβολικὰ θαυμασταί, ἀλλὰ κατ' ἀτυχῆ σύμ-

πτωσιν, ἦν καὶ αὐτοὶ οἱ σοφοὶ σημειοῦσιν, αἱ πρόοδοι αὗται, οὐδεμίαν βελτίωσιν ἐπέφερον μέχρι τοῦδε, ἀλλ' ἐπεβάρυναν μάλιστα τὴν κατάστασιν τῆς πλειονότητος τοῦ ἐργατικοῦ κόσμου.

Ἄν ὁ ἐργατικὸς δύναται, ἀντὶ νὰ μεταβαίνη πεζός, νὰ χρησιμοποιῇ τὸν σιδηρόδρομον, ὁ σιδηρόδρομος αὐτὸς τοῦ ἐπυρπόλησε τὸ δάσος του, τοῦ ἀφήρησε τὸν σίτον καὶ τὸν ἔρριψεν εἰς κατάστασιν πλησιαζούσαν εἰς τὴν δουλείαν, ὑποδουλῶσα αὐτὸν εἰς τὸν κεφαλαιοῦχον. Ἄν, χάρις εἰς τοὺς δι' αἵματος κινητήρας καὶ τὰς μηχανάς, ὁ ἐργάτης δύναται ν' ἀγοράσῃ φθηνὰ ἕφασμα ἐλάχιστα στερεόν, οἱ κινητήρες οὗτοι, αἱ μηχαναὶ αὗται, τοῦ ἀφήρεσαν τὸ διὰ τῆς ἐργασίας κερδηθὲν χρήμα του καὶ τὸν ἔρριψαν εἰς τὴν ἀπόλυτον δουλείαν, ὑποδουλῶσαντες αὐτὸν εἰς τὸν ἐργοστασιαρχὴν. Ἄν ὑπάρχουν τηλεφῶνα, τηλεσκόπια, μυθιστορήματα, θέατρα, χοροί, συναυλίας, μελοδράματα, πινακοθηκαί, κτλ., ἡ ζωὴ τοῦ ἐργάτου δὲν ἔγεινεν ἐκ τούτων καλυτέρα, διότι πάντα ταῦτα λόγῳ τῆς αὐτῆς ἀτυχοῦς συμπτώσεως, παραμένουν δι' αὐτὸν ἀπροσπέλαστα.

Οὕτω, μέχρι σήμερον — καὶ οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐπιστήμης εἶνε σύμφωνοι εἰς τοῦτο — ὅλαι αὗται αἱ ἔκτακτοι πρόοδοι, ὅλα αὐτὰ τὰ θαυμάσια, κατ' οὐδέν, ἐν συνόλῳ, ἐβελτίωσαν τὴν ζωὴν τοῦ ἐργάτου, ἂν δὲν τὴν κατέστησαν χειροτέραν.

218. — Ἡ ἐπιστήμη οὐδέποτε ὑπῆρξεν οὐδὲ θὰ ὑπάρξῃ ποτὲ σπουδὴ τοῦ ὄλου, ὅπως οἱ σοφοί, κατὰ τὴν παροῦσαν ἐποχὴν, ἔχουν τὴν ἀφέλειαν νὰ φρονῶσιν εἶνε μάλιστα ἀνέφικτον τοῦτο, διότι τὰ ὑποκείμενα εἰς ἐξερεύνησιν ζητήματα εἶνε ποσότητος ἀπείρου. Εἶνε μόνον σπουδὴ, ἐν τῇ ἀναριθμητῷ σωρείᾳ τῶν ὑποκειμένων εἰς ἐξερεύνησιν ἀντικειμένων καὶ φαινομένων, μερικῶν ἐξ αὐτῶν καὶ τῶν ὄρων αὐτῶν.

219. — Ἡ ἄρσις τῆς ἀντιθέσεως ἦτις ὑφίσταται μεταξὺ πεπερασμένου καὶ ἀπείρου εἶνε καὶ ἀναγκαία καὶ πολύτιμος. Εἶνε δὲ τοῦτο τόσον ἀναγκαῖον ὅσον ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα τῆς ἐννοίας τῆς ζωῆς ὅπερ παρέχει τὸ δυνατόν τοῦ ζῆν.

220. — Ἡ ἀληθῶς χρήσιμος μόρφωσις οὐδέποτε θὰ ἐξαφανισθῇ. Οἱ ἄνθρωποι δὲν θὰ ἐπιληφθῶσι ποτὲ πλέον τῆς ἀνασκαλεύσεως τοῦ ἐδάφους διὰ πιασάλων καὶ τῆς χρησιμοποιοῦσεως κανδηλῶν ἀπὸ ρητίνην ἵνα φωτίζονται. Αἱ τεχνικαὶ πρόοδοι θὰ μείνουν ὀριστικῶς κατεκτημένα.

221. — Ἡ τέχνη ἀποτελεῖ ἐν τῶν ὀργάνων τῆς ἀνθρωπίνης προόδου. Ὁ ἄνθρωπος ἐπικοινωνεῖ διὰ μὲν τοῦ λόγου ὑπὸ ἔποψιν πνεύματος, διὰ δὲ τῶν εἰκόνων ὑπὸ ἔποψιν αἰσθήματος μεθ' ἀπάντων τῶν ἀνθρώπων, οὐ μόνον τοῦ παρόντος, ἀλλὰ

καὶ τοῦ παρελθόντος καὶ αὐτοῦ τοῦ μέλλοντος. Ταῦτα εἶνε τὰ δύο ὄργανα τὰ ἀπαραίτητα εἰς τὴν ὑπαρξιν τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ ὅταν τὸ ἓν ἐκ τούτων στρεβλωθῆ, ἡ κοινωνία νοσεῖ Ἡ νόσος δ' αὕτη ἔχει δύο συνεπείας: ἐν πρώτοις τὴν ἀπουσίαν ὑγιоῦς ἐνεργείας τοῦ ὄργάνου, καὶ κατόπιν τὴν ἐπιβλαβῆ του ἐνέργειαν.

222. — Πᾶν ἔργον τέχνης κυοφορεῖ τὴν μετάδοσιν τοῦ καλλιτεχνικοῦ αἰσθήματος, ἐδραιοῖ ποῖάν τινα ἁρμονίαν ἐντυπώσεων μεταξὺ καλλιτέχνου καὶ λαοῦ. Ἡ τέχνη ἐπιδραῖ ὅπως ὁ λόγος, ὅστις, μεταβιβάζων τὴν σκέψιν, χρησιμεύει ὡς ἐνωτικὸς δεσμὸς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων.

223. — Οἱ ἀνθρωποὶ μένουσι ἐπὶ ὥρας ὀλοκλήρους εἰς αἰθούσας συναυλιῶν καὶ εἰς θέατρα, ἀκροώμενοι μελοδραμάτων τοῦ Βάγνερ, ἢ δραμάτων τοῦ Ίψεν, τοῦ Μαίτερλιγκ, τοῦ Χάουπμαν, θεωροῦσι καθῆκόν των ν' ἀναγινώσκουν μέχρι τέλους τὰ μυθιστορήματα τοῦ Ζολᾶ, τοῦ Χούσμιν, τοῦ Μπουρζέ, τοῦ Κίπλιγκ καὶ νὰ θεῶνται προσεκτικῶς τὰς εἰκόνας αἰτινες παριστῶσι κάτι τὸ ἀκατάληπτον ἢ ἀναπαριστῶσι δι' εἰκοστὴν φορὰν τὸ αὐτὸ θέμα, τὸ ὁποῖον βλέπουν ἄλλως καλύτερον ἐν τῇ πραγματικότητι, θεωροῦσι καθῆκόν των ν' ἀποθανυμάζουν ὅλας τὰς παραγωγὰς ταύτας, φανταζόμενοι ὅτι αὗται ἀποτελοῦσι τὴν τέχνην, ἀλλὰ παρέρχονται, χωρὶς νὰ δίδωσι τὴν παραμικρὰν προσοχὴν, καὶ δὴ μετ' ἀποτροπιασμοῦ, πρὸ τῶν ἀληθῶν καλλιτεχνικῶν δημιουργημάτων, μόνον καὶ μόνον διότι ταῦτα δὲν ἔχουν ταχθῆ, ἐν τῷ κύκλῳ των, μεταξὺ τῶν ἔργων τῆς τέχνης.

224. — Ὁ ἀφορισμὸς ὅτι ἡ τέχνη δύναται νὰ εἶνε ἀληθὴς χωρὶς ἐν τούτοις νὰ κατανοῆται ὑπὸ τῆς πλειονότητος τῶν ἀνθρώπων, εἶνε τόσον σφαλερὸς, αἱ συνέπειαι του εἶνε τόσον ἐπιβλαβεῖς εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν τέχνην, καὶ ὁ ἀφορισμὸς οὗτος εἶνε τόσον διαδεδομένος, τόσον ἐρριζωμένος ἐν τῇ πεποιθήσει μας, ὥστε δὲν θὰ ἠδύνατό τις ἐπαρκῶς νὰ καταπολεμήσῃ τὸ παράλογον αὐτοῦ.

225. — Ὁ ἀνθρωπὸς τοῦ λαοῦ ἐννοεῖ τὸ μεγαλεῖον Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνα ἢ τοῦ Ναπολέοντος· τὸ κατανοεῖ διότι ἀμφοτέρω οἱ ἥρωες οὗτοι ἠδύνατο νὰ τὸν συντρίψωσιν ὡς καὶ χιλιάδας ἄλλων ὄντων μετ' αὐτοῦ. Ἐννοεῖ τὸ μεγαλεῖον τοῦ Βούδδα, τοῦ Σωκράτους, τοῦ Χριστοῦ, διότι γνωρίζει καὶ αἰσθάνεται ὅτι καὶ αὐτὸς καὶ οἱ λοιποὶ ἀνθρωποὶ ὄφειλον νὰ εἶνε ὅπως ἐκεῖνοι· ἀλλὰ δὲν θὰ δυνηθῆ ποτε νὰ ἐννοήσῃ διατί τάχα εἶνε μέγας ἓνας ἀνθρωπὸς ὅστις ἔγραψε στίχους ἐπὶ τοῦ ἔρωτος τῶν αἰσθήσεων.

226. — Τὸ ἀποτελοῦν τὴν εὐφροσύνην ἐνὸς ἀνθρώπου τῶν

πλουσίων τάξεων εἶνε ἀκατανόητον δι' ἓνα ἐργάτην, καὶ δὲν ἐξεγείρει ἐν αὐτῷ οὐδὲν αἰσθημα, ἂν ὄχι αἰσθημα ἀντίθετον πρὸς τὸ γεννώμενον παρ' ἀνθρώπῳ νωθρῷ καὶ παραλύτῳ. Οὕτως, αἰσθήματα τιμῆς, πατριωτισμοῦ, αἰσθηματικότητος, ἅτινα ἀποτελοῦν τὰ κύρια θέματα τῆς σημερινῆς τέχνης, προκαλοῦσι παρὰ τῷ ἐργατικῷ τὴν ἐκπληξιν, τὴν περιφρόνησιν ἢ τὴν ἀγανάκτησιν.

227. — Οἱ σκεπτόμενοι καὶ εἰλικρινεῖς συνάμα ἄνθρωποι δὲν δύνανται ν' ἀμφιβάλλουν ὅτι ἡ τέχνη τῶν ἀνωτέρων μας τάξεων δὲν θὰ κατασιῆ ποτὲ τέχνη ὀλοκλήρου τοῦ λαοῦ.

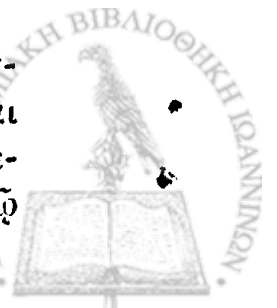
228. — Ἐντὶ νὰ δοθῆ ὁρισμὸς τῆς ἀληθοῦς τέχνης καὶ νὰ κριθῆ κατόπιν ἂν τὸ ἔργον ἀνήκῃ ἢ ὄχι εἰς τὸν ὁρισμὸν τοῦτον, σειρὰ ἔργων ἅτινα, δι' ἓνα ἢ ἄλλον λόγον, ἀρέσκουσιν εἰς ὀρισμένην κατηγορίαν ἀνθρώπων, ἀνεγνωρίσθησαν ὡς καλλιτεχνικά· κατόπιν δὲ τούτου φαντάζονται ὁρισμὸν τῆς τέχνης ὅστις δύνανται νὰ ἐφαρμοσθῆ ἐπὶ τῶν ἔργων τούτων. Ἡ θεωρία τῆς τέχνης, ἢ ἐκτιθεμένη εἰς τὰς πραγματείας τῆς αἰσθητικῆς καὶ σκοτεινῶς ἐγνωσμένη παρὰ τῷ κοινῷ, οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ ἡ ἀναγνώρισις ὡς καλοῦ ἐκείνου τὸ ὅποῖον ἀρέσκει εἰς περιορισμένην μόνον κατηγορίαν ἀνθρώπων,

229. — Πᾶς εὐσυνείδητος καλλιτέχνης πρέπει νὰ πείθεται ὅτι τὸ ἔργον του ἔχει κάποιαν πρακτικὴν σημασίαν ἀναμφισβήτητον, ὅτι εἶνε πράγματι ὠφέλιμον καὶ ἀγαθὸν καὶ ὄχι συνέπεια ἰδεῶν σχηματισθεισῶν καὶ καθιερωμένων ἐν τῷ περιορισμένῳ κύκλῳ ἐν τῷ ὁποίῳ ζῆ αὐτός.

230. — Ἀφ' ἧς ὑπάρχον ἀνθρωποι, φύσει παλλόμενοι, παθαινόμενοι διὰ τὸ πρόβλημα τῆς εὐτυχίας καὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἐξέφρασαν, ἐπὶ τοῦ ψαλτηρίου καὶ ἐπὶ τῆς λύρας, διὰ τοῦ λόγου καὶ διὰ τῆς εἰκόνας, τὸν ἀγῶνά των καὶ τὸν ἀνθρώπινον ἀγῶνα ἐναντίον τοῦ ψεύδους ὅπερ τοὺς ἀπεπλάνα ἀπὸ τῆς ἀληθοῦς των ἀποστολῆς, καὶ τὰς βασάνους των ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ, καὶ τὰς ἐλπίδας των ἐν τῷ θριάμβῳ τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ τὰς ἀπογνώσεις των ὁσάκις ἐθριάμβευε τὸ κακόν, καὶ τὰς ἐκστάσεις των ὁσάκις ἠσθάνοντο ἐπικειμένην τὴν ὀριστικὴν νίκην τοῦ ἀγαθοῦ.

Ἀφ' ἧς ὑπάρχον ἀνθρωποι, ἢ ἀληθῆς τέχνη, ἢ τὰ μέγιστα παρ' αὐτῶν ἐκτιμηθεῖσα, ἦτο ἀπλούστατα ἢ ἐπιζήτησις τοῦ προορισμοῦ καὶ τοῦ ἀληθοῦς ἀγαθοῦ τοῦ ἀνθρώπου.

Σήμερον, ἢ τέχνη κατέσιη ἐπάγγελμα προκαλοῦν εἰς τοὺς ἀνθρώπους εὐάρεστα συναισθήματα, καί, ὡς τοιαύτη, συγγέεται μοιραίως μετὰ τῶν χορογραφικῶν, μαγειρικῶν, κομμωτικῶν τεχνῶν, τῶν ὁποίων οἱ ἐργάται καλοῦνται καλλιτέχναι ἐν τῷ αὐτῷ

τίτλω μὲ τοὺς ποιητάς, τοὺς ζωγράφους καὶ τοὺς μουσικοὺς τῆς ἐποχῆς μας.

231. — Οὐ μόνον τὸ ἀόριστον, τὸ αἰνιγματικόν, τὰ σκοτεινόν, τὸ ἀπρόσιτον εἰς τὸ κοινόν, ἀλλ' ἀκόμη τὸ σφαλερόν, τὸ ἀπροσδιόριστον, τὸ στερούμενον ὕφους κατέστησαν διὰ πᾶν ἔργον τῆς παρακμῆς ὅροι ἀξίας καὶ ἀρμονικῆς ποιητικῆς.

232. — Ὁ ζωγράφος, διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν μεγάλων του ἔργων, ἔχει ἀνάγκην ἐργαστηρίου τοιούτου, ὅπου τεσσαρακοντάς ἐργατῶν, λεπτουργῶν ἢ ὑποδηματοποιῶν, ποῦ παγώνουν ἢ πνίγονται εἰς τὰ ὑπόγειά των, θὰ ἠδύνατο νὰ ἐργασθῶσιν ἀνέτως. Ἀλλὰ μικρὸν καὶ τοῦτο : ἔχει προσέτι ἀνάγκην φύσεως, ἐνδυμασιῶν, ταξειδίων, προτύπων. Ἐξοδεύονται δὲ ἑκατομμύρια πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῶν τεχνῶν καὶ τὰ προϊόντα τῶν τεχνῶν τούτων δὲν εἶνε οὔτε προσιτὰ οὔτε ἀναγκαῖα εἰς τὸν λαόν.

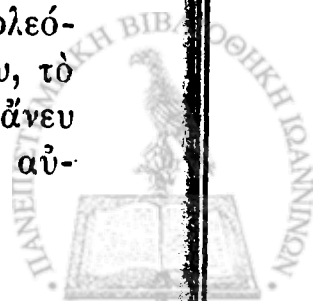
Οἱ μουσικοί, ἵνα ἐκφράζωσι τὰς μεγάλας των ἰδέας, ἔχουν ἀνάγκην νὰ συγκεντρώνουν διακοσίους ἀνθρώπους μὲ λευκὴν κραβάταν ἢ μὲ ἰδιαιτέρας ἀμφιέσεις, καὶ ὁ ἀναβιβασμὸς ἐπὶ σκηνῆς ἑνὸς μελοδράματος στοιχίζει ἑκατοντάδας χιλιάδων ρούβλια. Καὶ τὰ προϊόντα τῆς τέχνης ταύτης δὲν δύναται νὰ προκαλέσωσι παρὰ τῷ λαῷ, καὶ ὑποτιθεμένου ἀκόμη ὅτι θὰ δυνηθῆ ποτε ν' ἀπολαύσῃ τούτων ὁ λαός, οὐδὲν ἄλλο πλὴν τῆς ἀνησυχίας καὶ τῆς πλήξεως.

233. — Εἰς ἕκ τῶν φίλων μου, ἐπιθυμῶν νὰ δείξῃ τὰς σχέσεις τὰς ὑφισταμένας μεταξὺ κριτικῶν καὶ καλλιτεχνῶν, τὰς ὥρισε χαριτολογῶν ὡς ἑξῆς : «οἱ κριτικοὶ εἶνε ἀνόητοι κρινοντες ἀνθρώπους μὲ μυαλά». Ὅσον περιορισμένος, ἀσαφής ἢ ὑπερβολικὸς καὶ ἂν εἶνε πολὺ μᾶλλον ὀρθὸς ἀπὸ τὸν ὀρισμὸν, καθ' ὃν οἱ κριτικοὶ μας ἐπεξηγοῦσι τὰ ἔργα τῆς τέχνης.

234. — Ἀντικειμενικὸς ὀρισμὸς τοῦ κάλλους δὲν ὑπάρχει.

235. — Πᾶσαι αἱ προσπάθειαι αἱ γινόμεναι πρὸς ὀρισμὸν τοῦ ἀπολύτου κάλλους, θεωρουμένου εἴτε ὡς ἀπομιμήσεως τῆς φύσεως, εἴτε ὡς συναρμογῆς μεταξὺ τῶν μερῶν, ὡς συμμετρίας, ἀρμονίας, ἐνότητος ἐν τῇ ποικιλίᾳ κ. τ. λ., ἢ τίποτε δὲν καθορίζουσιν, ἢ καθορίζουσι μερικοὺς μόνον χαρακτῆρας ὀρισμένων ἔργων καὶ οὐδὲ πόρρωθεν ὑπονοοῦσιν ἐκεῖνο, ὅπερ πᾶς τις ἐθεώρησε καὶ θεωρεῖ ἀκόμη ὡς τέχνην.

236. -- Τὸ νὰ διδάσκῃ κανεὶς πόσα ὑπάρχουν ἔντομα κολεόπτερα ἐν τῷ κόσμῳ, τὸ νὰ ἐξετάζῃ τὰς κηλίδας τοῦ ἡλίου, τὸ νὰ γράφῃ μυθιστορήματα καὶ μελοδράματα, εἶνε δυνατὰ ἀνευ ἀγῶνος· ἀλλὰ τὸ νὰ διδάσκῃ εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὸ ἀληθὲς αὐ-

των αγαθόν, τὴν ολοκληρωτικὴν ἀποκήρυξιν τοῦ ἑαυτοῦ του, τὴν ἐξ ολοκλήρου ἀφοσίωσίν του εἰς τὸν πλησίον, εἶνε ἀδύνατον ἄνευ αὐταπαρνήσεως.

237. — Δὲν δύνανται νὰ ὑπάρξουν ἐν τῷ κόσμῳ σκεπτικισταὶ καὶ καλλιτέχναι καλῶς τρεφόμενοι, παχεῖς καὶ εὐχαριστημένοι ἐξ ἑαυτῶν. Ἡ πνευματικὴ δραῖσις καὶ ἡ ἐκδήλωσις αὐτῆς ἢ πραγματικῶς ἀναγκαία εἰς τοὺς ἄλλους, εἶνε ἢ ὀδυνηροτέρα ἀποστολὴ τοῦ ἀνθρώπου, ὁ σταυρός, ὡς ἐλέχθη ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ. Καὶ τὸ μοναδικὸν σύμπτωμα, τὸ ἀναμφισβήτητον, τοῦ πραγματικοῦ προορισμοῦ, εἶνε ἡ αὐταπάρνησις, ἢ αὐτοθυσία πρὸς ἐξωτερίκευσιν τῆς δυνάμεως, δι' ἧς ἐπροικίσθη ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς χρησιμοποίησεώς της πρὸς ὄφελος τῶν ἄλλων. Δὲν διαμορφοῦται ἄνευ ἀγῶνος ὁ πνευματικὸς καρπός.

238. — Ὁ καλλιτέχνης τοῦ μέλλοντος θὰ ζῆ τὸν συνήθη βίον ὄλων τῶν ἄλλων ἐξασφαλίζων τὴν ὑπαρξίν του δι' ἄλλης τινὸς ἐργασίας. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τοὺς καρποὺς τῶν ἀνωτέρων του πνευματικῶν χαρισμάτων, θὰ ἐπιζητῆ νὰ τοὺς καθιστᾷ γνωστοὺς εἰς ὅσον τὸ δυνατόν μείζονα ἀριθμὸν ἀνθρώπων, διότι ἐν τῇ μεταδόσει ταύτη τῶν παρ' αὐτῷ γεννωμένων αἰσθημάτων θὰ ἔγκηται ἡ ἀνταμοιβὴ καὶ ἡ ἀπόλαυσις του. Ὁ καλλιτέχνης τοῦ μέλλοντος δὲν θὰ ἐννοῇ μάλιστα πῶς εἶνε δυνατόν νὰ πωλῆται ἐν ἔργον, διότι ἡ μοναδικὴ του ἱκανοποίησις θὰ εἶνε νὰ τὸ διαδίδῃ ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον.

239. — Ἐφ' ὅσον οἱ ἔμποροι δὲν ἀποδιώκονται ἐκ τοῦ ναοῦ, ὁ ναὸς τῆς τέχνης δὲν θὰ εἶνε εἷς.

240. — Ἡ τέχνη ὀφείλει νὰ καθιστᾷ τὰ αἰσθήματα της ἀδελφότητος καὶ τῆς ἀγάπης — τὰ ὅποια ὀλίγοι αἰσθάνονται σήμερον — προσιτὰ εἰς πάντας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

Η ΕΛΕΥΘΕΡΑ ΒΟΥΛΗΣΙΣ

241. — Εἶνε ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ ἐν ζωῇ ἄνθρωπος ἐστερη-
μένος ἐλευθέρας βουλήσεως.

242. — «Δὲν ὑπάρχει ψυχὴ», βεβαιοῦσιν οἱ φυσιολόγοι,
«δὲν ὑπάρχει ἐλευθέρα βούλησις, διότι ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου
» ἐκδηλοῦται διὰ κινήσεων τῶν μυῶνων, καὶ διότι αἱ κινήσεις
» αὗται τῶν μυῶνων παράγονται διὰ τῆς ἐνεργείας τῶν νεύρων.
» δὲν ὑπάρχει ψυχὴ, δὲν ὑπάρχει ἐλευθέρα βούλησις, διότι κα-
» ταγόμεθα ἐκ πιθήκων».

Ὅλαι αἱ θρησκείαι, ὅλοι οἱ σκεπτικισταί, ὅχι μόνον ἀνεγνώ-
ρισαν, ἀλλ' οὐδὲ κἂν προσεπάθησάν ποτε ν' ἀρνηθῶσι τὸν νό-
μον τοῦτον τῆς ἀνάγκης, ὃν οἱ σύγχρονοί μας τοσοῦτον ἀγωνί-
ζονται ν' ἀποδείξωσι, καλοῦντες εἰς βοήθειάν των τὴν συγκριτι-
κὴν φυσιολογίαν καὶ τὴν συγκριτικὴν ζωολογίαν.

Τὸ γεγονός ὅτι ὑπὸ πειραματικὴν ἔποψιν τὸ λογικὸν καὶ ἡ
θέλησις εἶνε ἐκκρίσεις τοῦ ἐγκεφάλου καὶ ὅτι ὁ ἄνθρωπος προ-
ῆλθεν ἐξ ὀργανισμῶν κατωτέρων ἐν ἀπροσδιορίστῳ χρονικῇ πε-
ριόδῳ, χρησιμεύει μόνον εἰς τὸ νὰ φωτίσῃ διὰ φῶτος νέου τὴν
ἀνεγνωρισμένην αὐτὴν ἀλήθειαν πρὸ χιλιάδων ἐτῶν, εἰς τὸ νὰ
γνωρίσῃ ἡμῖν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὑπόκειται εἰς τὸν νόμον τῆς ἀνάγ-
κης. Τὸ γεγονός, ἄλλως, τοῦτο κατ' οὐδὲν ὑποβοηθεῖ τὴν λύσιν
τοῦ προβλήματος τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως, ὅπερ ἔχει καὶ ἀντί-
στροφον ὄψιν καὶ βασιζέται ἐπὶ τῆς συναισθήσεως τῆς ἐλευθερίας.

243. — Τὸ ζήτημα, πῶς ἡ συναίσθησις τῆς ἐλευθερίας τοῦ
ἀνθρώπου δύναται νὰ συμβιβασθῇ μὲ τὸν νόμον τῆς ἀνάγκης
εἰς τὸν ὁποῖον ὑπόκειται ὁ ἄνθρωπος, δὲν δύναται νὰ λυθῇ οὔτε
διὰ τῆς συγκριτικῆς φυσιολογίας οὔτε διὰ τῆς συγκριτικῆς ζωο-
λογίας· διότι δὲν δυνάμεθα νὰ διίδωμεν ἐν τῷ βατράκῳ, ἐν τῷ
κονίκῳ ἢ ἐν τῷ πιθήκῳ ἄλλο τι πλὴν τῆς μυωνονευρικῆς ἐνεργείας,
ἐνῶ παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν τὴν
συναίσθησιν παραπλεύρως τῆς ἐνεργείας ταύτης,

244. — Ἄν θεωρήσωμεν τὸν ἄνθρωπον ὡς ἀντικείμενον με-
λέτης, εἴτε ὑπὸ ἔποψιν θεολογικὴν ἐπιληφθῶμεν αὐτοῦ εἴτε ἱστο-
ρικὴν, ἠθικὴν ἢ φιλοσοφικὴν, εὕρισκόμεθα ἀντιμέτωποι τοῦ

συνέχεται ὅτι εἰς τὴν ἐργασίαν
τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν ἐργασίαν

παρὰ ἐφ' ὅσον συναρμόζεται πρὸς τοὺς νόμους τοῦ λογικοῦ, οἵτινες μᾶς εἶνε γνωστοὶ κατὰ τρόπον ἀναμφισβήτητον.

Γνωρίζομεν τὸ λογικὸν καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ τὸ ἀγνοῶμεν. Διότι τὸ λογικὸν ἀποτελεῖ τὸν νόμον συμφώνως πρὸς τὸν ὁποῖον ὀφείλουσιν ἀναγκαστικῶς νὰ ζῶσι τὰ λογικὰ ὄντα, δηλαδή οἱ ἄνθρωποι. Τὸ λογικὸν εἶνε ὁ νόμος ὁ διέπων τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου. Εἶνε νόμος ἀνάλογος μὲ ἐκείνους οἵτινες διέπουν τὴν θρέψιν καὶ τὴν ἀναπαραγωγὴν τοῦ ζώου, τὴν αὔξησιν καὶ τὴν ἀνθοβολὴν τοῦ χόρτου καὶ τοῦ δένδρου, τὴν κίνησιν τῆς γῆς καὶ τῶν ἀστέρων. Ὁ νόμος ὃν αἰσθανόμεθα ἐν ἡμῖν αὐτοῖς, ὃν γνωρίζομεν ὡς νόμον τῆς ζωῆς μας, εἶνε ὁ διέπων πάντα τὰ ἐξωτερικὰ φαινόμενα τοῦ κόσμου· ἡ μόνη διαφορὰ εἶνε ὅτι ἐν ἡμῖν αὐτοῖς τὸν θεωροῦμεν ὡς νόμον εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλομεν νὰ ὑποτασσώμεθα, ἐνῶ εἰς τὰ ἐξωτερικὰ φαινόμενα τὸν ἀντικρούομεν ὡς νόμον τῶν συντελουμένων ἄνευ τῆς συμμετοχῆς μας. Πᾶσα ἡ γνῶσις ἡμῶν περὶ κόσμου συγκεφαλαιοῦται εἰς τὴν ὑποταγὴν αὐτὴν εἰς τὸν νόμον τοῦ λογικοῦ, τοῦ ὁποίου διαβλέπομεν τὴν ἐκδήλωσιν ἔξω ἡμῶν εἰς τὰ οὐράνια σώματα, εἰς τὰ ζῶα, εἰς τὰ φυτὰ, εἰς ὀλόκληρον τὸ σύμπαν· Ἐν τῷ ἐξωτερικῷ κόσμῳ διαβλέπομεν τὴν ὑποταγὴν ταύτην εἰς τὸ λογικόν· ἐν ἡμῖν αὐτοῖς, τὴν ἀναγνωρίζομεν ὡς νόμον ὃν ὀφείλομεν νὰ ἐφαρμόζωμεν.

262. - Ἡ πλάνη τῶν ἀνθρώπων ἐγκεῖται συνήθως εἰς τὸ ὅτι ἐκλαμβάνουσιν ὡς ἀνθρωπίνην ζωὴν τὴν ὑποταγὴν τοῦ σώματός των εἰς τὸν νόμον μύτου, ὑποταγὴν ὄρατὴν, ἀλλ' ἥτις δὲν παράγεται ὑφ' ὑμῶν, διότι ὁ νόμος αὐτὸς τοῦ σώματός μας συντελεῖται ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ σώματι, κατὰ τρόπον ἀπαράλλάκτως ἀσυναίσθητον ὅπως ἐν τῷ δένδρῳ, ἐν τῷ μετάλλῳ, ἐν τοῖς οὐρανίοις σώμασιν. Ἀλλ' ὁ νόμος τῆς ζωῆς μας, δηλαδή ἡ ὑποταγὴ τοῦ σώματός μας εἰς τὸν λόγον, εἶνε νόμος μὴ ὄρατός, ὃν δὲν δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν, διότι δὲν εὐρίσκεται ἐν τῷ συντελεῖσθαι κατὰ τὸ διάστημα τῆς ζωῆς ἡμῶν. Ἐν τῇ ἐφαρμογῇ δὲ τοῦ νόμου τούτου, τοῦτέστιν ἐν τῇ ὑποταγῇ τῆς ζωικῆς μας φύσεως εἰς τὸν νόμον τοῦ λογικοῦ, πρὸς κατάκτησιν τοῦ ἀγαθοῦ, ἐγκεῖται ἡ ζωὴ μας. Ὅταν δὲν ἐννοοῦμεν ὅτι ἡ εὐδαιμονία καὶ ἡ ζωὴ μας συνίστανται εἰς τὴν ὑποταγὴν τῆς ζωικῆς μας ἀτομικότητος εἰς τὸν νόμον τοῦ λογικοῦ μας, ὅταν φανταζώμεθα ἐγκειμένην τὴν ζωὴν ἡμῶν ἐν τῷ ἀγαθῷ καὶ τῇ ὑπάρξει τῆς ἀτομικότητος ταύτης, ὅταν ἀποκρούωμεν τὴν ἀποστολὴν εἰς ἣν ἐκλήθημεν, ἀποστερούμεθα τῆς ἀληθοῦς ἡμῶν εὐδαιμονίας καὶ τῆς ἀληθοῦς ἡμῶν ζωῆς, καὶ ὑποκαθιστῶμεν εἰς αὐτὰς τὴν ὄρατὴν ὑπαρξιν τῆς ζωικῆς μας ἐνεργητικότητος, ἥτις συντελεῖται ἀνεξαρτήτως ἡμῶν καὶ δὲν δύ-

ναται συνεπῶς ν' ἀποτελῇ τὴν ζωὴν μας.

263.—Οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι οἵτινες πιστεύουν ἑαυτοὺς ὑλιστάς, καθὼς ἀκριβῶς καὶ ἐκεῖνοι οἵτινες πιστεύουν ἑαυτοὺς πνευματιστάς, ἔχουν τόσον ἐξοικειωθῆ εἰς τὸ νὰ θεωροῦν τὸ ἐγὼ των ὡς συνείδησιν τοῦ σώματός των, ὥστε οὐδὲ κὰν ἐπέρχεται εἰς τὸ πνεῦμά των ἢ σκέψις νὰ ἐπαληθεύωσι τὴν ἀκρίβειαν τῆς δοξασίας ταύτης.

264.—Ὁ λογικὸς εἰρμὸς τῆς πεσσιμιστικῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς πλειονότητος ἐκείνων οἵτινες αὐτοκτονοῦσιν εἶνε ὁ ἐξῆς :
 «Εἶμαι ἐν ἐγῶ ζωικόν, ὅπερ ἀποβλέπει εἰς τὴν ζωὴν. Αὐτὸ τὸ
 »ἐγῶ, μὲ τοὺς πόθους του, δὲν δύναται νὰ ἱκανοποιηθῆ. Εἶμαι,
 »ἐκτὸς τούτου, ἐν ἐγῶ πνευματικόν, ὅπερ δὲν ἔχει κανένα πόθον
 »τῆς ζωῆς, ὅπερ ἀρκεῖται ν' ἀτενίζῃ ὡς κριτικὸς τὴν ψευδῆ χα-
 »ρὰν τοῦ ζῆν καὶ τὰ πάθη τοῦ ζωικοῦ ἐγῶ, καὶ τὰ ἀρνεῖται ἐξ
 »ὀλοκλήρου.

«Ἄν παραδοθῶ εἰς τὸ πρῶτον ἐγῶ, βλέπω ὅτι ζῶ κατὰ τρό-
 »πον παράλογον, ὅτι παρασύρομαι πρὸς τὸ κακόν, ἐντὸς τοῦ
 »ὀποίου βυθίζομαι διαρκῶς βαθύτερον ὀσημέραι. Ἄν παραδοθῶ
 »εἰς τὸ δεύτερον, εἰς τὸ λογικὸν ἐγῶ, δὲν ὑπολείπεται πλέον ἐν
 »ἐμοὶ οὐδεὶς πόθος τῆς ζωῆς. Διαβλέπω ὅτι εἶνε παράλογον καὶ
 »ἀδύνατον τὸ ζῆν μοναδικῶς πρὸς ἀπόκτησιν ἐκείνου ποῦ ἐπι-
 »θυμῶ, δηλαδὴ τῆς εὐτυχίας τοῦ ἀτόμου μου. Θὰ ἠδύνατό τις
 »ἴσως νὰ ζῆ χάριν τῆς ἐσκεμμένης συνειδήσεως, ἀλλὰ τοῦτο εἶνε
 »ἀνωφελὲς καὶ δὲν ἀξίζει τὸν κόπον. Νὰ ὑπηρετήσω τὴν ἀρχὴν
 »τοῦ πόθεν προέρχεται ἡ γνῶσις τοῦ Θεοῦ ; Πρὸς τί ; Ὁ Θεός,
 »ἂν ὑπάρχη, ἔχει καὶ ἄνευ ἐμοῦ, ἀρκετοὺς ὑπηρετίας πρὸς τί θὰ
 »τὸν ὑπηρετοῦν ἐγῶ ;

«Δύναται τις νὰ παρακολουθῆ αὐτὸ τὸ παιγνίδι τῆς ζωῆς,
 »ἐφ' ὅσον δὲν καθίσταται ὀκληρόν. Μόλις ἀρχίσῃ νὰ φέρῃ πλη-
 »ξιν δύναται τις ν' ἀποσυρθῆ, νὰ φονευθῆ. Αὐτὸ πράττω».

Τοιαύτη εἶνε, ὑπὸ τὴν ἀπλουστέραν τῆς μορφῆς, ἡ ἀντίλη-
 ψις τῆς ζωῆς, ἣν ἡ ἀνθρωπότης ἐγνώριζεν ἤδη πρὸ τοῦ Σολο-
 μῶντος καὶ πρὸ τοῦ Βούδδα, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν θέλουν νὰ μᾶς
 ἐπαναφέρουν οἱ ψευδοδογματισταὶ τῆς ἐποχῆς μας.

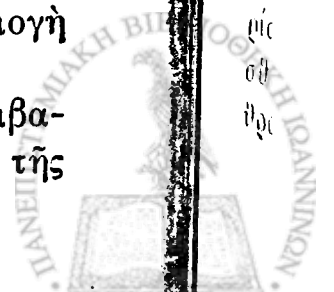
265.—Διὰ τοῦ λόγου ὁ ἄνθρωπος ἀναλύει ἑαυτόν, ἀλλὰ μό-
 νον διὰ τῆς ἑαυτοῦ συνειδήσεως γνωρίζει ἑαυτόν. Ἄνευ τῆς αὐ-
 τοσυναίσθησεως ταύτης, πᾶσα παρατήρησις καὶ πᾶσα ἐφαρμογὴ
 τοῦ λόγου δὲν δύναται νὰ κατανοηθῆ.

266.—Διὰ νὰ κατανοήσῃ, διὰ νὰ παρατηρήσῃ, διὰ νὰ ἐμβα-
 θύνῃ, ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει πρὸ παντὸς νὰ ἔχῃ συναίσθησιν τῆς
 ὑπάρξεώς του.

61

62

63

267.— Ὅσῳ μᾶλλον μεμακρυσμένα εἶνε τὰ ἀντικείμενα, τόσῳ παρίστανται ἀπλούστερα καὶ εὐκρινέστερα· ἐξ ἐναντίας, ὅσῳ πλειότερον ἐγγὺς εὐρίσκονται, τόσῳ τὰ διαγράμματά των καὶ τὸ χρῶμά των φαίνονται πολυπλοκώτερα. Δὲν συμβαίνει τὸ αὐτὸ μὲ τὴν ψευδομάθειαν τοῦ ἀνθρώπου ; Ὅ,τι γνωρίζει μετὰ μείζονος βεβαιότητος ἢ ἐσκεμμένη του συνείδησις, τοῦ φαίνεται ἔξω τῶν ὁρίων τῆς ἀντιλήψεώς του, διότι δὲν εἶνε ἀπλοῦν. Ἐξ ἐναντίας, ὅ,τι εἶνε ἀπολύτως ἔξω τῶν ὁρίων τῆς ἀντιλήψεώς του, ἢ ἀπεριόριστος καὶ αἰωνία ὕλη, τοῦ φαίνεται ὡς τὸ ἀντιληπτότερον ὄλων, διότι ἡ ἀπόστασις τὸ παρουσιάζει τὸ ἀπολύπλοκον.

268.— Τὸ νὰ βεβαιώνη τις ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν αἰσθάνεται τὰς ἀνάγκας τῆς ἐσκεμμένης του συνειδήσεως, ἀλλὰ μόνον τὰς τῆς ἀτομικότητός του, εἶνε τὸ αὐτὸ μὲ τὴν βεβαίωσιν ὅτι οἱ κτηνώδεις πόθοι, εἰς ἀνάπτυξιν τῶν ὁποίων κατηναλώσαμεν ὅλην μας τὴν πνευματικὴν δύναμιν, μᾶς ἐκυρίευσαν τελείως καὶ ἀπέκρυσαν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν μας τὴν ἀληθῆ ἀνθρωπίνην ζωὴν. Τὸ πονηρὸν χόρτον τῶν ἐλαττωμάτων, τὰ ὁποῖα ἐπολλαπλασιάσθησαν, ἀπέπνιξε τὸ σπέρμα τῆς ἀληθοῦς ζωῆς.

269.— Ἡ ἐσκεμμένη συνείδησις ἐδόθη εἰς τὸν ἄνθρωπον ἵνα τάξη τὴν ζωὴν του, ἐν τῇ εὐδαιμονίᾳ, ἣν ἡ συνείδησις αὐτῆ τοῦ ἀποκαλύπτει. Ὁ τάξας τὴν ζωὴν του ἐν τῷ ἀγαθῷ τούτῳ, αὐτὸς κατέχει τὴν ζωὴν· ἀλλ' ὁ τάσσων τὴν ζωὴν του ἐν τῇ εὐδαιμονίᾳ τῆς ζωόδου ἀτομικότητος, στερεῖται ἐκ τούτου ἀκριβῶς τῆς ζωῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

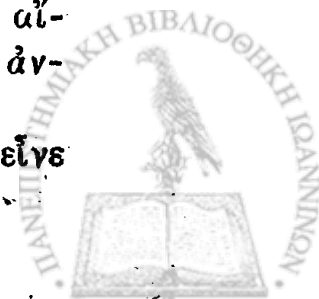
Ο ΕΡΩΣ. — Η ΓΥΝΗ

270.— (Ἡ εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου ἐδράζεται ἐν τῷ ἔρωτι ὅπως ἢ τοῦ φυτοῦ ἔχει τὴν πηγὴν τῆς ἐν τῷ φωτί.)

(271.— Ἡ ἐννοια τῆς ζωῆς, δι' ἕκαστον ἐξ ἡμῶν, ἔγκειται εἰς τὸ ἀναπτύσσειν ἐν ἑαυτῷ τὸν ἔρωτα. Ἡ ἀνάπτυξις αὕτη τῆς δυνάμεώς μας τοῦ ἀγαπᾶν φέρει τὴν χαρὰν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν.)

272.— Δὲν καθορίζει μόνον τὸ λογικὸν τὴν σχέσιν ἐν ἣ εὐρίσκεται ὁ ἄνθρωπος πρὸς τὸ σύμπαν, ἀλλ' ἐξ ἴσου καὶ τὸ αἴσθημα, ἢ συνένωσις ὄλων τῶν πνευματικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου.

273.— Μόνος ὁ ἀγαπῶν ἀπολαύει τῆς ζωῆς. Ὁ ἔρωσ εἶνε

αὐτὴ ἡ ζωὴ, οὐδαμῶς δὲ ζωὴ παράλογος, ὀδυνηρά, φθαρτὴ ἀλλὰ ζωὴ εὐτυχῆς, αἰωνία.

274. — Ὅλη ἡ δυστυχία ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι οἱ ἄνθρωποι πιστεύουν εἰς τὴν ὑπαρξίν συνθηκῶν, αἵτινες ἐπιτρέπουν νὰ φέρονται πρὸς τοὺς ὁμοίους των ἄνευ ἀγάπης. Ἄλλ' αἱ συνθηκαὶ αὗται δὲν ὑφίστανται. Πρὸς τὰ πράγματα, δύναται τις νὰ προσφέρεται ἀστόργως· δύναται ἀστόργως νὰ σχίξῃ ξύλα, νὰ ψήνῃ κεράμους, νὰ κατεργάζεται σίδηρον· ἀλλ' εἰς τὰς μεταξὺ ἀνθρώπων σχέσεις, ὁ ἔρωσ εἶνε τόσον ἀναπόδραστος ὅσον εἶνε, ἐν παραδείγματι, ἀπαραίτητος ἡ προφύλαξις εἰς τὰς σχέσεις μεταξὺ ἀνθρώπου καὶ μελισσῶν. Τοιαύτη ἡ φύσις τῶν μελισσῶν: ἂν δὲν εἶσαι προσεκτικὸς μαζί των, θὰ γείνης ἐπιβλαβῆς καὶ πρὸς τὰς μελίσας καὶ πρὸς σεαυτόν. Ὁμοίως καὶ διὰ τὰς μεταξὺ ἀνθρώπων σχέσεις. Καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ ἀπλὴν δικαιοσύνην, διότι ἡ ἀμοιβαία ἀγάπη μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἀποτελεῖ τὸν θεμελιώδη νόμον τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Ἀναμφιβόλως, ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ ἐξαναγκασθῇ εἰς τὴν ἀγάπην ὅπως εἰς τὴν ἐργασίαν· ἀλλὰ δὲν ἔπεται ἐκ τούτου ὅτι δύναται τις νὰ εὐρίσκεται εἰς συνάφειαν ἄνευ ἀγάπης μετὰ τῶν ἀνθρώπων, πρὸ πάντων ἂν αὐτὸς ὁ ἴδιος ἔχῃ ἀνάγκην αὐτῶν.

(275. — Ἄν ὁ μὴ ἐννοῶν τὴν ζωὴν ἤθελεν εἰλικρινῶς νὰ ἐπιδοθῇ εἰς ἐφαρμογὴν τῆς ἀγάπης, θὰ ἦτο ἀνίκανος νὰ τὸ πράξῃ προτοῦ κανονίσῃ τὴν ζωὴν καὶ τροποποιήσῃ ὅλην τὴν μέθοδον τοῦ κατ' αὐτὸν ζῆν.)

(276. — Ὑπάρχει ἐν τῷ αἰσθήματι τοῦ ἔρωτος κάτι τι τὸ ἰδιάζον, ἱκανὸν νὰ ἐπιλύσῃ ὅλες τῆς ἀναποδιᾶς τῆς ζωῆς καὶ νὰ δωρήσῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν ἀπόλυτον ἐκείνην εὐτυχίαν, τῆς ὁποίας ἡ ἐπιζήτησις ἀποτελεῖ τὴν ζωὴν.)

277. — Ὁ ἔρωσ δὲν ἐμφανίζεται εἰς τοὺς ἀνθρώπους ὡς ἡ μοναδικὴ καὶ νόμιμος ἐκδήλωσις τῆς ζωῆς, ἀλλὰ μόνον ὡς ἐν τῶν μυρίων αὐτῆς ἐνδεχομένων, ὡς μία τῶν μυρίων καὶ ποικίλων ἠθικῶν φάσεων, διὰ τῶν ὁποίων διέρχεται ὁ ἄνθρωπος διαρκούσης τῆς ὑπάρξεώς του· ὅτε μὲν ὑποδύεται τὸν αὐθέντην, ὅτε δ' ἐπιδίδεται εἰς τὴν ἐπιστήμην, εἰς τὴν τέχνην· ὅτε μὲν ἀφίεται νὰ παρασυρθῇ ὑπὸ τῆς φιλοδοξίας, ὑπὸ τοῦ πόθου τοῦ κέρδους, ὅτε δὲ ἀγαπᾷ κάποιον. Ἡ κατάστασις τοῦ ἔρᾶν ἐκδηλοῦται παρὰ τοῖς ἀνθρώποις, οἵτινες δὲν ἐννοοῦσι τὴν ζωὴν, ὄχι δὲ ὡς οὐσία τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ἀλλ' ὡς κατάστασις συμπτωματικὴ, ἐπίσης ἀνεξάρτητος τῆς θελήσεως, ὅσον πᾶσαι ἐκείναι διὰ τῶν ὁποίων διέρχεται τις κατὰ τὸ διάστημα τῆς ζωῆς.

Καταλήγει μάλιστα πολλάκις ν' αναγινώσκη και ν' ἀκούη νὰ λέγουν ὅτι ὁ ἔρως εἶνε κατάστασις ὀδυνηρὰ και ἀκανόνιστος, ἥτις παρενοχλεῖ τὸν κανονικὸν δρόμον τῆς ζωῆς.

Κάτι ὅμοιον περιῖπου αἰσθάνεται ἡ γλαυξ ὅταν ἀνατέλλη ὁ ἥλιος.

278.— Συμβαίνει διὰ τὴν ψευδῆ ἰδέαν, ἣν σχηματίζουν οἱ ἄνθρωποι περὶ ἔρωτος, ὅτι συμβαίνει διὰ τὴν ἰδέαν, ἣν ποιοῦνται περὶ ζωῆς οἱ ἄνθρωποι οἱ μηδαμῶς ἀπολαύοντες τῆς ἀληθοῦς ζωῆς. Ἄν οἱ ἄνθρωποι ἦσαν ζῶα, ἂν ἦσαν ἐστερημένοι λογικοῦ, θὰ διῆγον τὴν ζωὴν τῶν κτηνῶν και δὲν θὰ ὠρθολογίζοντο παντελῶς ἐπὶ τῆς ζωῆς· ἡ δὲ ζωώδης των ὑπαρξις θὰ ἦτο κανονικὴ και εὐτυχῆς. Τὸ αὐτὸ και ἐπὶ τοῦ ἔρωτος : ἂν οἱ ἄνθρωποι ἦσαν ζῶα ἐστερημένα λογικοῦ, θὰ ἠγάπων ὅσα ἀγαπῶσι και τὰ ζῶα, δηλαδὴ τοὺς λυκιδεῖς των, τὰς ποιμένας των, και δὲν θὰ ἐνόουν ὅτι τὰ ἠγάπων. Θὰ ἠγνόουν ἐπίσης ὅτι και οἱ λοιποὶ λύκοι ἀγαπῶσι τοὺς λυκιδεῖς των και τὰς ἀγέλας των και δὲν γνωρίζουν ὅτι τὰς ἀγαποῦν. Θὰ ἠγνόουν ἀκόμη ὅτι τὰ μέλη τῆς ἐτέρας ἀγέλης ἀγαπῶσι τοὺς συντρόφους των, ἐν μιᾷ λέξει, ὁ ἔρως και ἡ ζωὴ των θὰ ἦσαν ἔρως και ζωὴ συμβιβαστικὴ κατ' ἀναλογίαν τοῦ βαθμοῦ τῆς συναισθήσεως, ὑφ' οὗ θὰ ἦσαν πεποικισμένοι.

Ἄλλὰ οἱ ἄνθρωποι εἶνε ὄντα λογικὰ και ὀφείλουσιν ἀναγκαστικῶς νὰ βλέπουν ὅτι και τὰ λοιπὰ ὄντα τρέφουν ἀγάπην ὅμοίαν πρὸς τοὺς συγγενεῖς των, και συνεπῶς ὅτι τὰ αἰσθήματα ταῦτα τῆς ἀγάπης πρέπει νὰ εὐρίσκωνται ἐν ἀντιθέσει μεταξὺ των και νὰ παράγωσι κάτι τὸ ἀντίθετον πρὸς τὸ ἀγαθὸν και ἐξ ὀλοκλήρου ἀντίστροφον πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ ἔρωτος.

279.— Ὅσάκις οἱ ἄνθρωποι προσδίδουσιν εἰς τὸ αἰσθημα ὅπερ ὀνομάζουσιν ἔρωτα διαστάσεις τερατώδεις, τότε τὸ αἰσθημα τοῦτο καθίσταται οὐ μόνον ὀλέθριον, ἀλλὰ μεταμορφώνει τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ κακεντρέχεστερον και τρομερώτερον τῶν ζῴων.)

280.— Ὅ,τι οἱ μὴ ἐννοοῦντες τὴν ζωὴν ἄνθρωποι ὀνομάζουσιν ἔρωτα ἔγκειται μόνον εἰς τὴν προτίμησιν μερικῶν συνθηκῶν τῆς εὐδαιμονίας τοῦ ἀτόμου των ἀντὶ ἄλλων. Ὅταν ὁ μὴ ἐννοῶν τὴν ζωὴν ἄνθρωπος λέγη ὅτι ἀγαπᾷ τὴν γυναῖκά του, τὸ τέκνον του, τὸν φίλον του, θέλει νὰ εἴπῃ ἀπλῶς ὅτι ἡ ἐν τῷ βίῳ του παρουσία τῆς γυναικὸς του, τοῦ τέκνου του, τοῦ φίλου του, αὐξάνει τὴν εὐτυχίαν τῆς ἀτομικῆς του ζωῆς.)

281.— Ἡ ἀρχὴ τοῦ ἔρωτος, ἡ ρίζα του, δὲν εἶνε, ὅπως συνήθως φανταζόμεθα, ἐκρηξις πάθους ἥτις συσκοτίζει τὸ λογικόν)

εἶνε ἂπ' ἐναντίας ἢ ψυχικὴ κατάστασις ἢ μᾶλλον ἀκτινοβόλος καὶ μᾶλλον φωτεινὴ, καὶ συνεπῶς ἢ ἡρεμωτέρα καὶ φαιδροτέρα ἀπὸ ὅσας ὑφίστανται· εἶνε ἢ κατάστασις ἢ ἰδιάζουσα εἰς τὰ παιδιά καὶ εἰς τοὺς σοφοὺς.)

282. (Τὸ αἶσθημα, τὸ ἀποκληθὲν ἀκατάλληλως ἔρωσ, ὅπερ μᾶς κάμνει νὰ προτιμῶμεν ὠρισμένους ἀνθρώπους ἀπὸ ἄλλων, εἶνέ τι αὐτοφυῆς δένδρον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὁ ἀληθὴς ἔρωσ δύναται νὰ ἐγκεντρισθῇ καὶ νὰ παραγάγῃ τοὺς καρπούς του. Ἄλλ' ὅπως τὸ ἄγριον αὐτὸ δένδρον δυνατὸν νὰ μὴ εἶνε μηλέα καὶ νὰ μὴ παράγῃ καρπούς ἢ νὰ παράγῃ πικροὺς μόνον τοιούτους, ὁμοίως καὶ ἢ μεροληψία δὲν εἶνε ἔρωσ καὶ δὲν φέρει εὐτυχίαν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, παράγει δὲ μᾶλλον βαρὺ κακόν.)

283. (Τὰ πάθη δὲν ἐκριζοῦνται· ἀνάγκη ὁ καθεὶς νὰ δυνηθῇ νὰ τὰ ἱκανοποιήσῃ ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ἀρετῆς.)

284.—Ἐρῶν εἶνε τὸ προτιμᾶν ἄλλον ὑπὲρ σεαυτόν. Δὲν θὰ ἠδυναίμεθα νὰ ἐννοήσωμεν διαφορετικὰ τὸν ἔρωτα.

285.—Ἐρωσ ἀληθὴς ἔρωσ εἶνε ἀδύνατος ἂν δὲν ἀπαρνηθῶμεν τὴν εὐτυχίαν τῆς ζωῆς ἀτομικότητος.)

286.—Ἐρωσ εἶνε αἶσθημα ὅπερ δύναται τις νὰ ἔχῃ ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ διδάξῃ.)

287.—Πᾶσα ὑποβολὴ τοῦ ἔρωτος εἰς κρίσιν τὸν καταστρέφει.)

288.—Μόνον οἱ ἄνθρωποι οἱ χρησιμοποιήσαντες ἤδη τὸ λογικὸν τῶν πρὸς κατανόησιν τῆς ζωῆς καὶ ἀπορρίψαντες τὴν εὐτυχίαν τῆς ἀτομικῆς ζωῆς, δύναται νὰ μὴ συζητῶσι περὶ ἔρωτος· ἀλλ' οἱ μὴ κατανόησαντες τὴν ζωὴν καὶ ζῶντες πρὸς μόνον τὸν σκοπὸν τῆς κατακτήσεως τῆς εὐδαιμονίας τῆς ζωῆς ἀτομικότητος, δὲν δύναται ν' ἀποφύγῃ τὴν ἐπ' αὐτοῦ συζήτησιν.

289.—Ἐρωσ ὁ μὴ στήριζόμενος ἐπὶ τῆς ἀποσκορακίσεως τῆς ἀτομικότητος καὶ ἐπὶ τῆς εὐνοίας πρὸς τὸν ἄλλον, τὸν γεννῶντα αὐτόν, εἶνε ἀπλούστατα ἢ ζωῆς ζωὴ καὶ ἢ ζωὴ αὕτη εἶνε ἐκτεθειμένη εἰς κινδύνους πολὺ μεγαλειτέρους ἀπὸ τῆς ἀνευ ἀγάπης ζωῆς· εἶνε πολὺ περισσότερον ἄφρων καὶ ἀναίσθητος.)

290.—Ἐκεῖνος τοῦ ὁποίου ἢ ζωὴ ἐγκεῖται ἐν τῇ ὑποστάσει τῆς ζωῆς ἀτομικότητος δὲν δύναται νὰ ἀγαπήσῃ, διότι ὁ ἔρωσ τῷ παρίσταται ὡς ἐνέργεια ἐκ διαμέτρου ἀντίθετος πρὸς τὴν ζωὴν του. Ἡ ζωὴ ἐνὸς τοιούτου ἀνθρώπου ἐδράζεται μοναδικῶς ἐπὶ τῆς εὐτυχίας τῆς ζωῆς ὑπάρξεως, καὶ ὁ ἔρωσ ἀπαιτεῖ πρὸ παντὸς ἄλλου τὴν θυσίαν τοῦ ἀγαθοῦ τούτου.

291. — Ὁ ἔρως δὲν δύναται νὰ περιορισθῆ εἰς λόγους· πρέπει νὰ ἐκδηλοῦται εἰς ἔργα.

292. — (Ὁ ἔρως δὲν εἶνε ἀπλῆ λέξις (ὅπως πάντες ἐκ συμφώνως παραδέχονται)· εἶνε ἐνέργεια ἔχουσα ἐλατήριον τὴν εὐτυχίαν τῶν ἄλλων.)

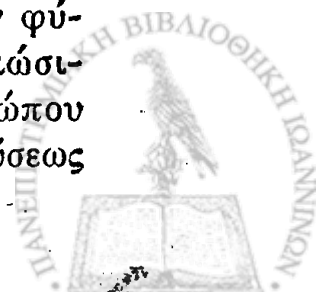
293. — Ὁ δρῶν ἔρως, ὁ μόνος δυνάμενος νὰ ἱκανοποιῆ τὸν ἄνθρωπον, εἶνε προσιτὸς εἰς μόνον ἐκεῖνον ὅστις δὲν στηρίζει τὴν εὐτυχίαν του ἐπὶ τῆς ἀτομικῆς ζωῆς, καὶ δὲν ἀπορροφᾶται συνεπῶς ὑπὸ τῆς ψευδοῦς αὐτῆς εὐδαιμονίας, παρέχει δὲ ἐλευθέραν διέξοδον εἰς τὸ αἰσθημα τῆς εὐνοίας πρὸς τοὺς ἄλλους, ὅπερ εἶνε ἴδιον τῷ ἀνθρώπῳ.

264. — Λὲν ὑπάρχει ἄλλος ἔρως πλὴν τοῦ συνισταμένου εἰς τὸ νὰ δίδῃ τις τὴν ζωὴν του χάριν ἐκεῖνων τοὺς ὁποίους ἀγαπᾷ. Ὁ ἔρως ἀληθῶς δὲν εἶνε ἄξιος τοῦ ὀνόματος ἂν δὲν ἀποτελῆ αὐτοθυσίαν. Ὅταν ἄνθρωπός τις παρέχῃ εἰς ἄλλον τὸν χρόνον καὶ τὰς δυνάμεις του, ὅταν διαθέτῃ τὸ σῶμά του ὑπὲρ τοῦ ἀγαπωμένου ὄντος, ὅταν τοῦ χαρίσῃ αὐτὴν τὴν ζωὴν του, τότε μόνον ἀναγνωρίζομεν πάντες ὅτι αὐτὸς εἶνε ὁ ἔρως ὁ μόνος ἔρως ὅστις δύναται νὰ παράσῃ τὴν εὐτυχίαν, τὴν ἀνταμοιβὴν τοῦ ἔρωτος. Καὶ ἀκριβῶς διότι ὁ ἔρως οὗτος ὑφίσταται ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν ἀνθρώπων, καθίσταται δυνατὴ ἡ συντήρησις τοῦ κόσμου.

295. — Εἰς τὸν ἔρωτα μεταξὺ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἐπέρχεται πάντοτε στιγμή καθ' ἣν ὁ ἔρως οὗτος φθάνει εἰς τὸ ἀπόγειον αὐτοῦ· δὲν ἀποτελεῖ τότε τίποτε τὸ ἐσκεμμένον καὶ αἰσθητόν· καθίσταται ἠθικὸς ἐξαγνισμός.)

296. — Ὅταν ἀνὴρ τις νυμφεύεται νεάνιδα ἣτις δὲν τὸν ἀγαπᾷ ἢ ἀγαπᾷ ἄλλον, τὴν ὑποβάλλει εἰς πόνους καὶ ὀδύνας, ἵνα ἱκανοποιήσῃ τὴν κτηνώδη ὁρμὴν ἣν καλοῦσιν ἔρωτα. Αὐτὸ εἶνε κτηνωδία δὲν εἶνε ἔρως.

297. — Γάμος χριστιανικὸς δὲν εἶνε ἐφικτὸς ἂν ὁ ἀνὴρ δὲν ἀγαπᾷ μόνον τὴν ἰδίαν του γυναῖκα καὶ οὐχὶ ὅλας τὰς ὁμοίας της· τὸ πρόσωπον ὅπερ νυμφεύεται δεόν νὰ εἶνε ἡ βάσις τῆς ἀδελφικῆς του στοργῆς πρὸς πάντας τοὺς ἀνθρώπους. Ὅπως κεῖται ἐκτὸς συζητήσεως τὸ ἀδύνατον ἀνεγέρσεως οἰκίας προτοῦ προετοιμασθῶσι τὰ θεμέλια, ἢ τῆς φιλοτεχνήσεως εἰκόνας προτοῦ παρασκευασθῆ τὸ ὕφασμα, ὁμοίως ὁ μεταξὺ ἀντιθέτων φύλων ἔρως δὲν δύναται νὰ εἶνε θεμιτός, λελογισμένος ἢ βιώσιμος, ἂν δὲν στηρίζεται ἐπὶ τῆς γενικῆς ἀγάπης τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Αὐτὸ εἶνε τὸ μόνον μέσον τῆς ἰδρύσεως τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου ἀληθῶς χριστιανικοῦ.

298. — Ὁ ἀποκλειστικὸς πρὸς μίαν γυναῖκα ἔρωσ, ὃν ὑμνοῦσιν οἱ ποιηταί, εἶνε θαυμάσιος τὸ καθ' ἑαυτὸν, ἀλλὰ, ὡς μὴ βασιζόμενος ἐπὶ τῆς ἀγάπης τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τοὺς ὁμοίους του, δὲν ἀξίζει τὸ ὄνομα τοῦ ἔρωτος. Εἶνε ὁ κτηνώδης πόθος ὁ μεταμορφούμενος συχνὰ εἰς μῖσος. Ἡ ἀρίστη ἀπόδειξις τῆς ἀληθείας ταύτης εἶνε ὅτι, ἐκεῖνο ὅπερ συνήθως ὀνομάζομεν ἀγάπην, — ΕΡΩΣ — καθίσταται κτηνωδία, ὡσάκις παύση βασιζόμενον ἐπὶ τῶν ἐδραίων βάσεων τῆς ἀδελφικῆς στοργῆς.

299. — Ἄν δὲν ὑφίστατο ἐν τῷ ἀνθρώπῳ οὐδὲν ἄλλο πλὴν τῆς πρὸς ἑαυτὸν καὶ πρὸς τὰ τέκνα του ἀγάπης, δὲν θὰ ὑπῆρχεν οὔτε τὸ ἑκατοστὸν τῆς δυστυχίας μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Τὰ ἑνενηκόντα ἐννέα ἑκατοστὰ τῆς δυστυχίας μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων προέρχονται ἐκ τοῦ ψευδοῦς αὐτοῦ αἰσθήματος ὅπερ ὀνομάζουσιν ἔρωτα, ὑπερτιμῶντες αὐτό, καὶ ὅπερ τόσον πλέον ὁμοιάζει πρὸς τὸν ἔρωτα, ὅσον ἡ ζωὴ τοῦ κτήνους πρὸς τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου.

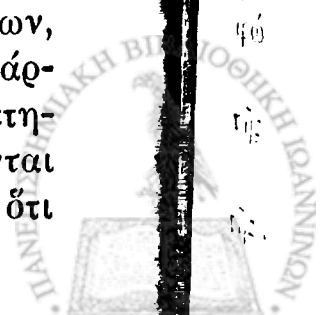
300. — Ἡ γυνὴ τῆς τάξεως ἡμῶν ὑπῆρξεν ἰσχυροτέρα τοῦ ἀνδρός. Κατὰ τὰς ἡμέρας μας ἡ παραβίασις τοῦ νόμου ὑπὸ τῆς γυναικός, δηλαδὴ ἡ πτώσις της, ἤρξατο καὶ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐντείνεται. Ἡ γυνή, λησμονοῦσα τὸν φυσικὸν νόμον, ἐπίστευσεν ὅτι ἡ δύναμις της ἐνέκειτο εἰς τὰ θέλητρά της. Ἄλλὰ τὰ τέκνα ἀποτελοῦν κώλυμα. Καὶ ἰδοὺ ὅτι, βοηθούσης τῆς ἐπιστήμης, τὰ μέσα τῆς ἐκτρέψεως ἀνέθαρρον κατὰ δεκάδας μεταξὺ τῶν πλουσίων τάξεων. Τὸ κακὸν διεδόθη μακρὰν καὶ ἀνὰ πᾶσαν ἡμέραν αὐξάνει· ἐντὸς ὀλίγου θὰ προσβάλῃ ὅλας τὰς γυναῖκας τῆς τάξεώς μας. Τότε θὰ εὐρεθῶσιν ἴσαι πρὸς τοὺς ἀνδρας, καί, ὅπως ἐκεῖνοι, θ' ἀπολέσωσι τὴν λογικὴν ἀντίληψιν τῆς ζωῆς. Εἶνε ὁμως ἀκόμη καιρός.

301. — Δὲν ὑπάρχουσι μόνον αἱ γυναῖκες, αἵτινες μοναδικῶς ἀσχολοῦνται διὰ τὸ ἀνάστημά των, διὰ τὴν κόμμωσίν των, διὰ τὴν ἐρωτότροπὸν των φιλαρέσκειαν, καί, παρὰ τὴν ἰδίαν των θέλησιν, ἐλλείπει προσοχῆς, μετ' ἀπογνώσεως, κυοφοροῦσι τέκνα τὰ ὅποια ἐγκαταλείπουσιν εἰς τροφούς, δὲν ὑπάρχουσιν οὐχ ἥττον ἐκεῖναι μόναι αἵτινες παρακολουθοῦσι τὰς διαφόρους διαλέξεις καὶ ὁμιλίαις, ὁμιλοῦσι εἰς τὰ ψυχροκινήτῃρια κέντρα καὶ εἰς τὰς φιλοσοφικὰς συγκεντρώσεις, καὶ ἐπιζητοῦσι νὰ χειραφετηθῶσι τῆς τεκνοποιίας, ἵνα μὴ διαταράττωσι τὴν τρέλλαν των, τὴν ὁποίαν ὀνομάζουν πνευματικὴν των ἀνάπτυξιν, ἀλλὰ ὑπάρχουσι καὶ αἱ μητέρες, αἵτινες, καίπερ δυνάμεναι νὰ χειραφετηθῶσι τῆς τεκνοποιίας, ἄνευ δισταγμοῦ, μετὰ θάρρους ὑπόκεινται εἰς τὸν αἰώνιον αὐτὸν νόμον, τὸν ἀναλλοίωτον, γνωρίζουσα ὅτι

οἱ
νάση
εἶ
φῶ

τῆς

τῆς

ἐν αὐτῷ ἐγκείται ἡ ἀποστολή τῆς ζωῆς των, αἱ μητέρες δ' αὐταὶ εἶνε αἱ κρατοῦσαι ἐν ταῖς χερσίν των τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, τὸ ἀντίδοτον τῶν συντριβουσῶν αὐτοῦς δυστυχιῶν.

302. — Ἡ ζωὴ τῶν ἐκπεσουσῶν γυναικῶν ἐγκείται εἰς τὴν ἀκατάπαυστον παροβίασιν θείων καὶ ἀνθρωπίνων νόμων· εἶνε ζωὴ εἰς τὴν ὁποῖαν σήμερον εἶνε καταδικασμένοι ἑκατοντάδες χιλιάδων γυναικῶν, ὄχι μόνον ἀδεία τῆς νομίμου ἐξουσίας, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὴν πραγματικὴν αὐτῆς προστασίαν· εἶνε ζωὴ ἐξευτελισμοῦ τερατώδους, ἔχουσα ὡς συνέπειαν, ἑννέα ἐπὶ δέκα, τὸ πρόωρον γῆρας καὶ τὸν πρόωρον θάνατον κατόπιν φρικαλέων βασάνων.

303. — Ἐὰν διὰ τὸν ἄνδρα καὶ τὴν γυναῖκα, τοὺς ἄνευ τέκνων, δυνατὸν νὰ ὑφίστανται ἀμφιβολία ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἣτις φέρει πρὸ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς θείας βουλήσεως, ἡ ὁδὸς αὕτη, διὰ τὴν μητέρα, εἶνε σαφῶς χαραγμένη· καὶ ἂν, εὐπειθῶς, ἐν τῇ ἀπλότητι τῆς ψυχῆς της, τὴν ἠκολούθησε, τεθεῖσα ἐπὶ τῆς ὑψίστης κορυφῆς τῆς θέσεως, εἰς ἣν ἐπειράπη νὰ φθάνη ὁ ἄνθρωπος, θὰ καταστῇ αὕτη ὁ ὁδηγὸς ἀστὴρ διὰ πάντας τοὺς χωροῦντας πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΤΟ ΑΓΑΘΟΝ. — ΤΟ ΚΑΚΟΝ. — Η ΑΛΗΘΕΙΑ

304. — Ὁ ἄνθρωπος ὅστις δὲν ἐγνώρισε οὔτε τὸ ἀγαθὸν οὔτε τὸ κακὸν μᾶς φαίνεται εὐτυχέστατος, καὶ ὅμως ἐπιζητοῦμεν νὰ μάθωμεν τὰ πάντα.

305. — Οὐδεὶς δύναται νὰ εἶνε καλὸς κατὰ τὸ ἥμισυ.

306. — Ἡ γνῶσις τῆς ἀρετῆς εἴτε παραμένει εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον, εἴτε ἀναπτύσσεται ἀπείρως, καὶ παρὰ πάσας τὰς θεωρίας, ἡ παρακμὴ καὶ ἡ αἴγλη αὐτῆς δὲν ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς μορφώσεως.

307. — Ἡ ἐγκράτεια καὶ ἡ χειραφέτησις τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς ἀσελγείας ἀποτελεῖ ὑπαγωγὴν αὐτοῦ εἰς τὴν σοφίαν.

308. — Ὁ ἄνθρωπος ὁ κατανοῶν ὅλην τὴν σημαντικότητα τῆς εὐσπλαγχνίας δὲν θὰ ὑποχωρήσῃ ἐνώπιον τοῦ φόβου ὅτι αἱ

ἐκδηλώσεις αὐτῆς δυνατὸν νὰ τὸν καταστήσωσι γελοῖον εἰς τὰ ὄμματα τῶν ἄλλων. Τί τὸν ἐνδιαφέρει ἂν ἀπολύων ἓνα μὴν συλληφθέντα εἰς τὴν παγίδα, ἀντὶ νὰ τὸν φονεύσῃ, προκαλῆ τὰ σκώματα, ὅταν γνωρίζῃ ὅτι ὄχι μόνον ἐλύτρωσε τοῦ θανάτου ἐν ζῶον, ὅπερ ἐπόθει τὴν ζωὴν ὅσον καὶ αὐτός, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ ὅτι ἀφῆκε νὰ ἐκδηλωθῆ ἑλευθέρως τὸ αἶσθημα τῆς συμπαθείας, ὅτι ἔκαμεν ἐν βῆμα πρὸς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὴν ἀνωτέραν τῆς παγκοσμίου ἀγάπης, ἣτις, μὴ δεχομένη οὐδὲν ὄριον, τὸν χειραφετεῖ τοῦ θανάτου καὶ τὸν ἀφομοιώνει πρὸς τὴν πηγὴν τῆς ζωῆς ;

309. — Αἱ μεταξὺ τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεις καθορίζονται, ἐν τῇ ἡμετέρᾳ κοινωνίᾳ, οὐχὶ ὑπὸ τῶν ἰδεῶν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ, ἀλλ' ὑπὸ τῶν συμφερόντων μιᾶς τάξεως προνομίου.

310. — Ἡ βία πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ ὁμοίου μας ἀπὸ ἐτέρας βίας οὐδέποτε δικαιολογεῖται, διότι τοῦ κακοῦ, ὅπερ θέλετε νὰ παρεμποδίσετε, μὴ ἀκόμη διαπραχθέντος, σᾶς εἶνε ἀδύνατον νὰ μαντεύσετε ποῖον θὰ εἶνε μεγαλύτερον, τὸ κακὸν ὅπερ πρόκειται νὰ διαπράξεται ἢ ἐκεῖνο ὅπερ ἐπιθυμεῖτε ν' ἀποτρέψετε. Θανατόνομεν ἓνα ἐγκληματίαν ἵν' ἀπαλλάξωμεν αὐτοῦ τὴν κοινωνίαν, καὶ τίποτε δὲν μᾶς ἀποδεικνύει ὅτι ὁ ἐγκληματίας οὗτος δὲν θὰ μεταβληθῆ ἴσως αὔριον, καὶ ὅτι ἡ θανάτωσίς του εἶνε σκληρότης ἀνωφελῆς. Φυλακίζομεν ἐν μέλος τῆς κοινωνίας, ἐπικίνδυνον κατὰ τὴν κρίσιν μας, ἀλλ' αὔριον τὸ ἄτομον αὐτὸ δυνατὸν νὰ παύσῃ ὄν ἐπικίνδυνον, καὶ κατὰ συνέπειαν ἢ φυλάκισίς του ἀποβαίνει ἀνωφελῆς. Βλέπω ἓνα ληστήν καταδιώκοντα νεαρὰν κόρην. Κρατῶ ὄπλον. Τὸν φονεύω. Σώζω τὴν νεαρὰν κόρην· ἀλλ' ὁ θάνατος ἢ ὁ τραυματισμὸς τοῦ ληστοῦ εἶνε γεγονὸς βέβαιον, ἐνῶ τί θ' ἀπογείνη ἢ νεαρὰ κόρη τὸ ἀγνοῶ. Ὅποῖον ἀνυπολόγιστον κακὸν πρέπει νὰ προέρχεται — καὶ προέρχεται πράγματι — ἐκ τοῦ ἀνεγνωρισμένου τοῖς ἀνθρώποις δικαιώματος τοῦ προλαμβάνειν τὰς κακὰς πράξεις αἵτινες δυνατὸν νὰ συμβῶσιν ! Ἀπὸ τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως μέχρι τῶν δυναμιτιδοφόρων βομβῶν, αἱ θανατικαὶ ἐκτελέσεις καὶ τὰ βασανιστήρια δεκάδων χιλιάδων ἐγκληματιῶν ὀνομαζομένων πολιτικῶν, ἐνενήκοντα ἐννέα τοῖς ἑκατόν, στηρίζονται ἐπὶ τοῦ συλλογισμοῦ τούτου.

311. — Ὅπως ἡ δαμασθεῖσα τίγρις, ἣτις, ἐν τῷ κλωβῷ τῆς, δὲν ὑρπάζει τὸ κρέας ποῦ τίθεται ὑπὸ τὸ ρύγχος τῆς καὶ πηδᾷ ὑπεράνω ράβδου ὅταν τῆς τὸ διατάσσουν, ἐνεργεῖ οὕτω διότι ἐνθυμεῖται τὸν πυρακτωμένον σιδηροῦν μοχλὸν ἢ τὴν νηστείαν διὰ τῆς ὁποίας ἐτιμώρησαν τὴν ἀπειθείαν τῆς, ὁμοίως οἱ ἀνθρώποι οἱ ὑποτασσόμενοι εἰς ὅ,τι ἀντίκειται πρὸς τὸ συμφέρον

των και εις ὅ,τι θεωροῦσιν ὡς ἄδικον, ἐνθιμοῦνται ὅσα υπέστησαν ὅταν ἐδοκίμασαν ν' ἀντιστῶσιν.

312. — Ἡμέραν τινα, ἐν Μόσχᾳ, παρέστην εἰς μίαν τῶν θρησκευτικῶν συζητήσεων αἵτινες λαμβάνουν συνήθως χώραν εἰς τὸ Κουασιμόδο, παρὰ τὸν ναόν, εἰς τὸ Ὀκχότνυ-Ριάδε. Εἰκοσᾶς ἀνθρώπων ἦσαν συγκεντρωμένοι ἐπὶ τοῦ πεζοδρομίου καὶ συνεζήτητον σοβαρώτατα περὶ θρησκείας.

Ταυτοχρόνως μία συναυλία ἐδίδετο παραπλεύρως εἰς τὸ οἰκοδόμημα τοῦ συνδέσμου τῆς νεολαίας, καὶ ὁ ἀστυνόμος παριστάμενος ἐκεῖ, καὶ παρατηρήσας τὸν ὄμιλον αὐτόν, ἀπέστειλεν ἓνα χωροφύλακα ἔφιππον μὲ τὴν διαταγὴν νὰ τοὺς διαλύσῃ. Ἀληθῶς εἶπεῖν, ὁ ἀξιωματικὸς οὐδεμίαν ἀνάγκην εἶχε νὰ διασκορπίσῃ τὸν ὄμιλον ἐκεῖνον, ὅστις οὐδένα ἐτάραττε, ἀλλὰ παρίστατο ἐκεῖ καθ' ὅλας τὰς πρωινὰς ὥρας καὶ ἔπρεπε κάτι νὰ ἐνεργήσῃ Ὁ χωροφύλαξ, γερὸ παλληκάρι, θέσας τὴν πυγμὴν ἐπὶ τοῦ ἰσχίου καὶ κλαγγίσας τὴν σπάθην του, μᾶς ἐπλησίασε καὶ διέταξε διὰ τόνου αὐστηροῦ: «*Διαλυθῆτε! Τί σημαίνει αὐτὴ ἡ συγκέντρωσις;*» Πάντες ἐστράφησαν πρὸς αὐτόν καὶ εἰς ἑξ ἡμῶν, ἓνας ἤρεμος ἄνθρωπος, ἀπήντησε μὲ ὕψος γαλήνιον καὶ προσηγνός: «*Ὁμιλοῦμεν περὶ σοβαρῶν πραγμάτων διὰτί λοιπὸν νὰ χωρισθῶμεν; Καλύτερον εἶνε, παλληκάρι μου, νὰ καταβῆς ἀπὸ τὸ ἄλογόν σου καὶ νὰ ἔλθῃς νὰ μᾶς ἀκούσῃς, θὰ ὠφελῇθῃς καὶ σύ*». Εἶτα δὲ ἐστράφη πάλιν πρὸς ἡμᾶς καὶ ἐξηκολούθησε τὴν συζήτησιν. Ὁ χωροφύλαξ ἔστρεψε τὰ ἦνια καὶ ἀπεμακρύνθη χωρὶς νὰ εἴπῃ λέξιν.

Τὸ αὐτὸ πρέπει νὰ συμβαίῃ εἰς πᾶσαν ἐκδήλωσιν βίας.

313. — Ἡ ἐγκατάστασις μιᾶς ἀτμομηχανῆς, τὸ ἀνάμμα τῆς καμίνου, ἢ κίνησις αὐτῆς χωρὶς νὰ ἐνωθῇ ἢ κινητήριος λωρὶς μὲ τὴν μηχανήν, εἶνε ἀκριβῶς ὅ,τι ἐγένετο μὲ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ, διὰ τῆς διδαχῆς ὅτι δύναται τις νὰ εἶνε χριστιανὸς χωρὶς νὰ τηρῇ τὸ παράγγελμα: «*Μὴ ἀνταπόδιδε κακὸν ἀντὶ κακοῦ*».

314. — Τὸ πρῶτον πρᾶγμα ποῦ μ' ἐξέπληξεν ὅταν κατενόησα τὸ παράγγελμα «*Μὴ ἀνταπόδιδε κακὸν ἀντὶ κακοῦ*» ἐν τῇ κυριολεξίᾳ του, εἶνε ὅτι τὰ δικαστήρια, μακρὰν τοῦ νὰ συμμορφώνωνται πρὸς τὸ παράγγελμα τοῦτο, εἶνε ἀπεναντίας ἀπολύτως ἀντίθετα πρὸς αὐτό, ὅπως καὶ εἰς τὸ γενικὸν πνεῦμα ὁλοκλήρου τῆς διδασκαλίας, καὶ ὅτι συνεπῶς, ἂν ὁ Ἰησοῦς ἐσκέπτετο τὰ δικαστήρια, θὰ τὰ κατηρᾶτο ἀσφαλῶς.

315. — Οἱ λόγοι τοῦ Ἰησοῦ «*Μὴ κρίνετε καὶ μὴ καταδι-*

κάξεσθαι», κατενοήθησαν ὑπὸ τῶν πρώτων του μαθητῶν, ὅπως τοὺς ἐννοῶ σήμερον ἐγώ, ἐν τῇ κυριολεξίᾳ των: μὴ δικάζετε ποτὲ ἐν δημοσίῳ δικαστηρίῳ, μὴ ποτε ἀποτελεῖτε μέρος αὐτοῦ.

316. — Ὁ προφήτης Ἡλιοῦ, φεύγων τοὺς ἀνθρώπους, κατέφυγεν εἰς τι σπήλαιον, καὶ ἐκεῖ τοῦ ἀπεκαλύφθη ὅτι ὁ Θεὸς θὰ ἐπεφαίνετο εἰς αὐτὸν εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ σπηλαίου. Ἐπῆλθε θύελλα· τὰ δένδρα συνετριβόντο ὑπὸ τὴν καταιγίδα. Ὁ Ἡλιοῦ ἐσκέφθη ὅτι ἦτο ὁ Θεὸς καὶ ἐξῆλθεν· ἀλλ' ὁ Θεὸς δὲν εὗρίσκετο ἐν τῇ θυέλλῃ. Κατόπιν ἐπῆλθε καταιγίς: ὁ κεραυνὸς καὶ αἱ ἀστραπαὶ ἦσαν τρομακτικαί. Ὁ Ἡλιοῦ ἐξῆλθε πάλιν ἵνα ἴδῃ μήπως ἦτο ἐκεῖ ὁ Θεός. Ἀλλ' ὁ Θεὸς δὲν εὗρίσκεται ἐν τῇ καταιγίδι. Συνέβη κατόπιν σεισμὸς: ἡ γῆ ἐξερευέτο πῦρ, οἱ βράχοι ἐσχίζοντο, τὸ ὄρος ἔτριξε πανταχόθεν. Ὁ Ἡλιοῦ παρετήρησεν ἀλλ' ὁ Θεὸς δὲν εὗρίσκετο ἐν τῷ σεισμῷ. Τέλος, ἐπῆλθεν ἡ γαλήνη καὶ ἐλαφρὰ αὔρα ἔφερε μέχρι τοῦ προφήτου τὴν δρόσον τῶν ἀγρῶν. Ὁ Ἡλιοῦ παρετήρησε: ὁ Θεὸς ἦτο ἐκεῖ. Εἶνε τοῦτο θαυμάσιον σύμβολον τῶν λόγων αὐτῶν: «*Μὴ ἀνταπόδιδε κακόν*». Οἱ λόγοι οὗτοι εἶνε ἀπλούστατοι· καὶ ἐν τούτοις ἡ σαφῆς ἔκφρασις τοῦ θείου καὶ ἀνθρωπίνου νόμου.

317. — Τὸ ἐλεύθερον ὄν, τὸ ἐν ἡμῖν ὑπάρχον μόνον ἀληθὲς ἠθικὸν ὄν, τὸ μόνον ἰσχυρόν, τὸ μόνον αἰώνιον, ἀφυπνίζεται ἐντὸς παντὸς ἀνθρώπου, ἔλλα πρὸς στιγμὴν μόνον.

318. — Πιστεύετε ὅτι οἱ νόμοι σας οἱ προστρέχοντες εἰς τὴν βίαν ἐπανορθοῦσι τὸ κακόν· ὄχι, τὸ ἐπαυξάνουσι μόνον. Ἀπὸ χιλιετηρίδων ἤδη, προσπαθεῖτε νὰ ἐξαλείψετε τὸ κακὸν διὰ τοῦ κακοῦ καὶ δὲν τὸ ἐξηλείψατε, τὸ ἠϋξήσατε. Πράξετε ὅ,τι εἶπον — μὴ ἀνταποδίδετε κακὸν ἀντὶ κακοῦ καὶ θὰ γνωρίσετε τὴν ἀλήθειαν.

320. — Μόνη ἡ ἀλήθεια ὁδηγεῖ εἰς τὸ ἀγαθόν. Διὰ τοῦτο οἱ ἄνθρωποι θ' ἀκολουθήσουν ἀναγκαίως τὴν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς· οἱ μὲν, ἐξ ἰδίας των πρωτοβουλίας, ἐκπληροῦντες τὴν ἀποστολήν, ἣν αὐτοπροαιρέτως ἀνάλαβον, οἱ δέ, ὑποτασσόμενοι, παρὰ τὴν θέλησίν των, εἰς τὸν νόμον τῆς ζωῆς. Ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου ἐγκεῖται ἐν τῇ ἐκλογῇ ταύτῃ.

321. — Ἐκαστος ἀνθρώπος, ἐν τῷ μέτρῳ τῶν δυνάμεών του, ἄς ἀκολουθῇ προσωπικῶς τὴν ἀλήθειαν ἣν γνωρίζει ἢ, τοῦλάχιστον, ἄς μὴ ὑπεραμύνεται τοῦ ψεύδους, καὶ πάραυτα θὰ συντελεσθῶσι μεταβολαί, τὰς ὁποίας δὲν τολμῶμεν νὰ ὄνειροπο-

λήσωμεν· ἡ χειραφέτησις τῶν ἀνθρώπων καὶ ἡ ἐδραίωσις τῆς ἀληθείας ἐπὶ τῆς γῆς.

322. — Οὐχὶ ἡ κλοπὴ, οὔτε ἡ ἀρπαγὴ, οὔτε ὁ φόνος, οὐχὶ ἡ μοιχεία, οὔτε ἡ ἀπάτη, ἀλλὰ τὸ ψεῦδος, τὸ εἰδικὸν τῆς ὑποκρισίας ψεῦδος, ἐξαλείφει ἀπὸ τῆς συνειδήσεως τῶν ἀνθρώπων πᾶσαν διάκρισιν μεταξὺ ἀγαθοῦ καὶ πονηροῦ, αὐτὸ τοὺς διαφθείρει αὐτὸ τοὺς καθιστᾷ κακεντρεχεῖς καὶ ὁμοίους πρὸς τὰ ἄγρια ζῶα, αὐτὸ τοὺς ἐμποδίζει ν' ἀποφεύγουν τὸ κακὸν καὶ νὰ ἐπιζητοῦν τὸ ἀγαθόν, αὐτὸ ἀφαιρεῖ ἀπ' αὐτῶν ὅ,τι ἀποτελεῖ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀληθοῦς ἀνθρωπίνης ζωῆς, καὶ κατὰ συνέπειαν τοὺς φράττει τὸν δρόμον πάσης τελειοποιήσεως.

323. — Γνωρίζομεν πάντες τί σημαίνει τὸ ψεύδεσθαι πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ δὲν φοβούμεθα διόλου νὰ ψευδῶμεθα πρὸς τοὺς ἑαυτοὺς μας. Καὶ ὅμως τὸ χεῖριστον ψεῦδος, τὸ κυνικώτερον ψεῦδος ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων δὲν εἶνε τίποτε, ὡς πρὸς τὰς συνεπείας του, συγκρινόμενον πρὸς τὸ ψεῦδος τοῦτο τὸ πρὸς ἡμᾶς αὐτοῦς, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου κανονίζομεν τὴν ζωὴν μίας.

Τὸ πρὸς τοὺς ἄλλους ψεῦδος εἶνε ἀπλῶς ὀχληρόν· τὰ πάντα λύνονται δικαιότερον καὶ ταχύτερον μᾶλλον διὰ τῆς ἀληθείας παρὰ διὰ τοῦ ψεύδους. Τὸ πρὸς τοὺς ἄλλους ψεῦδος συντελεῖ μόνον εἰς τὴν σύγχυσιν τῶν πραγμάτων καὶ τὴν ἐπιβράδυνσιν τῆς λύσεως· ἀλλὰ τὸ πρὸς ἡμᾶς αὐτοῦς ψεῦδος, ἀνυψούμενον εἰς ἀλήθειαν, καταστρέφει ὀλόκληρον τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου.

324. — Ἄν ὁ ἀνθρώπος πτοῖται πρὸ τῆς ἀληθείας, ἂν ἀντικρύζων αὐτήν, δὲν τὴν ἀναγνωρίζῃ, ἀλλὰ θεωρῇ τὸ ψεῦδος ὡς ἀλήθειαν, — οὐδέποτε θὰ μάθῃ τί ὀφείλει νὰ πράττῃ.

Ἡμεῖς οἱ προνομιοῦχοι ἄνθρωποι, οἱ αὐτοκαλούμενοι μορφωμένοι, ἔχομεν τόσον παρασυρθῆναι εἰς τὸν σφαλερὸν δρόμον, ὥστε μᾶς χρειάζεται ἢ μέγα θόρυβος ἢ ὑπερβολικαὶ ἀγωνίαι ἐπὶ τοῦ πεπλανημένου μας δρόμου, ἵνα συνέλθωμεν εἰς ἑαυτοὺς καὶ ἀναγνωρίσωμεν τὸ ψεῦδος αὐτὸ διὰ τοῦ ὁποίου ζῶμεν.

325. — Ἡ ἀλήθεια πρέπει νὰ ἐπιβάλλεται ἄνευ βίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄.

ΔΙΑΦΟΡΟΙ ΣΚΕΨΕΙΣ

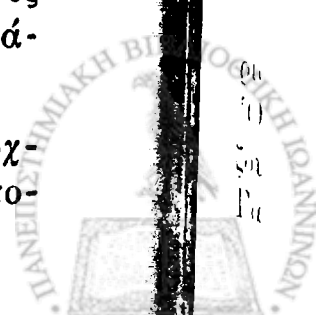
326. — Εἶνε ἀπολύτως ἀδύνατον ν' ἀποδειχθῇ ὅτι τὸ ἠθικὸν καὶ πεφωτισμένον πνεῦμα ὀδηγεῖ τὰς πράξεις τῶν ἱστορικῶν προσώπων, διότι γεγονότα, ὅποια εἶνε αἱ φρικαλέαι σφαγαί, οἱ πόλεμοι καὶ αἱ θανατικαὶ ἐκτελέσεις τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, αἱ διαδεχόμεναι τὰς περὶ ἰσότητος καὶ ἀδελφότητος δημηγορίας, ἀναιροῦσι τὴν θεωρεῖ ταύτην.

327. — Τί δύναται νὰ εἶνε εὐκρινέστερον τῶν ἐκφράσεων τούτων: ὁ κύων ὑποφέρει, ὁ μόσχος εἶνε θωπευτικός, μ' ἀγαπᾷ, τὸ πτηνὸν εἶνε φαιδρὸν, ὁ ἵππος φοβεῖται, ἓνα κακεντριχὲς ζῷον, ἓνας ἀγαθὸς ἄνθρωπος. Ὅλαι αἱ λέξεις αὗται αἱ τόσον ἐνδιαφέρουσαι, αἱ τόσον πνευματώδεις, δὲν καθορίζονται διόλου διὰ τῆς ἐκτάσεως καὶ τῆς διαρκείας· ἐξ ἐναντίας, ὅσον ὀλιγώτερον ἐννοοῦμεν τὸν νόμον τὸν διέποντα φαινόμενόν τι, τόσῳ μᾶλλον τὸ φαινόμενον αὐτὸ καθορίζεται κατὰ τρόπον ἀκριβῆ ἐν τῇ διαρκείᾳ καὶ τῇ ἐκτάσει. Τίς θὰ ἠδύνατο νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι κατανοεῖ ἀκόμη καὶ αὐτὸν τὸν νόμον τῆς ἐξελίξεως ὅστις διέπει τὰς κινήσεις τῆς γῆς, τῆς σελήνης καὶ τοῦ ἡλίου; Μία ἐν τούτοις ἔκλειψις τοῦ ἡλίου καθορίζεται κατὰ τὸν ἀκριβέστερον τρόπον ἐν τῇ διαρκείᾳ καὶ τῇ ἐκτάσει.

328. — Ὁ ζάπλουτος πιστεύει τὴν ὑπαρξίν του ἐξησφαλισμένην διότι κέκτηται χρῆμα, καὶ τὸ χρῆμα τοῦτο προσελκύει κάποιον κακοποιὸν ὅστις τὸν φονεύει. Ὁ κατὰ φαντασίαν ἀσθενὴς ἐξασφαλίζει τὴν ζωὴν του διὰ φαρμάκων καὶ τὰ φάρμακα ταῦτα τὸν φονεύουσι βραδέως· ἂν δὲ δὲν τὸν φονεύουσι, τὸν ἀποστεροῦσιν ὅμως προφανῶς τῆς ζωῆς, καθὼς τοῦ παραλυτικοῦ ἐκείνου, ὅστις ἔστερεῖτο τῆς ζωῆς ἐπὶ τριάκοντα πέντε ἔτη ἀναμένων τὸν ἄγγελον εἰς τὸ χεῖλος τῆς κολυμβήθρας.

329. — Ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τῆς τάξεώς μας, οὔτινες διαμαρτύρονται κατὰ τῆς εἰμαρμένης καὶ ἀσφάλουσι διὰ τὰς τραχύτητάς της, οἱ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ ἀποδέχονται τὰς νόσους καὶ τὰς θλίψεις, ἄνευ τῆς παραμικρᾶς ἐξεγέρσεως, ἄνευ ἀντιστάσεως, ἀλλὰ μετ' ἐμπιστοσύνης στερεῶς καὶ ἠρέμου.

330. — Ἡ ἰατρικὴ τάξις συνεκέντρωσεν ὅλους της τοὺς μόχθους ἐπὶ τῶν πλουσίων τάξεων· ὤρισεν εἰς ἑαυτὴν ὡς ἀποστο-

λὴν νὰ περιθάλλῃ τὰ πρόσωπα, ἅτινα δύνανται νὰ προμηθεύωνται τὰ πάντα καὶ διατείνεται ὅτι περιθάλλει καὶ τοὺς πτωχοὺς διὰ τῶν αὐτῶν μέσων. Ὁ λαὸς ὅμως, νοσῶν καὶ μεμολυσμένος, δὲν θεραπεύεται ἑλλείψει προσόδων.

331. — Δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχῃ διαφορὰ μεταξὺ συγγενῶν καὶ ξένων.

332. — Εἶδον ἡμέραν τινὰ ἐν Παρισίοις ἀποκεφαλιζόμενον ἄνθρωπον ἐνώπιον πολλῶν χιλιάδων θεατῶν. Ἐγνώριζον ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ἦτο φρικώδης κακοῦργος· ἐγνώριζον ὅλους τοὺς συλλογισμοὺς, οἵτινες ἀπὸ τόσων αἰῶνων ἔχουσι γείνη πρὸς ἔξαγνισμόν ἢ δικαιολογίαν τῶν τοιαύτης φύσεως πράξεων· ἐγνώριζον ὅτι τὸ τοιοῦτον εἶχε γείνη σκοπίμως, ἐν ἐπιγνώσει· ἀλλὰ, καθ' ἣν στιγμὴν τὸ σῶμα καὶ ἡ κεφαλὴ ἀπεχωρίσθησαν ἀλλήλων, ἀνέπεμψα κραυγὴν, καὶ κατενόησα οὐχὶ διὰ τοῦ πνεύματος, οὐχὶ διὰ τῆς καρδίας, ἀλλὰ δι' ὀλοκλήρου τῆς ταυτότητός μου ὅτι ὅλα τὰ σοφίσματα, τὰ ὅποια εἶχον ἀκούσῃ περὶ τῆς θανατικῆς ποινῆς, ἦσαν κακεντρεχεῖς ἀνοησίαι. Οἰοσθήποιε καὶ ἂν ὑπῆρξεν ὁ ἀριθμὸς τῶν συγκεντρωθέντων ἀνθρώπων καὶ τὸ ὄνομα ὅπερ ἔδωκαν εἰς ἑαυτοὺς πρὸς διάπραξιν μιᾶς δολοφονίας, κατενόησα τὴν στιγμὴν ἐκείνην ὅτι τὸ ἔγκλημα, ὅπερ εἶχόν διαπράξῃ ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς μου, ἦτο τὸ μέγιστον τῶν σφαλμάτων ὅπερ δύναται νὰ διαπραχθῇ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ· καὶ ὅτι ἐγώ, διὰ τῆς παρουσίας μου καὶ τῆς μὴ παρεμβάσεώς μου, ἐπεκρότουν τὴν πράξιν ταύτην καὶ συμμετεῖχον αὐτῆς.

333. — Ἄν ὁ Ναπολέων δὲν προσεβάλλετο δι' ὅσα ἐζήτουν παρ' αὐτοῦ, ἂν ἡ Ἀγγλία καὶ ὁ ἔκτοπισθεὶς δούξ δὲν ἐραδιούργουν, ἂν ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος δὲν δυσηρεστεῖτο βαθέως, ἂν ἡ Ρωσσία δὲν ἐκυβερνᾶτο δι' ἐξουσίας ἀπολυταρχικῆς, ἂν οἱ λόγοι οἱ προκαλέσαντες τὴν Γαλλικὴν ἐπανάστασιν, ἢ δικτατορία καὶ ἢ αὐτοκρατορία, δὲν ὑφίσταντο καθόλου, δὲν θὰ ὑπῆρχε πόλεμος· ἀλλ' ἐπίσης καὶ μία μόνη τῶν ἀφορμῶν τούτων ἂν ἔλλειπε, τίποτε δὲν θὰ συνέβαινεν ἐξ ὧν συνέβησαν.

334. — Παριστῶντες τοὺς συμπατριώτας των ὅπως τοὺς παριστῶσι μερικοὶ γάλλοι συγγραφεῖς, εὐρίσκονται ἐν τῇ πλάνῃ. Ὁ γαλλικὸς λαὸς δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ εἶνε ὁποῖος τὸν ζωγραφίζουν. Ὁ λαὸς τῶν ἐργατῶν, ὅστις ὑπέστη, ὅστις ὑφίσταται τὴν Γαλλίαν ἐπὶ τῶν ὤμων του καὶ παράγει τοὺς μεγάλους ἄνδρας, δὲν

συντίθεται ἀπὸ κτήνη, ἀλλ' ἀπὸ ὄντα πεποικισμένα μὲ ὑψηλὰ προσόντα¹.

335. — Πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, ἐπὶ παρορσία εὐτυχοῦς ἀντιζήλου, εἶνε διατεθειμένοι ν' ἀρνηθῶσι τὰ προτερήματά του, ἵνα βλέπωσι μόνας τὰς ἰδιορρυθμίας του· ἄλλοι, ἐξ ἐναντίας, ἀποβλέπουν εἰς μόνην τὴν ἀποκάλυψιν τῶν προτερημάτων, ἅτινα τὸν ἠξίωσαν τῆς ἐπιτυχίας, καί, μὲ τὴν καρδίαν ἐλκώδη, εὐρίσκουσιν ἐν αὐτῷ προτερήματα μόνον.

336. — Τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα ἐνὸς **μεγάλου** ἀνδρὸς πρέπει νὰ συνενώνη ἅπαντας τοὺς ἀνθρώπους ἐν μιᾷ κοινῇ ἀληθείᾳ.

337. — Μία προκατάληψις ἐκ τῶν μᾶλλον ριζωμένων καὶ τῶν μᾶλλον διαδεδομένων ἐδράζεται ἐν τῇ πεποιθῆσει ὅτι πᾶς ἄνθρωπος κέκτηται μερικὰς ὠρισμένας ἰδιότητας, ὅτι εἶνε ἀγαθὸς ἢ πονηρὸς, εὐφυὴς ἢ βλάξ, δραστήριος ἢ ἀπαθὴς καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Οἱ ἄνθρωποι δὲ εἶνε τόσον πλήρεις. Δυνάμεθα νὰ λέγωμεν περὶ ἐνὸς ἀνθρώπου ὅτι εἶνε συχνότερον καλὸς παρὰ πονηρὸς, συχνότερον εὐφυὴς παρὰ ἀνόητος, συχνότερον δραστήριος παρὰ ἀπαθὴς, ἢ τᾶνάπαλιν· ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ λέγωμεν περὶ ἐνὸς ἀνθρώπου ὅτι εἶνε ἀγαθὸς ἢ εὐφυὴς, καὶ περὶ ἄλλου ὅτι εἶνε πονηρὸς ἢ βλάξ. Καὶ ὅμως καθιεροῦμεν τὴν διαίρεσιν ταύτην ἣτις εἶνε σφαλερά.

Οἱ ἄνθρωποι εἶνε ὅμοιοι μὲ τοὺς ποταμούς, πάντας σχηματιζομένους ἀπὸ τὸ αὐτὸ ὕδωρ, ἀλλὰ ἐκάστου ὄντος ὅτε μὲν συνεσφιγμένου, ὅτε δὲ ταχέως, ἄλλοτε πλατέως, ἄλλοτε βραδύρου, ψυχροῦ, διανοῦς, τεταραγμένου, θερμοῦ. Ὅμοίως οἱ ἄνθρωποι ἅπαντες φέρουσιν ἐν ἑαυτοῖς τὰ σπέρματα τῶν ἀνθρωπίνων ἰδιοτήτων· ἐκδηλοῦσι δ' ἐκ τούτων ὅτε τὴν μίαν, ὅτε δὲ τὴν ἑτέραν· φαίνονται συνήθως διάφοροι, παραμένοντες ἐν τούτοις οἱ ἴδιοι. Παρὰ τισιν ἀνθρώποις αἱ μεταβολαὶ αὗται εἶνε εἰδικῶς σπάνιαι.

338. — Ὅσακις πρόκειται νὰ ὀρίσωμεν ὀλόκληρον κλάδον τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργητικότητος, ἀναγκαῖον εἶνε ν' ἀναζητῶμεν τὴν σημασίαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἔκτασιν. Ἴνα τὸ πράττωμεν εἶνε ἐν πρώτοις ἀπαραίτητον νὰ μελετῶμεν τὴν ἐνεργητικότητα τούτων καθ' ἑαυτήν, ἀνεξαρτήτως πρὸς τὰ αἷτια καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς καὶ ὄχι ἀποκλειστικῶς εἰς τοὺς σχετισμοὺς τῆς πρὸς τὰς ὁποίας μᾶς παρέχει.

1) Ταῦτα ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ Τολστόη ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ ὑπερεξωγκωμένου **νατουραλισμοῦ** μερικῶν Γάλλων μυθιστοριογράφων.

339. — Τὰ μεγάλα, τὰ ἀληθῆ ζητήματα, εἶνε πάντοτε ἀπλᾶ καὶ μετριοπαθῆ καὶ συντελοῦνται ἀδιοράτως, ἀθορύβως.

340. — Ἀποσυνθέτομεν, διαλύομεν τὸ ὥρολόγιον, τοῦ ἀφαιροῦμεν τὴν κίνησιν· μετατρέπομεν αὐτὸ εἰς ἄθυρμα καὶ ἐκπληττόμεθα κατόπιν πῶς τὸ ὥρολόγιον δὲν δουλεύει.

341. — Ὅταν ἦμην παιδίον, μὲ ἔκαμαν νὰ πιστεύσω ὅτι διὰ νὰ συλλάβω ἓνα πτηνὸν ἤρκει νὰ τοῦ βάλλω ἓνα κόκκον ἄλατος ἐπὶ τῆς οὐρᾶς. Προσεπάθησα λοιπὸν νὰ πλησιάσω ἓνα πουλὶ κρατῶν τὸ ἄλατι, ἀλλὰ κατενόησα ταχέως ὅτι, ἂν ἠδυνάμην νὰ τοῦ βάλλω ἄλατι ἐπὶ τῆς οὐρᾶς, θὰ μοῦ ἦτο ἐπίσης εὐκολον νὰ τὸ συλλάβω καὶ ἐνόησα ὅτι μὲ ἐνέπαιζαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄.

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ

342. — Θ' ἀποθάνω. Τί τὸ φοβερόν; Πόσαι μετατροπαὶ δὲν συνετελέσθησαν ἤδη καὶ δὲν συντελοῦνται ἐν τῇ ὑπάρξει μου χωρὶς νὰ προκαλέσωσιν ἐν ἐμοὶ τὸν τρόμον! Διὰ τί θὰ φοβηθῶ μετατροπὴν, ἣτις δὲν ἐπῆλθεν ἀκόμη καὶ ἦτις ὄχι μόνον δὲν ἐμπνέει ἀποστροφὴν εἰς τὸ λογικόν μου καὶ εἰς τὴν πεῖράν μου, ἀλλ' εἶνε τόσον καταληπτὴ, τόσον οἰκεία καὶ τόσον φυσικὴ εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μου, ὥστε κατὰ τὸ διάστημα τῆς ὑπάρξεώς μου ἐπιμάνως ἐσχημάτισα καὶ σχηματίζω ἀκόμη συνδυασμούς, καθ' οὓς ὁ θάνατος τῶν ζώων καὶ τῶν ἀνθρώπων ἀκόμη, μελετᾶται ὡς ὄρος ἀπαραίτητος καὶ πολλάκις εὐτυχῆς τῆς ζωῆς μου;

Τί λοιπὸν τὸ ἐν αὐτῷ τόσον τρομακτικόν;

343, — Ὁ ἄνθρωπος δὲν γνωρίζει τὸν θάνατόν του καὶ δὲν δύναται νὰ τὸν γνωρίσῃ· οὐδέποτε τὸν ἐθίξε καὶ ἀγνοεῖ τὰς προθέσεις του. Τί φοβεῖται λοιπὸν;

«Δὲν ἐδράξατό μου ποτὲ μέχρι τοῦδε, ἀλλὰ θὰ μὲ ἀρπάσῃ» μίαν ἡμέραν καὶ θὰ μὲ ἐκμηδενίσῃ· εἶμαι βέβαιος περὶ τούτου. » Εἶνε ἄποψις αὐτῆ τρομακτικῆς, λέγουν οἱ οὐδαμῶς κατανοοῦντες τὴν ζωὴν ἀνθρώπου.

Ἄν οἱ ἄνθρωποι οἱ ἔχοντες τὴν ψευδῆ ταύτην ιδέαν περὶ ζωῆς ἦσαν ἱκανοὶ νὰ σκεφθῶσιν ἐν ἡρεμίᾳ καὶ κατὰ τρόπον λε-

λογισμένον, θὰ εὐρίσκοντο εἰς τὴν ἀνάγκην, βασιζόμενοι ἐπ' αὐτῆς τῆς ἀτομικῆς των ἀντιλήψεως περὶ ζωῆς, νὰ συμπεράνωσιν ὅτι οὐδὲν τὸ δυσάρεστον οὔτε τὸ τρομερὸν ὑπάρχει ἐν τῇ ἰδέᾳ ὅτι ἡ σαρκικὴ ὑπαρξις μέλλει νὰ ὑποστῇ τὴν αὐτὴν ἀλλοίωσιν, ἣν βλέπομεν συντελουμένην ἀκαταπαύστως εἰς ὅλα τὰ ὄντα καὶ ἣν ὀνομάζομεν θάνατον.

344. — Ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ φοβῆται τὸν θάνατον οὔτε ὡς ζῶον οὔτε ὡς λογικὸν ὄν· τὸ ζῶον, μὴ ἔχον συναίσθησιν τῆς ζωῆς, δὲν δύναται νὰ βλέπῃ ἐν τῷ θανάτῳ τοῦ ζῶου ἄλλο τι πλὴν φυσικῆς τινος καὶ ἀδιακόπου ἐξελίξεως τῆς ὕλης. Ὅτι ὁ ἄνθρωπος φοβεῖται, δὲν εἶνε ὁ θάνατος, ὃν δὲν γνωρίζει ἀλλ' ἡ ζωὴ ἦν καὶ ἡ ζωώδης καὶ ἡ λογικὴ του ὑπόστασις γνωρίζουσι μόνην. Τὸ αἶσθημα τοῦτο, ὅπερ ἐρμηνεύεται παρὰ τοῖς ἀνθρώποις διὰ τοῦ φόβου τοῦ θανάτου, εἶνε ἀπλόστατα ἢ συναίσθησις τῆς οὐσιώδους ἀντιδράσεως τῆς ζωῆς, ὅπως ὁ τρόμος τῶν φαντασμάτων εἶνε ἀπλῶς ἢ συναίσθησις τῆς νοσηρᾶς καταστάσεως τῆς ψυχῆς.

345. — Ὁ τρόμος τοῦ θανάτου δὲν προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι ὁ ἄνθρωπος φοβεῖται τὴν τελευτὴν τῆς ὑπάρξεως τοῦ ζωικοῦ του ὄντος, ἀλλ' ἐκ τοῦ ὅτι νομίζει ὅτι ἐκεῖνο ποῦ δὲν εἶνε δυνατόν καὶ δὲν πρέπει ν' ἀποθνήσκῃ, θνήσκει ἐν τούτοις.

346. — Τὸ σκέπτεσθαι τὸ μέλλοντα θάνατον, εἶνε ταῦτὸ τοῦ μεταφέρειν εἰς τὸ μέλλον τὴν ἰδέαν τοῦ θανάτου, ὅστις λαμβάνει χώραν ἐν τῷ παρόντι.

347. — Ὁ ἄνθρωπος ὅστις οὐδὲν μεταβάλλει ὅσον ἀφορᾷ τὰς σχέσεις του πρὸς τὸν κόσμον, ὁ παραμένων δηλαδὴ εἰς τὸν αὐτὸν βαθμὸν τῆς ἀγάπης εἰς ὃν εὐρίσκετο κατὰ τὴν εἴσοδόν του ἐν τῇ ζωῇ, βλέπει τὴν ζωὴν του παθαίνουσαν μαρασμὸν καὶ ὁ θάνατος ἐμφανίζεται εἰς αὐτόν. Μόνον ὁ τοιοῦτος ἄνθρωπος δύναται νὰ ἴδῃ τὸν θάνατον καὶ νὰ τρομάξῃ ἐξ αὐτοῦ. Ὅλη του ἡ ὑπαρξις εἶνε συνεχῆς θάνατος. Βλέπει αὐτὸς τὸν θάνατον καὶ τρομάζει οὐ μόνον ἐν τῷ μέλλοντι, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ παρόντι, κατὰ πᾶσαν περίστασιν καθ' ἣν ἐκδηλοῦται ἡ παρακμὴ τῆς ζωώδους ζωῆς, ἀπὸ τῆς παιδικῆς μέχρι τῆς γεροντικῆς ἡλικίας.

348. — Ἄν ὁ ἄνθρωπος ἠδύνατο νὰ κοιμηθῇ ἐπὶ χίλια ἔτη, ὅπως εἰς τὰ ὑπερφυσικὰ διηγήματα, θ' ἀπεκοιμίζετο τόσον ἡσύχως ὅπως καὶ διὰ δύο ὥρας. Διὰ τὴν συναίσθησιν τῆς μὴ προσκαιροῦ ζωῆς, ἀλλὰ τῆς ζωῆς τῆς ἀληθοῦς, μία ἀναστολὴ ἐνὸς ἑκατομμυρίου ἐτῶν ἢ μία ἀναστολὴ ὀκτὼ ὥρων, εἶνε ἐν καὶ τὸ αὐτό, διότι ἡ ζωὴ κεῖται πέραν τῆς διαρκείας.

349. — Ὁ ἄνθρωπος θνήσκει μόνον διότι τὸ ἀγαθὸν τῆς ἀληθοῦς του ζωῆς δὲν δύναται ν' ἀναπτυχθῆ. ἐπὶ πλέον ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἀλλ' ὄχι διότι πάσχει ἐκ νόσου τοῦ στήθους ἢ ἐκ καρκίνου, διότι ἔλαβε πληγὴν πιστολίου ἢ ἐρρίφθη κατ' αὐτοῦ μία βόμβα.

350. — Ὅσῃνδῆποτε προσοχὴν καὶ ἂν ἐπιστήσῃ εἰς τὴν τροφήν του ἢ εἰς τὸ σῶμά του, οὐδεὶς δύναται νὰ παρατείνει τὴν ζωὴν του οὐδὲ κατὰ μίαν ὥραν.

361. — Νομίζομεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀποθνήσκει προίμως, ἀλλὰ πράγματι δὲν συμβαίνει τὸ τοιοῦτον. Ὁ ἄνθρωπος ἀποθνήσκει μόνον ὅταν ὁ θάνατος εἶνε ἀπαραίτητος πρὸς τὸ καλὸν του, ὁμοίως δὲν ἀνεπτύσσεται, δὲν φθάνει εἰς τὴν ὠριμὴν ἡλικίαν, παρὰ ὅταν τοῦτο εἶνε ἀναγκαιὸν διὰ τὴν εὐτυχίαν του.

352 — Ἄν οἱ ἄνθρωποι τρομάζουν ἐπὶ τῇ ιδέᾳ τοῦ σαρκικοῦ θανάτου, τοῦτο δὲν προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι φοβοῦνται ὅτι ἡ ζωὴ των τελειώνει μετ' αὐτοῦ, ἀλλὰ διότι ὁ σαρκικὸς θάνατος ὑποδεικνύει εἰς αὐτοὺς καθαρὰ τὴν ἀνάγκη τῆς ἀληθοῦς ζωῆς, τὴν ὁποίαν δὲν κατέχουν. Ἴδου διατὶ οἱ ἄνθρωποι οἱ μὴ ἐννοοῦντες τὴν ζωὴν, δὲν ἀρέσκονται νὰ συλλογίζονται τὸν θάνατον.

353. — Οἰονδῆποτε καὶ ἂν εἶνε τὸ ὄνομα ὅπερ δίδομεν εἰς ἡμᾶς αὐτούς, οἰαδῆποτε καὶ ἂν εἶνε τὰ ἐνδύματα δι' ὧν περιβαλλόμεθα, οἰοσδῆποτε καὶ ἂν εἶνε ὁ ἱερεὺς ἐνώπιον τοῦ ὁποίου χριόμεθα, οἰοσδῆποτε καὶ ἂν εἶνε ὁ ἀριθμὸς τῶν ἑκατομμυρίων μας, οἰοσδῆποτε καὶ ἂν εἶνε ὁ ἀριθμὸς τῶν βαθμίδων τῶν τοποθετημένων ἐπὶ τοῦ δρόμου μας, οἰοσδῆποτε καὶ ἂν εἶνε ὁ ἀριθμὸς τῶν φρουρῶν τῶν ἐπιφορτισμένων τὴν προστασίαν τοῦ πλούτου μας, οἰοσδῆποτε καὶ ἂν εἶνε ὁ ἀριθμὸς τῶν δῆθεν κακοποιῶν, ἐπαναστατῶν ἢ ἀναρχικῶν, τοὺς ὁποίους θανατοῦμεν, οἰαδῆποτε καὶ ἂν εἶνε αἱ ἐξερευνήσεις μας, ὁσοιδῆποτε καὶ ἂν εἶνε οἱ θεσμοὶ οὓς ἰδρύομεν, τὰ φρούρια καὶ οἱ πύργοι οὓς ἀνεγείρομεν, ἀπὸ τοῦ πύργου τοῦ Βαβέλ μέχρι τοῦ πύργου τοῦ Ἄϊφφελ, δύο ὄροι ἀναπόδραστοι ὀρθοῦνται πάντοτε ἐνώπιόν μας, αἵτινες καταλύουσιν ἐντελῶς τὴν ἐννοίαν τῆς ζωῆς: 1ον ὁ θάνατος, ὅστις δύναται νὰ μᾶς καταφθάσῃ εἰς πᾶσαν στιγμήν. 2ον τὸ εὐθραστον ἀπάντων μας τῶν ἔργων, ἅτινα ἐξαφανίζονται τάχιστα καὶ χωρὶς ν' ἀφήσωμεν ἴχνη. Ὅτιδῆποτε καὶ ἂν πράξωμεν: ἂν ἰδρύσωμεν Κράτη, ἂν οἰκοδομήσωμεν ἀνάκτορα καὶ μνημεῖα, ἂν συνθέσωμεν ποιήματα καὶ ἄσματα, ὅλα αὐτὰ δὲν ζῶσιν ἐπὶ μακρόν· ὅλα παρέρχονται χωρὶς ν' ἀφήσουν ἴχνη. Διὰ

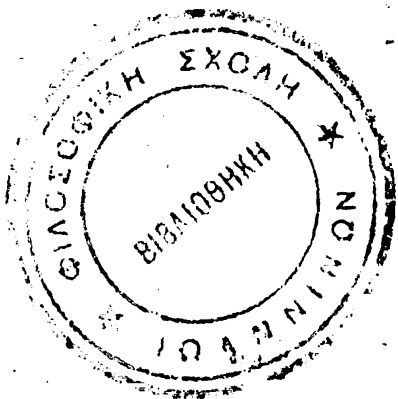

τοῦτο, ὅσον καὶ ἂν τὸ κρύπτωμεν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς, δὲν θὰ δυνάμεθα νὰ μὴ διαβλέπωμεν ὅτι ἡ ἔννοια τῆς ἡμετέρας ζωῆς δὲν δύναται νὰ ἐδρεύῃ οὔτε ἐν τῇ ὑλικῇ μας ὑποστάσει, τῇ ὑποκειμένη εἰς ἀναποτρέπτους ὀδύνας καὶ εἰς τὸν θάνατον, οὔτε ἐν θεσμῶ τινι ἢ ὀργανισμῶ κοινωνικῶ, ἀλλ' ἐν τῇ ἐπιδιώξει τῆς ἀληθείας, τοῦ Καλοῦ καὶ τοῦ Ἰδεώδους, ἅτινα εἶνε ἰσχυρότερα τοῦ θανάτου.

354. — Δὲν εἶνε ἀλλόγιστον τὸ ἐργάζεσθαι εἰς πράγμα μηδέποτε περατούμενον, ὅτιδήποτε καὶ ἂν πράξωμεν ; Ὁ θάνατος θὰ φθάσῃ πάντοτε προτοῦ τὸ οἰκοδόμημα τῆς ἐγκοσμίου εὐδαιμονίας περατωθῇ. Καὶ ἂν γνωρίζῃς ἐκ τῶν προτέρων ὅτι ὅτιδήποτε καὶ ἂν πράξῃς ἵνα παλαίσῃς κατὰ τοῦ θανάτου, οὐχὶ σὺ ἀλλ' ἐκεῖνος θὰ νικήσῃ, δὲν ἐνδείκνυται τὸ μὴ παλαίειν οὐδαμῶς κατ' αὐτοῦ καὶ τὸ μὴ διαθέτειν τὴν καρδίαν του εἰς ὅ,τι ἀπόλλυται ἀσφαλῶς, ἀλλὰ τὸ προσπαθεῖν νὰ ἐκτελῇς τὸ ἔργον ὅπερ δὲν δύναται νὰ καταστραφῇ ὑπὸ τοῦ ἀναποφεύκτου θανάτου ;

355. — Ὅσον στενὴ καὶ ἂν εἶνε ἡ σφαῖρα τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου, — ἔστω οὗτος Ἰησοῦς, Σωκράτης, ἄνθρωπος ἀγαθοεργός, ἀφανής, γέρον, γυνή, νεανίας, — ἐὰν ζῆ ἐν ἀποκηρύξει τῆς ἰδίας του ἀτομικότητος χάριν τῆς εὐημερίας τῶν ἄλλων, εἰσέρχεται ἐδῶ κάτω, διαρκούσης τῆς ζωῆς του, εἰς τὴν νέαν σχέσιν μετὰ τοῦ κόσμου, διὰ τὸν ὅποιον δὲν ὑπάρχει θάνατος καὶ τοῦ ὁποίου ἡ ἐδραΐωσις ἀποτελεῖ τὸν μοναδικὸν σκοπὸν τῆς ζωῆς καὶ τῶν ἀνθρώπων ἀπάντων.

Τ Ε Λ Ο Σ

ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΧΡΗΣΤΟΥ ΦΕΞΗ ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΟΜΠΟΥΓΙΑ

ΕΞΕΔΟΘΗΣΑΝ ("Απαντα επί δρίστου χάρτου)
(καί καλλιτεχνικώς τυπωμένα)

Α. ΤΟΛΣΤΟΗ "Αννα Καρένιν

Ευθύς από τῆς δημοσιεύσεώς της ἡ "Αννα Καρένιν" ὑπῆρξεν ἔργον κλασσικόν, τόσον ἀνθρωπισμὸν περιέχει, τόσον εἶνε γραμμένο γιὰ νὰ τὸ διαβάσουν καὶ νὰ τὸ νοιώσουν οἱ ἄνθρωποι ὅλων τῶν ἐποχῶν καὶ ὅλων τῶν ἐθνῶν, εἶνε ἔργον τελείας τέχνης.

Ἡ "Αννα Καρένιν" εἶνε ἡ δραματικωτέρα ἀπεικόνησις ἐνὸς σφάλματος· εἶνε ἡ ἱστορία τοῦ κακῶς συναφθέντος γάμου μὲ ὅλας τὰς καταστρεπτικὰς συνεπείας. Πρόκειται περὶ ὄντων τὰ ὅποια παρασυρθέντα ἀπὸ τὸν χεῖμαρον τοῦ συγχρόνου ψεύδους διαπράτουσιν ἓνα σφάλμα τοῦ γίνεται ἡ αἰτία τῆς καταστροφῆς των.

Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ διασῆμου συγγραφέως καὶ κανεὶς νέος νόμος δὲν θὰ μπορέσῃ νὰ γλυττώσῃ τὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ τὰς κοινωνικὰς ἀνωμαλίας τῆς εὐθύνης καὶ τῆς ἐνοχῆς. Δρ. 6

Α. ΤΟΛΣΤΟΗ "Ἡ Ἀνάστασις.

Πολέμιος οὐ ἠθικοῦ καθεστῶτος, μισῶν τὰς προλήψεις καὶ τὰ συμβατικά ψεύδη, ὑπέρμαχος τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἀλληλοβοηθείας παρουσιάζει εἰς τὴν "Ἀνάστασιν" ὁ Τολστόη ὑπὸ καλλιτεχνικὸν τύπον ἀφηγήσεως τὰ ἄτοπα τῆς σημερινῆς κοινωνίας ὑποδεικνύει τρόπους ἐξαγνίσεως τοῦ ἀνθρώπου. Δρ. 4.50

Α. ΤΟΛΣΤΟΗ. "Ἡ σύγχρονος δουλεία.

Τὸ πλέον ριζοσπαστικὸν κοινωνιολογικὸν ἔργον τοῦ Τολστόη εἶναι ἡ "Σύγχρονος δουλεία" ὅπου ἐξετάζει μὲ ζοφερὰ χρώματα τὰς σημερινὰς κοινωνίας, εἰκονίζει θαυμαστὰ τὴν ἀθλιότητα τῶν ἐργατικῶν τάξεων, βαίνουσα ἀπὸ τοῦ κακοῦ εἰς τὸ χειρότερον. Δρ. 2.50

Α. ΤΟΛΣΤΟΗ. Τὸ Τέλος τῆς Ἐποχῆς μας.

Ὁ ὑπέρμαχος τοῦ δικαίου, ὁ ἀπολογητὴς τῆς ἰσότητος ὁ κῆρυξ τῆς εἰρήνης Τολστόη μᾶς παρουσιάζει νέας ἀπόψεις μέλλοντος τῆς ἀνθρωπότητος εἰς τὸ ἔργον του τοῦτο. Δρ. 2

ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΧΡΗΣΤΟΥ ΦΕΞΗ ΚΑΙ ΒΑΣ. ΚΟΜΠΟΥΓΙΑ

ΕΞΕΔΟΘΗΣΑΝ

(“Απαντα επί άριστου χάροτου
 και καλλιτεχνικώς τυπωμένα)

Α. ΤΟΛΣΤΟΗ. —“Αννα Καρένιν	Δρ. 6.
» “Η Άνάστασις	» 4,50
» Τό τέλος τής “Εποχής μας	» 2.
» “Η Σύγχρονος Δουλεία	» 2,50
» Αί Νέαι “Ιδέαι	» 3.
Α. ΔΕΒΑΥ. —“Γυμνική και Φυσιολογία του	
Γάμου	» 4.
» “Γυμνική των “Ηδονών και	
Τέρψεων	» 2,50
ΜΑΧ ΝΟΡΔΑΥ. —“Ο “Εκφυλισμός	» 3.
ΚΑΣΤΟΝ ΡΙΧΑΡΔ. —“Ο Σοσιαλισμός και	
αί κοινωνικαί έπιστήμαι	» 5.
ΓΚΑΙΤΕ. —“Ο Βέρθερος	» 3.
Φ. ΕΓΚΕΛΣ —Ούτοπιστικώς και έπιστημο-	
νικώς Σοσιαλισμός	» 3.
ΓΚΥ ΝΤΕ ΜΩΠΑΣΑΝ. —Τό “Αόρατο Στοι-	
χειό	» 2,50
Α. ΜΠΕΜΠΕΛ. —“Η Γυνή και ό Κοινωνι-	
σμός	» 6.

ΤΥΠΩΝΟΝΤΑΙ

Α. ΤΟΛΣΤΟΗ. —“Η Ρίζα του Κακού	
» Ού Φονεύσεις	
» Διηγήματα	
ΚΑΡΟΛ. ΜΑΡΞ. —“Η “Εξέλιξις του Κεφαλαίου	
Ε. ΣΠΕΝΣΕΡ —Τό “Ατομικον κατά τής Πολιτείας	
Α. ΔΕΒΑΥ. —Φιλοσοφία του Γάμου	
ΓΚΥ ΝΤΕ ΜΩΠΑΣΑΝ. —Διάφορα έργα	

ΤΙΜΑΤΑΙ ΔΡΑΧ. 3.

